

**“ALEVİLERİN ATATÜRK ALGILARI:
YANILSAMA VE YÜZLEŞME”**

**HAYRİ İNCE
108611015**

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**Doç. Dr. FERHAT KENTEL
2011**

“ALEVİLERİN ATATÜRK ALGILARI: YANILSAMA VE YÜZLEŞME”

“PERCEPTIONS OF ATATURK AMONGST ALEVIS IN TURKEY:
ILLUSION AND FACING UP”

HAYRİ İNCE

108611015

Tez Danışmanı: Doç. Dr. FERHAT KENTEL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. FERDA KESKİN

Jüri Üyesi: M.A. BÜLENT SOMAY

Tezin Onaylandığı Tarih : 14.09.2011

Toplam Sayfa Sayısı : 163

Anahtar Kelimeler:

- 1) Alevilik
- 2) Kemalizm
- 3) Kimlik
- 4) Modernleşme
- 5) Toplumsal Bellek

Key Words:

- 1) Alevism
- 2) Kemalism
- 3) Identity
- 4) Modernization
- 5) Social Memory

ÖZET

Bu çalışma, Kemalist Türkiye modernleşmesinin doğrudan ve dolaylı etkileri ile, Alevi modernleşmesinin özgün güzergahları içinde, geleneksel bağlamlarından kopan ve günümüzde yeni bir Aleviliğin içinde inşa olan modern Alevilerin, ne tür Atatürk algılarına sahip olduklarını; bu Atatürk algıları ile Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları tarihsel olguları nasıl örtüştürülebildiklerini; modern Alevi kimliğinin içinde inşa olan Alevi öznelerin sahip oldukları bu Atatürk algılarını oluşturan faktörlerin neler olduğunu ele almaktadır. Birinci bölümde, Türk modernleşme stratejisi Kemalizm'in pozitivist, milliyetçi ve laikçi yapısı ile pratikleri, Cumhuriyet rejiminin kendi değerlerini benimseyen, Atatürkçü vatandaşlar üretmek için uyguladığı endoktrinasyon pratikleri ve bu endoktrinasyon süreçleri sonucunda oluşan Atatürk algıları ortaya koyulmaktadır. İkinci bölümde, geleneksel Aleviliğin tarihsel kökenleri, teolojik yapısı, kurum ve kuralları ile sosyolojik yapısı; Kemalistlerin Alevi algıları, Kemalist laiklik ve medenileştirme pratiklerinin Alevilere etkileri; Alevi modernleşmesinin özgün güzergahları içinde Alevililiğin geleneksel bağlamlarından koparak modern bir Aleviliğe dönüşüm süreci açıklanmaktadır. Son olarak, birinci ve ikinci bölümde çizilen çerçeve içinde modern Alevilerin sahip oldukları farklı Atatürk algıları ve bu algıları üreten Alevi toplumsal bellekleri; modern Alevilerin bu algılarının Atatürk döneminde Alevilere karşı izlenen politikalar ile nasıl örtüştürülebildiği ve Alevilerin bu Atatürk algılarını oluşturan faktörler incelenmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the perceptions of Ataturk amongst Alewis, who in the course of interactions between the unique path of Alewi modernization and the direct and indirect effects of Turkey's Kemalist modernization separated from their traditional context and got reconstructed within a new sense of Alawism today. It also seeks to look at the ways in which these perceptions correspond to the historical experiences of Alewis during the Ataturk period and understand the elements that contribute to the formation of such Ataturk perceptions of Alewi subjects that get constructed within the modern Alewi identity. In the first section, strategies of Turkish modernization; positivist, nationalist and secularist structures and practices of Kemalism; the indoctrination processes of the Republican regime to produce Kemalist citizens that embrace its own values; and the perceptions of Ataturk that form as a result of these indoctrination processes are presented. In the second section, the historical roots, theological structure, institutions, rules and the sociological structures of Alawism are explained in relation to the perceptions of Alewis amongst Kemalists and the effects of Kemalist secularizing and civilizing practices to the Alewis, in order to investigate the processes by which within the peculiar paths of Alewi modernization, Alawism separated from its traditional context and transformed into a modern sense of Alawism. Last of all, moving within the framework drawn in the first two sections, the third part of this study scrutinizes the perceptions of Ataturk amongst modern Alewis; the communal memory that produces these perceptions; the correspondences between these perceptions and lived experiences of Alewis during the time of Ataturk and other factors that contribute to the formation of Ataturk perceptions amongst Alewis.

“Ben sizin yalanlarınızla baş edemedim bu bana dert oldu. Ben de sizin önünüzde diz çökmedim bu da size dert olsun.”

Seyit Rıza

TEŞEKKÜRLER

Öncelikle, bu çalışma boyunca bana sunduğu akademik ve bireysel desteğinden ötürü danışmanım Ferhat Kentel'e teşekkür etmek isterim. Tez dönemim boyunca değerli yorumlarıyla bu çalışmaya katkıda bulunan Doğan Gürpınar ve Süha Oğuzertem'e; pek çok aşamada yardımlarını sunan ve varlıklarıyla bu süreci keyifli kılan Mehmet Algan, Şehadet Çitil ve Aslı Kemiksiz'e; bu çalışmanın konusu için ilham vermiş olan Cafer Solgun'a; ve her aşamada yanımda olan Merve Alıcı'ya teşekkür ederim. Ayrıca, çalışma süreci boyunca değerli fikirleri ve emeğiyle bu tezin tamamlanmasında büyük katkı sahibi olan dostum Yunus Akbaba'ya özel olarak teşekkür ederim. Son olarak, bu yolda benimle yürürken maddi ve manevi desteklerini benden esirgememiş olan ablama, enişteme ve yeğenlerim Arda ve Arya'ya, teyzem Gülistan'a, özellikle de annem ve babama teşekkürü borç bilirim.

ÖNSÖZ

Modern Türkiye’de Atatürk algıları, modern kavramının ima ettiği rasyonel kavramlarla anlaşılabilir görünmemektedir. Türk modernleşme stratejisi Kemalizm’in, siyasal ve toplumsal alanı işgal eden dinleri, dinsel figür ve sembolleri, tasfiye ederek yerine kendini koymaya çalışan bir görünüm arz ettiği söylenebilir. Bu durumun kendisini modernle, akılla, bilimle, sekülerizmle özdeşleştiren resmi ideolojinin bizatihi dinselleşmesine neden olduğu görülmektedir. Siyasal ve toplumsal yaşamdan tasfiye edilen tanrısal sembol ve figürlerin yerine ise bizzat yaşamı sırasında Atatürk ikame edilmiş ve bu ikame ölümünden sonra da yaygınlaşarak devam etmiştir.

Türkiye’de Alevi cemaati Atatürk ve Atatürkçülük / Kemalizm’le en çok ilişkilendirilen toplumsal kesimlerin başında gelmektedir. Hem Alevi cemaatinin içinden hem de dışından yapılan bu ilişkilendirme bazen Alevilikle Kemalizm’in özdeş görünmesine bile neden olabilmektedir. Bu çalışma, Aleviliğin Kemalizm’le hiç de özdeş olmadığını ve hatta Atatürk döneminde gerçekleştirilen Kemalist modernleşme pratikleri göz önüne alındığında, Alevilerin oldukça sorunlu bir Atatürk ve Atatürkçülük / Kemalizm algısına sahip olduğu savındadır.

Alevilerin 90 yıla yaklaşan Cumhuriyet tarihi içinde doğrudan ve dolaylı olarak Kemalist modernleşme pratiklerinin ve Aleviliğin özgün modernleşme güzergahlarında edindikleri tecrübelerin bir ürünü olarak benimsedikleri tarihsel olguların köklü bir dezenformasyonu yoluyla inşa edilen resmi Atatürk kurgusu çerçevesindeki Atatürk ve Atatürkçülük / Kemalizm algıları ile yüzleşmeye ihtiyaç duydukları açık görünmektedir. Bu bağlamda, Alevi bir ailenin çocuğu olan bu çalışmanın yazarı için, bu araştırma, bir açıdan da kendi kimliğiyle bir yüzleşmeyi ve hesaplaşmayı da içinde barındırmaktadır. Yazarın yaşadığı bu yüzleşme ve hesaplaşma sürecinin bir ürünü olan bu çalışmanın, Alevilerin Atatürk ve Atatürkçülükle / Kemalizm'le kurduğu sorunlu ilişkinin sorunsallaştırmasına ve Alevi cemaati içinde yaşanmakta olan yüzleşme ve hesaplaşma sürecine küçük de olsa bir katkı sunabilirse, bu çalışma amacına ulaşmış demektir.

İÇİNDEKİLER

Özet	iii
Abstract	iv
Teşekkürler	v
İthaf	vi
Önsöz	vii
İçindekiler	ix
Kısaltmalar	xii
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
2. Metodoloji	6
3. Çalışmanın Kapsamı	9
I. BÖLÜM:	
TÜRK MODERNLEŞME STRATEJİSİ KEMALİZM VE MODERN TÜRKİYE’DE ATATÜRK ALGILARI	13
1.1. Modern Bir “Din” Olarak Kemalizm ve Pratikleri	14
1.1.1. Pozitivizm ve Osmanlı’da Pozitivist Anlayış	14
1.1.2. Kemalist Pozitivizm	17
1.1.3. Kemalist Laiklik Anlayışı ve Laiklik Pratikleri	18
1.1.4. Kemalist Milliyetçilik	22
1.1.5. Değerlendirme	26
1.2. “Makbul Vatandaş” ya da “Atatürkçü Yurttaş”ın İnşası	27
1.2.1. Bir Endoktrinasyon Aracı Olarak Okul	28
1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti - Atatürk Özdeşliği	30

1.2.3. Endoktrinasyon Pratikleri	31
1.2.4. Fiziki Kuşatma	36
1.2.5. Değerlendirme	38
1.3. Modern Türkiye’de Atatürk Algıları	39
1.3.1. Atatürk Cumhuriyeti	39
1.3.2. Beklenen Mesih	40
1.3.3. “Tek Adam”ın Yüceltilişi	41
1.3.4. Yüceltmeden Putlaştırmaya	44
1.3.5. Atatürk’ün Ölümünden 1990’lara Atatürk Algıları	48
1.3.6. 1990’lar ve 2000’lerde Atatürk Algıları	49
1.3.7. Değerlendirme	51
II. BÖLÜM:	
GELENEKSEL ALEVİLİKTEN MODERN ALEVİLİĞE: ALEVİ MODERNLEŞMESİ	53
2.1. Geleneksel Alevilik (Kızılbaşlık)	54
2.1.1. Tarihsel Kökenler	55
2.1.2. Teolojik Yapı	56
2.1.3. Sosyolojik Yapı, Kurumlar ve Kurallar	57
2.1.4. Değerlendirme	60
2.2. Kemalist Modernleşme ve Alevilik / Aleviler	61
2.2.1. Kemalistlerin Alevi Algıları	62
2.2.2. Kemalist Laiklik Pratikleri ve Aleviler	64
2.2.3. Dersim Katliamı	66
2.2.4. Değerlendirme	72
2.3. Alevi Modernleşmesi ve Modern Alevi(lik)ler	74
2.3.1. Köyden Şehre Göç	76
2.3.2. Kurum ve Kuralların Terki	77
2.3.3. Otoritenin El Değiştirmesi	78
2.3.4. Sol’la Yoldaşlık	79
2.3.5. Ritüel Kaybı ve Toplumsal Belleğin Parçalanması	81
2.3.6. Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş ve Hayal Edilen Yeni Alevilikler	82
2.3.7. Değerlendirme	85
III. BÖLÜM:	
ALEVİLERİN ATATÜRK ALGILARI VE BU ALGILARI OLUŞTURAN FAKTÖRLER	87
3.1. Alevilerin Atatürk Algıları	89
3.1.1. Atatürkçü Aleviler	90
3.1.2. Atatürkçü Olmayan Aleviler	93

3.1.3. Değerlendirme	97
3.2. Atatürk İmgesiyle Tarihsel Olguların Örtüştürülmesi	99
3.2.1. Olgunun Reddi	101
3.2.2. Olgunun Çarpıtılması	102
3.2.3. Bilgisizlik	108
3.2.4. “Öteki” Atatürk	112
3.2.5. Değerlendirme	114
3.3. Alevilerin Atatürk Algılarını Oluşturan Faktörler	115
3.3.1. Alevilerin Osmanlı Travması ve Dış Grup Olarak Sünni Algıları	117
3.3.2. Korku, Takiye ve Gönüllü Asimilasyon	124
3.3.3. Dedeler, Pirlar, Seyitler, Aşıklar / Ozanlar	128
3.3.4. Sol ve CHP ile Yoldaşlık	132
3.3.5. Alevi Yazarlar	137
3.3.6. Değerlendirme	140
SONUÇ	142
EKLER	148
Ek-1: Soru Listesi	148
Ek-2: Görüşme Listesi	151
SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA	153

KISALTMALAR

CEKMOV	: Cumhuriyetçi Eğitim ve Kùltür Merkezi Vakfı
HBVAKV	: Hacı Bektaş Veli Anadolu Kùltür Vakfı
PSAKD	: Pir Sultan Abdal Kùltür Derneği
Tekke ve Zaviyeler Kanunu	: Tekke ve Zaviyelerle Tùrbelerin Seddine ve Tùrbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun
H.İ.	: Hayri İnce
b.y.y.	: Baskı yeri yok
t.y.	: Tarih yok
y.y.	: Yayınevi yok

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Aydınlanma düşüncesi ile büyük dinlerin “tanrı”yı merkeze alarak açıkladığı dünya, insanın / aklın üzerinden yeniden kurgulanmıştır.¹ Felsefi köklerini, aydınlanma düşüncesinden ve gücünü tanrının yerine insanı / akli koyan paradigma değişiminden alan modernite, hem yaygınlık hem de derinlik açısından dünyayı daha önce yaşanmamış ölçekte ve radikal biçimde dönüştürmüştür. Artık moderniteden önce varolan ve sonra var olacak, tüm gelenekler ve kavramlar modernitenin dilinden kendilerini yeniden inşa etmek durumunda kalacak ya da modernite tarafından ‘akıl dışı’ olarak nitelendirilerek marjinalleştirileceklerdir.

Dünyanın sadece “akıl”la kavranabileceğini iddiasıyla ortaya çıkan ve “ışıklar yüzyılı” olarak da adlandırılan “aydınlanma”nın bir ürünü olan

¹ Mümtaz’er Türköne, “Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007), 389.

modernite² kendi dönemini “modern çağ” olarak nitelerken, din eksenli düşünce sistemleri ve tanrı merkezli dünya anlayışının hakim olduğu selefini de ‘karanlık çağ’ olarak adlandırır.³ Modernite 18. yüzyılda hem Batı’da hem de periferide pozitivist kimliğiyle yaygınlaşmıştır.⁴ Modernite pozitivist kimliğiyle *ancient regime*’in paradigmasına yani “tanrı merkezli dünya tasavvur”una ve dolayısıyla dinlere ve daha genel anlamda modernite öncesi tüm geleneklere karşı büyük bir taarruz başlatır. Başta dinler, tüm gelenekler bu taarruzdan köklü biçimde etkilenir. Modernitenin bir ürünü ve aynı zamanda üzerinde yükseldiği temel kavram ve kurumlardan bazıları ulus devlet, kapitalist pazar, rasyonalite, bürokratikleşme, endüstriyelleşme, milliyetçilik ve laikliktir. Ancak modernite her şeyden önce “dünyevi olanın ilahi olana karşı yaptığı bir devrimi; bir akıl devrimini ifade eder.”⁵

Kamusal alandan dinin tasfiyesiyle doğan boşluk, “modern”, “rasyonel” ve “bilimsel” kavramlarla doldurulmuştur. Dini tören ve ritüellerin yerine modern “ulus-devlet”in “seküler” tören ve ritüelleri geçmiş, dinsel efsane ve mitlerin yerine “ulusal” efsane ve mitler geçmiş, kilisenin / caminin / tekkenin / dergahın / ocağın yerini okul, papazın / imamın / şeyhin / dedenin yerini öğretmen almıştır. Özetle moderniteyle birlikte kamusal alan ve toplumsal düşünceden dinin tasfiye edilip, dini değerlerin boşalttığı alanın

² Levent Köker, “Kemalizm / Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde, der. Ahmet İnsel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 103-104.

³ Esra Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı: “Sevgili Atatürkçüğüm”*, (İstanbul: Hayykitap, 2007), 21-22.

⁴ Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3 içinde, der. Uygur Kocabaşoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 453.

⁵ Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 21-22.

ulus-devletin “seküler” kavram ve sembolleriyle dolmaya başladığı, köklü bir değişim süreci yaşanır.

Ulus-devlet “tanrı, tanrısal figür ve sembollerden geriye kalan boşluğu insan ile doldurmaya koyulur.”⁶ “Peygamberler, aziz ve azizeler, evliyalar [dedeler, pirlar, seytler] gibi pek çok semavi kutsal figürün çevrelediği, dini ritüellerin ve simgelerin egemenliği altında şekillenen toplumsal alan” modernitenin temel ürünlerinden olan “ulus-devlet”in “rasyonel” kavramları ve kurumları ile modern simge, sembol ve figürlerle yeniden şekillendirilir.⁷ Sanatçılar, bilim adamları ve özellikle siyasi figürler olan tarihi şahsiyetler modern ulus-devletlerin pek çoğu için merkezi bir role sahip olurlar.⁸ Tam da bu noktada Türkiye özelinde Mustafa Kemal Atatürk’ün sembolik varlığı tanrı, tanrısal figür ve sembollerden geriye kalan bu merkezi boşluğu dolduran biricik figür olması nedeniyle çok önemlidir.⁹ Atatürk imgesinin Türk siyasal yaşamındaki yeri ve toplumsal algıda sahip olduğu eşsiz konum Türk modernleşme stratejisinin¹⁰ özelliklerine ışık tutmak açısından kritik öneme sahiptir.

Modernitenin temelde ulus-devlet üzerinden yürüttüğü dine ve geleneklere yönelik taarruzdan tüm inanç grupları gibi Aleviler de etkilenmiştir. Ancak

⁶ Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 57-58.

⁷ Age, 21

⁸ Age, 57-58.

⁹ Age, 57-58.

¹⁰ Strateji kavramını Michel de Certeau’nun kullandığı anlamda kullanıyorum. Bkz. Michel de Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, çev., Lale Arslan Özcan, (Ankara: Dost Kitapevi, 2009), 54-55.

Alevi modernleşmesi genel olarak Türkiye modernleşmesinden daha farklı bir güzergahta cereyan etmiş ve daha trajik yaşanmıştır. Öncelikle Alevi modernleşmesi Osmanlı döneminde sahip olduğu kapalı cemaat yapısından dolayı, Türkiye modernleşmesinin miladı sayılabilecek Tanzimat'la değil, Cumhuriyet'le başlamıştır. Geleneksel değerlerle şekillenen, şifahi bir kültür olan ve kapalı bir cemaat yapısı içinde varlığını sürdüren Alevilik Cumhuriyet'le başlayan 90 yıllık modernleşme süreci sonunda neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. Bugün artık Alevilik geleneksel bağlamlarından kopmuş, köklü bir dönüşüm yaşayarak modern değerleri içselleştirmiş yeni bir Alevilik olarak varlığını sürdürmektedir. Aleviliğin modernleşme süreci sonunda geleneksel inanç bağamlardan kopuşu sonucu bugün kırk yaşın altındaki Aleviler, büyük çoğunlukla dinsel öğretilerden habersizdirler.¹¹ Modern değerler üzerinden tanımlanmaya başlanan Alevilik, bu modernleşme süreci sonunda neredeyse sadece “Sünni olmayan” anlamına gelen bir boş gösterene dönüşmüştür. Geleneksel Aleviliğin tasfiyesi ile ortaya çıkan yeni Aleviliğin içselleştirdiği modern değerler ise büyük ölçüde Kemalizm'in değerleridir.

Aleviler kamuoyunda hem kendileri hem de “yabancılar”¹² tarafından sık sık Atatürkçü, laik, çağdaş / modern, ilerici, Cumhuriyetçi olarak tanımlanı daha doğrusu övünürler / övülürler. Pek çok Alevinin ev ve iş yerlerinde

¹¹ Karin Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, *Alevi Kimliği* içinde, der. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere, çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 50.

¹² “Yabancı” kelimesi Aleviler arasında, bir kişinin Alevi olmadığını ve genellikle de Sünni olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Atatürk resimleri asıldır. Cemevleri büyük çoğunlukla Atatürk resimleri ve büstleriyle donatılmıştır. Hatta çoğu cemevinin cem salonlarında bile genelde Hz. Ali'nin resminin yanında en azından bir Atatürk resmi / fotoğrafı bulunur. Alevi dernek ve vakıflarının internet siteleri Atatürk resimleri / fotoğraflarıyla doludur. Alevilerin genel siyasal eğilimi de “Atatürk’ün partisine” oy vermek yönündedir. Bu durumu asıl ilginç kılan Alevilerin, Atatürk önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi diktatörlüğü döneminde kurgulanan ve üretimi hedeflenen “makbul vatandaş” tanımının dışında bırakılmış olmalarıdır. Özellikle Atatürk dönemi başta olmak üzere Cumhuriyet rejimi boyunca tanınmayan, yok sayılan, inanç merkezleri kapatılan, inanç önderlerinin unvanları yasaklanan, hatta kitle katliamına maruz bırakılan bir inanç grubunun üyeleri olarak rejimin sembol, değer ve kurumlarını bu denli benimsemiş hatta çoğu zaman bu sembol, değer ve kurumlarla özdeşleşmiş olmaları oldukça dikkat çekicidir.

Bu çalışmanın amacı, modernleşme süreci içinde geleneksel bağlamlarından kopan ve bugün artık yeni bir Aleviliğin içinde inşa olan modern Alevi öznelerin nasıl Atatürk algılarına sahip olduklarını, sahip oldukları Atatürk imgeleri ile Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları tarihsel olguları nasıl örtüştürebildikleri ve modern Alevi kimliğinin Kemalizm’i nasıl içselleştirebildiği ya da başka bir ifade ile modern Alevi kimliğinin içinde inşa olan Alevi öznelerin sahip oldukları Atatürk algılarını oluşturan faktörlerin neler olduğunu anlamak ve açıklamaktır. Bu bağlamda gerek devlet eliyle yürütülen Kemalist modernleşme pratiklerinin etkisi ve gerekse

Alevi modernleşmesinin özgün süreçleri içinde Alevilerin Atatürk algıları ve bu algıları oluşturan faktörler tarihsellikleri içinde ele alınacaktır.

2. Metodoloji

Dilthey tinsel olguların tarihsel olarak geliştiğini ve yine tarihselliği çerçevesinde anlaşılabilirliğini ifade eder.¹³ Weber de ‘insan eyleminin anlaşılabilir fakat bilinemez’ olduğu tespitini yapar.¹⁴ Bu bağlamda, bu çalışma mutlak ve değişmez doğrular bulma iddiası taşımadan, Alevilerin Atatürk algılarını, Türkiye modernleşmesinin ve Alevi modernleşmesinin özgünlükleri ve tarihsellikleri çerçevesinde, anlamlı bir betimleme ile ortaya koymaya çalışacaktır.

Çalışma literatür taraması ve mülakatlar olmak üzere iki türlü metin okuma yöntemi üzerinden yürütülmüştür. “Çalışmanın Kapsamı” bölümünde daha detaylı belirtileceği üzere birinci bölümde “Türk Modernleşme Stratejisi Kemalizm ve Modern Türkiye’de Atatürk Algıları” başlığı altında ağırlıklı olarak siyaset bilimi, siyasi tarih ve sosyal psikoloji disiplinlerine ait kaynaklardan faydalanılmıştır. “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Alevi Modernleşmesi” bölümünde ise daha çok sosyoloji, tarih ve teoloji

¹³ Wilhem Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, (İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011), 22, 32.

¹⁴ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Aruoba, (İstanbul: Hil Yayınları, 1997), 162. (Aktaran: Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 24).

disiplinlerine ait kaynaklardan faydalanılmıştır. Üçüncü bölümde “Alevilerin Atatürk Algıları ve Bu Algıları Oluşturan Faktörler” başlığı altında, ilk iki bölümde faydalanılan kaynaklara ek olarak bu çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen mülakat metinlerinden faydalanılmıştır.

Çalışma kapsamında 21 kişiyle mülakat ve bir Alevi dedesi ile kişisel görüşme yapıldı.¹⁵ Mülakat yapılan 21 kişi düzenli ya da düzensiz cemevlerine giden, az ya da çok Alevi ibadet ve ritüellerini sürdüren kişilerden seçildi.¹⁶ Görüşme yapılan kişiler “Pir Sultan Abdal Kültür Derneği” (PSAKD), “Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı” (CEKMOV) ve “Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı”na (HBVAKV) bağlı cemevlerine giden kişilerden seçildi.¹⁷ Mülakat yapılan kişilerin demografik yapılarına özen gösterilmeye çalışıldı. Bu bağlamda görüşülen kişiler: 11’i 30 yaş altı, 10’u 30 yaş üstü, 9’u kadın, 12’si erkek, 16’sı İstanbul, 3’ü İzmir, 1’i Ankara ve 1’i Diyarbakır’da ikamet eden kişilerden oluştu. Alevilerin aralarındaki bölgesel farklılıklar göz önünde bulundurularak İstanbul, Ankara, İzmir ve Diyarbakır’da ikamet etmesine karşın, Sivas, Tokat, Tunceli, Erzincan ve Erzurum doğumlu kişiler seçilerek mülakatın bölgesel çeşitliliği artırıldı. Mülakatlar “Pir Sultan

¹⁵ Bkz. Ekler: Ek-2 Görüşme Listesi s.151.

¹⁶ Mülakat yapılan kişilerin cemevlerine düzenli ya da düzensiz giden, Alevi ibadet ve ritüellerini az ya da çok yerine getiren kişilerden tercih edilmesinin nedeni, bu çalışmanın Alevilik pratiklerini sürdüren Alevilerle yapılmak istenmesidir.

¹⁷ Bu üç dernek ve vakıfa bağlı cemevlerinin seçilmesinin birinci nedeni Türkiye çapında en yaygın ve kitlesel Alevi dernek ve vakıfları olmaları, ikinci nedeni ise farklı Alevilik anlayışlarını temsil eden kurumlar olarak görünmeleridir. Bkz. Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 124; Ali Murat İrat, *Modernizmin Erittikleri; Sünniler, Şiiler ve Aleviler*, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2009), 127, 131-135; Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, (İstanbul: Ufuk Çizgisi, 2008), 156-157.

Abdal Kültür Derneği Sarıyer Őubesi Boğaziçi Cemevi”, “Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Maltepe Cem Kültür Evi”, “Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Okmeydanı Cemevi” ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği’nin İzmir Gümüldür’de düzenlediği “Alevi Gençlik Kampı”nda gerçekteŐirildi. Çalışma kapsamında mülakat yapılan kişilerin samimi duygu ve düŐüncelerine ulaŐabilmek hedeflendiğinden, derneğin bir çeşit resmi görüŐünü aktarabileceği kaygısıyla iki dernek ve vakfin yerel Őubelerinin birer yöneticisi dışında dernek yöneticileriyle mülakat yapılmadı.

Çalışma çerçevesinde yapılan mülakatlardan çıkan metinlerin incelendiği üçüncü bölümde görüŐmecilere önceden hazırlanmıŐ sorular yöneltildi.¹⁸ Ancak bu sorularla yetinilmeyip görüŐmecilerin verdiği cevaplar ışığında mülakatlar derinleŐtirildi. GörüŐmeler, görüşülen kişilerin tanıklıkları ve hayat hikayeleriyle zenginleŐti. Çalışma kapsamında sorulan sorularla: Alevilik / Aleviler, Sünnilik / Sünniler, Osmanlı, Cumhuriyet, Devlet, Ordu, Atatürk, Kemalizm / Atatürkçülük, CHP, AKP, Sol / Sosyalist Devrimci Hareketler, Laiklik, Cemevleri, Alevi Dernekleri / Vakıfları, Osmanlı / Türkiye Cumhuriyeti Alevi Katliamları gibi bazı olay, olgu, kişi, kavram, kurum ve değerlerin, görüşülen kişilerin zihin dünyasında nasıl bir yer tuttuğu anlaşılmaya çalışıldı. Bu Şekilde hem doğrudan Atatürk’le ilgili sorularla hem de yukarıda belirtilen kavramlarla iliŐkili olarak dolaylı

¹⁸ Bkz. Ekler: Ek-1 Soru Listesi s.148.

şekillerde Atatürk imgesinin Alevilerin zihninde nasıl bir yer işgal ettiği ve anlaşılmaya çalışıldı.

Yapılan mülakatlar çerçevesinde bir iktidar söylemi olarak Atatürkçülüğün / Kemalizm'in kurguladığı ve sürekli yeniden ürettiği bir imge olarak resmi Atatürk imgesinin Alevilerce nasıl tüketilip ikinci bir üretime tabi tutulduğu ve bu şekilde nasıl kullandığı / anlamlandırıldığı gösterilmeye çalışılacaktır. “Araştırmada, ‘makro’ ve ‘mikro’ düzeyler arasında dinamik bir ilişki olduğundan hareketle, kendi içinde çatışmalı iktidar söylemlerine eşlik eden ‘genel stratejiler’ karşısında, gündelik hayatta bireylerin başvurdukları ‘taktikler’, ‘kullanımlar’, ‘yorumlar’, ‘anlamalar’, ‘yanlış anlamalar’, ‘direnişler’, ‘kişisel hikayeler’ gibi çeşitli ‘özgüllükler’”¹⁹ Atatürk imgesinin Alevi bireylerdeki rolünü “anlamlandırmak için kullanılacak araçlar olacaktır.”²⁰

3. Çalışmanın Kapsamı

Birinci bölümde (“Türk Modernleşme Stratejisi Kemalizm ve Modern Türkiye’de Atatürk Algıları”), “Modern Bir Din Olarak Kemalizm ve

¹⁹ Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç, “*Milletin Bölünmez Bütünlüğü*”: *Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*, (İstanbul: Tesev Yayınları, 2007), 12; De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi 1*, 54-55.

²⁰ Kentel, Ahıska ve Genç, *Milletin Bölünmez Bütünlüğü*, 12; De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi 1*, 54-55.

Pratikleri” başlığı altında Kemalizm’in pozitivist-dinsel niteliği ve “laiklik” pratikleri ele alınacaktır. Bu bağlamda Kemalist stratejinin felsefi zemini olarak pozitivism, Osmanlı’da ve Cumhuriyet’te devam eden ve farklılaşan boyutlarıyla nasıl bir konuma sahip olduğu tarihselliği içinde irdelenecektir. Ardından Kemalizm’in pratikleri ele alınarak Kemalizm’in nasıl alternatif bir din görünümü sergilediği gösterilecektir. “‘Makbul Vatandaş’ ya da ‘Atatürkçü Yurttaş’ın İnşası” başlığı altında, Türkiye’de ulus-devletin resmi ideolojisi çerçevesinde tek-tip vatandaş yaratma pratikleri ele alınacak ve bir alternatif din görünümü sergileyen Kemalizm’le toplumun nasıl endoktrine edildiği gösterilecektir. “Modern Türkiye’de Atatürk Algıları” başlığı altında ise Kemalist yurttaş yaratma pratikleri çerçevesinde endoktrinasyon süreçlerine maruz kalan toplumda Atatürk’ün nasıl algılandığı, yaşadığı dönemden bugüne incelenecektir. Bu bağlamda aslında alternatif bir modern din olarak Kemalizm’in “geleneksel dinleri” kamusal alandan tasfiye ederek, dinden boşaltılan toplumsal alanı kendi değerleri ile “putlaştırılan / tanrılaştırılan” bir Atatürk imgesi üzerinden doldurmaya çalıştığı gösterilecektir.

İkinci bölümde (“Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Alevi Modernleşmesi”), “Geleneksel Alevilik (Kızılbaşlık)” başlığı altında, modernite öncesi Aleviliğin ne olduğu tarihselliği, inanç boyutu, gelenek, kurum ve kuralları ile sosyolojik yapısı çerçevesinde ele alınacaktır. Ardından “Kemalist Modernleşme ve Alevilik / Aleviler” başlığı altında öncelikle Kemalistlerin Alevileri nasıl algıladıkları, Kemalist rejimin laiklik

pratiklerinin Alevilik ve Aleviler üzerindeki etkileri ve Kemalist rejimin bir “medenileşme hareketi” olarak gerçekleştirdiği Dersim Katliamı çeşitli boyutlarıyla irdelenerek, Alevilerin Atatürk döneminde nasıl modernleştirme politikalarına tabi tutulduğu gösterilecektir. Son olarak “Alevi Modernleşmesi ve Modern Alevi(lik)ler” başlığı altında devlet eliyle yürütülen Kemalist modernleştirme pratiklerinin dışında Alevi modernleşmesinin özgün bağlamları; köyden kente göç, sol ile yoldaşlık, kurumların ve kuralların terki ve sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş gibi olgular çerçevesinde ele alınacaktır. Ardından Alevi öznelerdeki ritüel kaybı ve bu ritüel kaybına bağlı olarak Alevi toplumsal belleğinin parçalanması ve modern Alevilik(ler)in hayal edilmesi gösterilecektir. Böylece gerek Kemalist modernleşme pratiklerinin doğrudan ve dolaylı etkileri gerekse Alevi modernleşmesinin özgün süreçlerinin içinde, geleneksel Alevilikten kopuş ve içi modern değer ve kavramlarla dolu olan yeni bir Aleviliğin ortaya çıkışı ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde (“Alevilerin Atatürk Algıları ve Bu Algıları Oluşturan Faktörler”), “Alevilerin Atatürk Algıları” başlığı altında çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen mülakatların analizi temel alınarak Alevilerin sahip oldukları Atatürk algıları incelenecektir. Bu noktada Alevilerin tüketerek ikinci bir üretimden geçirdikleri Atatürk algılarının resmi Atatürk kurgusu ile ne derece örtüştüğü, Alevilerin Atatürk imgelerini üreten Alevi toplumsal bellekleri çerçevesinde ele alınacaktır. Ardından “Atatürk İmgesinin Tarihsel Olgularla Örtüştürülmesi” başlığı altında resmi Atatürk

kurgusunu benimseyen Alevilerin, sahip oldukları Atatürk imgesi ile Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı olguları nasıl örtüştürebildikleri incelenecektir. Son olarak “Atatürk Algılarını Oluşturan Faktörler” başlığı altında hem modern Alevi kimliğinin Kemalizm’i nasıl içselleştirebildiği hem de Alevilerin Atatürk algılarını üreten faktörler “Alevilerin Osmanlı travması ve Sünni öteki algıları”, “korku, takiye, gönüllü asimilasyon”, “dedeler, seyitler, pirlar, aşıklar / ozanlar”, “Sol’la ve CHP’yle yoldaşlık” ve “Alevi yazarlar” üzerinden incelenecektir.

I. BÖLÜM

TÜRK MODERNLEŞME STRATEJİSİ KEMALİZM VE MODERN TÜRKİYE'DE ATATÜRK ALGILARI

Türkiye’de devletin, toplumsal yaşamın her alanını kuşatan, Kemalizm adlı resmi bir ideolojisi vardır. Bu resmi ideolojinin isim babası aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin de kurucu “baba”sı olan Mustafa Kemal Atatürk’tür. Farklı yorumları olmakla birlikte Kemalizm, Cumhuriyet’in ilk on beş yılında, “Ebedi Şef” olarak da adlandırılan Mustafa Kemal Atatürk’ün diktatörlüğü²¹ döneminde üretilen söylem ve pratikler bütünü olarak tanımlanabilir. Türkiye’de ulus-devlet, Atatürk’ü varlık nedeni olarak görür ve bekasıyla özdeşleştirir. Bu nedenle ulus-devlet Atatürk’e bağlı, “O”nun ilke ve hedeflerine uygun “makbul vatandaş”lar yetiştirmeyi kendine temel misyon olarak belirlemiştir. Kemalist ulus-devlet’in bu hedef doğrultusunda uyguladığı endoktrinasyon süreçleri sonucunda inşa olan makbul vatandaşların da, şu ya da bu ölçüde Kemalist ulus-devlet tarafından

²¹ Bu çalışmanın yazarının siyaset bilimi açısından tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açık olan bu konuda kendini dipnot vermek zorunda hissetmesi dahi Türkiye’deki bu kurucu diktatörlük ideolojisinin hala etkin olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 16-17; Mümtaz’er Türköne vd., “Siyasal Sistemler”, *Siyaset* içinde, ed. Mümtaz’er Türköne, (Ankara: Lotus Yayınevi, 2003), 150; Serdar Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, (Ankara: Nirengi Kitap, 2010), 88, 111, 203.

belletilmeye çalışılan “süper-kahraman” ya da “tanrı / peygamber” Atatürk imgesini benimseyen vatandaşlardan oluştuğu söylenebilir.

1.1. Modern Bir Din²² Olarak Kemalizm ve Pratikleri

Kemalizm’in şekillendiği ve ürettiği, söylem ve pratikleri incelemek için pozitivism, laiklik ve milliyetçilik gibi temel kavramların ele alınması gerekmektedir. Kemalizm gerek pozitivist felsefesi gerek laiklik anlayışı gerek milliyetçilik anlayışı ve gerekse de bunların bir bütün olarak ele alınışıyla adeta “tanrısı” / “peygamberi” Atatürk olan Türkiye’nin “seküler” dini olarak kurgulanmıştır. Bu noktada Kemalizm’in dini yapısını incelemek için öncelikle Kemalizm’in felsefi kökeni ya da başka bir ifadeyle Kemalist teolojinin temel direğini oluşturan pozitivismin, Kemalistler tarafından nasıl algılandığına bakmak gerekmektedir.

1.1.1. Pozitivism ve Osmanlı’da Pozitivist Anlayış

Tanzimat döneminin entelektüel hareketleriyle pozitivismin kurucu babası Auguste Comte’un görüş ve önerilerinin Osmanlı düşüncesine aktarılması

²² Kemalizm çok daha dar pek çok “din” tanımlarının içine de dahil edilebilir olmakla birlikte, bu çalışmada “din” daha geniş bir anlamıyla yani “bir toplumdaki fertlerin en yüksek iyi olarak kabul ettikleri her şey” tanımıyla kullanılacaktır. Bkz. L. P. Berger, “Din ve Toplumsal Kurumların Değişimi”, *Din ve Modernlik; Toplum Bilim Yazıları 1* içinde, der. Adil Çiftçi, çev. Adil Çiftçi, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 125.

aşağı yukarı eşzamanlıdır.²³ Bizzat kurucusu Comte tarafından da tanrısız bir “pozitif din”²⁴ olarak tanımlanan pozitivizm, Osmanlı aydınlarınınca²⁵ da böyle algılanmıştır. Osmanlı coğrafyasına pozitivizmin girişi ilk olarak Mustafa Reşit Paşa, İbrahim Şinasi ve Mithat Paşa üzerinden gerçekleşmiştir.²⁶ Cevdet Perin, Murtaza Korlaelçi’nin alıntılacağı üzere, Comte ve Reşit Paşa ilişkisini şöyle yorumlar:

“A. Comte’un Alemşumul dine (religion universelle) Türk elçisini de davet etmek üzere, kendisine on sayfalık uzun bir mektup yazm[ıştır]. (...) Uzun bir muhakeme silsilesinden sonra filozof, mektubunda, Tanrı’nın yerine ilmi ve beşeriyeti ikame eden yeni dinin peygamberi sıfatı ile Reşit Paşa’ya müracaat ediyor ve ondan yeni bir hatla Doğuda bu yeni dini yaymasını istiyor[du]”.²⁷

Yine Mustafa Reşit Paşa’nın koruyuculuğunda 1849’da Paris’e giden Osmanlı pozitivistlerinden İbrahim Şinasi’nin toplum ve akıl üzerine sarf ettiği ve kayda geçen düşünceleriyle şiirlerinden, “pozitivizmin insanı / akılı tanrılaştıran etkisi sezilebil[mektedir]”.²⁸ Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin

²³ Hasan Bülent Kahraman, “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3 içinde, der. Uygur Kocabaşoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 127.

²⁴ Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, 454.

²⁵ Osmanlı ve CHP diktatörlüğü dönemi özelinde aydın kavramını, Şerif Mardin’in kullandığı şekilde, yani “ülke konularıyla ilgilenen ve bu sorunları düzeltmeye çalışan nizam-ı alemci” anlamında kullanıyorum. Şerif Mardin, *İdeoloji*, (Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1976), 103. (Aktaran: Ali Gevgilili, “Kemalizm ve Bonapartizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde, der. Ahmet İnsel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 195).

²⁶ Murtaza Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Cilt 1 içinde, der. Mehmet Ö. Alkan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 214-215.

²⁷ Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 214.

²⁸ “Sadece fertler değil, milletlerde insanlığa hizmetle, onu yükseltmek ve aydınlatmak vazifesi ile mükelleftirler. Bir millet ki insanîyetin tenvir ve tezhibine memur olmak itikadında bulunur, efradı dünyaya askerlik için gelir.” Daha geniş bilgi için bkz. Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 215.

İthali” adlı çalışmasında, Mithat Paşa’yla pozitivistlerin yakınlığından bahseder ve pozitivistlerin amacının “Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamadan, buradaki pozitivist etkinin gelişmesi ve ‘Evrensel Din’ olarak pozitivistizmin İslam’ın da yerini alması” olduğu tespitini yapar.²⁹

Pozitivistizmin bu üç isim üzerinden Osmanlı’ya girişinin ardından bu düşünce Jön Türkler arasında hızla yayılır ve İttihat ve Terakki Cemiyeti eliyle hegemonik bir hal alır. İttihat ve Terakki’nin adı dahi kurucularından ve liderlerinden Ahmet Rıza tarafından, pozitivistizmin şiarı olan “Nizam ve Terakki” olarak önerilmişse de Cemiyet’in adı İttihat ve Terakki olarak kabul edilmiştir.³⁰ “Ahmet Rıza’ya göre pozitivist düşünce dinin yerini tamamen alıncaya kadar dinden vazgeçmeye imkân” olmadığını ifade eden Korlaelçi,³¹ Ahmet Rıza’nın pozitivistizmine ilişkin M. Şükrü Hanioğlu’nun şu tespitiyle devam eder: “Osmanlı İmparatorluğunda, Brezilya’da olduğu gibi pozitivistizm bir din halini aldığı zaman İslam tamamen bir tarafa bırakılabilir.”³²

Osmanlı aydınları pozitivistizmin epistemolojisiyle değil hemen hemen sadece “pozitif din” / “evrensel din” olarak da adlandırılan siyaset öğretisi üzerine

²⁹ Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 215.

³⁰ Özlem, “Türkiye’de Pozitivistizm ve Siyaset”, 458-459; Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 215.

³¹ Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 218.

³² M. Şükrü Hanioğlu, “Osmanlı Devleti’nde Meslek-i İçtima Akımı”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* Cilt 2 içinde (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 621. (Aktaran: Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 218).

yoğunlaşırlar. Yukarıda örneklendirildiği üzere Osmanlı aydınları pozitivismi bir din olarak algılamış ve öyle de benimsemişlerdir.

1.1.2. Kemalist Pozitivizm

Osmanlı aydınlarının yukarıda belirtilen pozitivism algısı kendileri de Osmanlı aydınları olan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde yetişen Kemalist kadrolar için de aynen geçerlidir. Kemalizm, Osmanlı'dan bir kopuşu da temsil etmekle birlikte, özünde büyük ölçüde İttihatçılığın bir devamıdır. Bu bağlamda Osmanlı pozitivismi ile Cumhuriyet pozitivismi arasında bir kopuştan çok bir süreklilik ilişkisi vardır.³³ Osmanlı pozitivismi ile Cumhuriyet pozitivismi arasında bir farktan bahsetmek gerekirse bu Osmanlı pozitivisminde devlet ve millet ayrılığı varken, Cumhuriyet pozitivisminde bu ayrımın yerine devlet-millet özdeşliğinin konmasıdır.³⁴ Bu anlayışın en açık ifadesi Atatürk'ün, “Türk ulusu, halk idaresi olan cumhuriyetle idare olunur bir devlettir” tanımında görülebilir.³⁵ Osmanlı'da devlet ile milletin ayrı olması sayesinde –devlet milletin üstündedir– Osmanlı Devleti otoriter olmakla birlikte totaliter olmamıştır. Oysa Cumhuriyet'in getirdiği bu devlet-millet özdeşliği sayesinde, devlete millet adına ve millet olarak karar verme yolu açılır ve Cumhuriyet'in “halka rağmen halk için” yapılan uygulamalarına meşruiyet kazandırılır.³⁶

³³ Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, 461.

³⁴ Agm, 462.

³⁵ Agm, 462.

³⁶ Agm, 462.

Mustafa Kemal Atatürk, düşüncede ve eylemde, büyük ölçüde pozitivisttir.³⁷ Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet de “Comte'un ‘pozitivist siyaset sistemi’nin izinde, merkeziyetçi, otoriter, bürokratik, seçkinci, laisist, ve üstenci” olmuştur.³⁸ Bizzat kurucusu Comte tarafından da, Osmanlı’daki takipçileri açısından da, Kemalistler açısından da pozitivism modern dünyanın yeni dini olarak algılanmıştır. Hatta Kemalizm’in Türkiye’ye özgü bir çeşit pozitivismden ibaret olduğu bile iddia edilebilir.³⁹ Kemalizm, siyasal pozitivismin ilkeleri doğrultusunda mutlak hakikate sahip olma iddiasıyla kendi doğrusunu, topluma zor kullanarak dayatmış, bu dayatmaların meşruiyetini de ‘ulus-devlet’ özdeşleştirmesinden almıştır.⁴⁰

1.1.3. Kemalist Laiklik Anlayışı ve Laiklik Pratikleri

Felsefi temellerini pozitivismden alan Kemalistlerin, Batılılaşma anlayışlarının, iç içe geçen iki temel ayağından biri milliyetçilik ötekisi de

³⁷ Atatürk'ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fenden başka yol gösterici aramak gaflettir, dalalettir, cehalettir.” sözü, pozitivist anlayışını en açık yansıtan ifadelerinden biridir. Bkz. Murat Belge, “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde, der. Ahmet İnel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 34.

³⁸ Ancak Türkiye coğrafyasında anlaşılan ve uygulanan pozitivism Batı’daki pozitivismden önemli farklılıklar da göstermektedir. Özlem, bu durumu: “Ne var ki, Cumhuriyet dönemine, eğitimden ve –ilkokuldan üniversitesine– eğitim kurumlarının organizasyonundan bilime ve siyasete kadar, çoğunlukla pozitivismin damgasını vurmuş olduğunu söylemek hiç abartmasız doğru olsa bile, bizdeki bu pozitivismin Batı’daki aslının oldukça yüzeysel, ikinci ve üçüncü elden devşirilmiş ve çoğu yerde yanlış anlaşılmalı bir görüntüsü olduğunun da altını çizmek gerekir” şeklinde ifade eder. Bkz. Özlem, “Türkiye’de Pozitivism ve Siyaset”, 460.

³⁹ Agm, 460.

⁴⁰ Agm, 462.

laiklikdir⁴¹. Osmanlı çağdaşlaşmacıları arasında ortaya çıkan, genel olarak dinin, Osmanlı ve Türkiye coğrafyası açısından özel olarak İslamiyet'in 'mani-i terakki' (ilerlemeye engel) olduğu fikri Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da devam etmiştir.⁴² Bu nedenle cumhuriyet devletinin laik yapısı, kurucu kadro için hayati bir önem taşır, "çünkü laik yapı Cumhuriyet'in bir akıl devrimi olduğunun ispatıdır".⁴³ Osmanlı'nın geri kalmasına neden olan dini (İslami) dünya görüşünün yerine laiklik ve Türkçülük yeni "Türk toplumunun" temeli olacaktır.

Bu çerçevede gerçekleştirilen Kemalist modernleşme pratiklerini kısaca özetlemek gerekirse: 1924'te Hilafet ve Şeriat mahkemeleri kaldırılır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte, Eğitim Bakanlığı'na devredilen 479 medrese aynı yıl içinde kapatılır.⁴⁴ 1927 yılında din dersleri ilk ve orta okul müfredatından çıkarılır.⁴⁵ Şer'iyeye ve Evkaf Vekaletinin yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulur.⁴⁶ 1925'te şapka ve giyim kuşam 'devrim'leriyle dini kıyafetlerin aynı zamanda devlet memuru olan din görevlileri –ki din görevlilerinin de ibadet dışındaki zamanlarda dini kıyafetleri giymeleri

⁴¹ Rejimin temel ayaklarından 'laiklik' kavramı Türkiye'ye özgü *sui generis* bir 'laiklik'tir. Türkiye'de 'laiklik' büyük ölçüde dinin kamusal alandan tasfiyesi ve dinin devlet kontrolü altına alınması anlamında kullanılır.

⁴² Mete Tunçay, "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde, der. Ahmet İnsel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 94-95.

⁴³ Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 42.

⁴⁴ Age, 43.

⁴⁵ Age, 43.

⁴⁶ "Şer'iyeye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletinin İlgasına Dair Kanun", Kanun Numarası: 429, Kabul Tarihi: 03/03/1924, Resmi Gazete Yayımlandığı Tarih: 06/03/1924, Sayı: 63.

yasaklanır– dışında kalan kişilerce giyilmesi yasaklanır.⁴⁷ “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”⁴⁸ çerçevesinde din âlimi yetiştiren merkezler yasaklanır, halk tarafından dini önder kabul edilen kişiler yasaklı duruma düşer ve genel olarak tarikat örgütlenmeleri yasaklanır. Hicri ve Rumi takvimlerin yerine Milat başlangıçlı takvim kabul edilir.⁴⁹ 1926’da aile, borçlar vb. konulardaki dinsel hükümler kaldırılarak, kıta Avrupa’sı hukukuna geçiş tamamlanır.⁵⁰ 1928’de Latin esaslı Türk alfabesi kanunlaştırılır.⁵¹ Yine 1928’de Anayasa’dan “Türkiye Devleti’nin dini, din-i İslamdır” hükmü kaldırılır.⁵² 1935’te de Pazar günü hafta tatili olarak benimsenir.⁵³ 1937’de laiklik anayasa maddesi olur.⁵⁴

Ancak Kemalist modernleşme tasavvurları yukarıdaki laiklik pratikleriyle sınırlı değildir. 1926 ilkbaharında Türkçe namaz kıldırma denemeleri yapılır, dört yıl sonra da İlahiyat Fakültesi çevresindeki bir grup ‘modernist İslamcıdan oluşan bir kurul’ ‘reformasyon’ önerileri hazırlar.⁵⁵ Başkanlığını Fuat Köprülü’nün yaptığı bu komisyonun teklifleri arasında “camilere kiliselerdeki gibi sıraların konulması” ve “ibadetin müzik eşliğinde

⁴⁷ “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun”, Kanun Numarası: 2596, Kabul Tarihi: 03/12/1934, Resmi Gazete Yayımlandığı Tarih: 13/12/1934, Sayı: 2879; “Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun”, Kanun Numarası: 671, Kabul Tarihi: 25/11/1925, Resmi Gazete Yayımlandığı Tarih: 28/11/1925, Sayı: 230.

⁴⁸ “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”, Kanun Numarası: 677, Kabul Tarihi: 30/11/1925, Resmi Gazete Yayımlandığı Tarih: 13/12/1925, Sayı: 243

⁴⁹ Tunçay, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, 92.

⁵⁰ Agm, 92.

⁵¹ Agm, 92.

⁵² Agm, 92.

⁵³ Agm, 92.

⁵⁴ Agm, 92.

⁵⁵ Agm, 94.

yapılması” gibi öneriler yer alır.⁵⁶ Ancak bu öneriler zaman ve zemin uygun görülmediği için benimsenmez.⁵⁷ 1932 başlarında (Ramazan ayı içinde) Türkçe Kuran tutar mı tutmaz mı diye araştırılır ancak ibadette Türkçe Kuran’ın zorlanmasından o dönem vazgeçilmekle birlikte, aynı yılın sonlarından 1950’deki Demokrat Parti iktidarına kadar, Ezan ve Kamet Türkçe okunur.⁵⁸

Bu çerçevede gerçekleştirilen modernleştirme pratiklerinden belki de en radikali “yazı devrimi”dir. Mete Tunçay ‘yazı devrimi’nin “İslam dininin de, yükseltmek istenen Türk milliyetçiliği ışığında yeniden biçimlendirilmesini ima”⁵⁹ ettiğini ve ‘yazı devrimi’ni, “Cumhuriyet’in ilk on yılında dil üstünden denenen ‘İslamiyeti Türkleştirme’ hareketleri bağlamında değerlendirmek”⁶⁰ gerektiğini söyler. Yine “Tevhidi Tedrisat Kanunu” da benzer şekilde okunmalıdır.⁶¹ Bu kanun çerçevesinde tüm eğitimi devlet bünyesi altında toplayarak, devlet tekeli kuran Kemalist rejimin iki temel hedefi vardır: Birinci hedef din eğitiminin ortadan kaldırılması ya da devletleştirilerek yerine “laik” eğitimin ikame edilmesi,

⁵⁶ Binnaz Toprak, “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007), 380-381.

⁵⁷ Tunçay, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, 94-95.

⁵⁸ Agm, 94.

⁵⁹ Agm, 93-94.

⁶⁰ Agm, 94.

⁶¹ “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” Kanun Numarası: 430, Kabul Tarihi: 03/03/1924, Resmi Gazete Yayımlandığı Tarih: 06/03/1924, Sayı: 63.

ikinci hedefi ise etnik azınlıkların eğitiminin de yeni merkezi devletin denetimine alınmasıdır.⁶²

Yukarıda belirtilen kanunlar, uygulamalar ve yasaklamalar laikliğin Cumhuriyet rejimi için çok yönlü bir enstrüman olarak kullanıldığını göstermektedir. Öncelikle laiklik eski rejimin meşruiyet kaynağı olan dini dünya görüşünün tasfiyesini ve onun yerine “akıl ve bilim” temelinde kurulan Cumhuriyet rejiminin meşruiyetini sağlar. İkinci olarak laiklik toplumsal alandan tasfiye edilen İslam’ın hurafelerden arındırarak ıslah edilmesi, böylece toplumun Batılılaştırılmasını sağlamak için pozitivizmle uyumlu steril bir İslam’ın inşasında kullanılır.⁶³ Son olarak laiklik, dini denetim altına alarak, dinsel alandan gelebilecek potansiyel bir muhalefetin önünü kesmek için kullanılır.

1.1.4. Kemalist Milliyetçilik

Kemalist laikliğin, Türkçülük anlayışıyla iç içe geçtiği yukarıda belirtmiştir. Bu bağlamda Kemalist modernleşme projesinin diğer bir temel unsuru olan Türkçülüğün nasıl yorumladığına bakmakta da fayda vardır. Kemalistler pek çok açıdan olduğu gibi Türkçülük anlayışı açısından da bazı farklarla birlikte İttihatçıların devamıdır. İttihat ve Terakki ideologlarından Doktor Nazım Türklükle ilgili düşüncelerini şu sözlerle açıklar:

⁶² Taha Parla, *Türkiye’de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları 3: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, (İstanbul: Deniz Yayınları, 2008), 270.

⁶³ Age, 260.

“Türklüğü ihya etmek için size arkadaş, yoldaş, kardeş oldum. Ben Türkün, yalnız Türkün yaşamsını, bu toprakta hakim-i müstakbel olmasını istiyorum. Türk’ten gayri anasır mahvolsun. Ne dinde ne mezhepte olurlarsa olsunlar; bu diyarı Türk’ten gayri anasırdan tathir etmek (temizlemek) lazımdır. Dinin benim nazarımda hükmü, kıymeti yoktur. Benim dinim Turan’dır.”⁶⁴

Bu noktada Doktor Nazım’ın ırkçı ve saldırgan bir Türklük anlayışına sahip olduğu açıkça görülebilmektedir. Doktor Nazım örneğinde, pozitivizmin etkisi karşısında zayıflayan ve yavaş yavaş kullanımdan kalkan dini değerlerin sahneden çekilerek boşalttığı alanın, Batı tarzı laik bir ırkçılıkla dolmaya başladığını görülebilmeye başlanmıştır. Başka bir deyişle laik ve ırkçı değerlerle inşa edilen Türklük kavramının bir çeşit yeni din olarak eski dine rakip olarak ortaya çıkarıldığı söylenebilir.

CHP kadrolarında da genel olarak İttihatçılıktan devralınan bu ırkçı-laik Türkcülük anlayışının devam ettiğini söylenebilir. CHP diktatörlüğünün kuruluşundan itibaren 1943’teki ölümüne kadar İzmir milletvekili olan, 1924-1930 yılları arasında Adalet Bakanlığı yapan ve rejimin hukuk sistemini tasarlayan önemli figürlerden biri olan Mahmut Esat Bozkurt, İzmir Ödemiş’teki bir konuşmasında bu İttihatçı ırkçı Türklük anlayışının sürdürüldüğünü şu sözleriyle gösterir:

“C.H. Fıkrasındanım, çünkü bu fırka bugüne kadar yaptıkları ile esasen efendi olan Türk Milletine mevkiini iade etti. Benim

⁶⁴ Ragıp Zarakolu, “Kürt Aydını Mevlanzade Rıfat”, *Evrensel*, 10.09.2008. (Aktaran: Mehmet Bayrak, *Dersim-Koçgiri: Te’dip – Tenkil – Taqtil – Tehcir – Temsil – Temdin – Tasfiye*, (Ankara: Özge Yayınları, 2010), 220).

“Biz açıkça milliyetçiyiz... ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların (etnik toplulukların) hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır.”⁶⁸

İnönü'nün bu sözlerinde aynı anda hem Türklüğü ırkçı bir laik-Türklük olarak hem de hem asimilasyonu talep eden siyasal vatandaşlığın adı olarak kullanarak, Türklük konusundaki Kemalist ikili söylemin, en açık örneklerinden birini sergiler.

Böylece bir ucunda Renancı siyasal milliyetçiliğin, diğer ucunda pek çok kez ırkçılığa varan etnik bir milliyetçiliğin yer aldığı, bu ikili anlam söylem, Kemalist kadrolara Türklük kavramı üzerinden istedikleri gibi manipülasyon yapma imkanı sağlamaktadır.⁶⁹ Türkçülük bir yandan Türkiye coğrafyasının tüm farklı etnik renklerini tek renge boyayarak ulus-devletin homojenliğini sağlayacaktır, öte yandan da yaratılmak istenen Batılı toplum hedefi doğrultusunda geri(cil)likle özdeşleştirilen İslam'dan boşaltılan kutsallık boşluğunu doldurarak, modern Türkiye'nin yeni dini olacaktır. Ruşeni Barkur'un, daha 1926'da Atatürk'e sunduğu ve onun da onaylayarak okuduğu el yazması, “Din Yok Milliyet Var: Benim Dinim Benim

⁶⁸ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de “Kürt Sorunu” 1924-1938: Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları*, (Ankara: y.y., 1975), 58. (Aktaran: Ahmet Yıldız, “Ne Mutlu Türküm Diyebilene” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 155-156).

⁶⁹ Age, 155-156.

Türklüğüdür” adlı eserde, ulusçuluğu İslam’a alternatif bir ‘din’ olarak önermesini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir.⁷⁰

1.1.5. Değerlendirme

Özetleyecek olursak “evrensel din” pozitvizmin Türkiye versiyonu Kemalizm, toplumu laiklik ve milliyetçilik (Türkçülük) temelleri üzerinden dönüştürerek Batılılaştırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda laiklik *ancien regime*’in meşruiyet temellerini ortadan kaldırmak, rejime yönebilecek dinsel bir muhalefetin önünü kesmek ve Batılılaşma hedefiyle çatışmayacak, milliyetçilik (Türkçülük) ve pozitvizmle uyumlu bir İslam’ın üretimi için kullanılmıştır. Başka bir deyişle laiklik bir yandan eski din İslam’ın yeni din milliyetçilikle uyumlu hale getirilmesi için, diğer yandan milliyetçilik ve ulus devletin kutsallarının yerleşeceği alanın dinden (İslam’dan) arındırılması için kullanılmıştır. Kemalizm, pozitivist toplum-tanrı özdeşleştirmesiyle, devlet-millet özdeşleştirmesini iç içe geçirerek kendini hem toplum hem de tanrı yerine koymuş ve bu vesileyle “halka rağmen halk için” anlayışıyla yaptıklarına meşruiyet zeminini de kazandırmıştır. Diyebiliriz ki Kemalizm’in dine karşı bu radikal tavrının altında, dinin temsil ve işgal ettiği siyasal dünyayı ve sembolleri bizzat kendisinin ele geçirmek istemesi yatmaktadır.⁷¹

⁷⁰ Hasan Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde, der. Ahmet İnsel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 148.

⁷¹ Haldun Gülalp, “Türkiye’nin Kapitalist Gelişiminde Ulusal Kimliğe Karşı Dinci Kimlik”, *Toplum ve Bilim*, Güz/Kış 1991, s. 51/52; Haldun Gülalp, *Kimlikler Siyaseti*,

1.2. “Makbul Vatandaş” ya da “Atatürkçü Yurttaş”ın İnşası

İtalyan milliyetçi lider Massimo d’Azeglio, İtalya’nın birleşme sürecinde “İtalya’yı ortaya çıkardık, şimdi de İtalyanları ortaya çıkarmamız lazım” diyerek, aslında uluslaşma sürecini en özlü şekilde ifade etmiştir.⁷² Aynı durum CHP kadroları için de geçerlidir: Türkiye Cumhuriyetini kuran CHP, artık Türkleri ortaya çıkarmak zorundadır. Bu zorunluluk Kemalist edebiyata da yansımıştır. Şevket Süreyya Aydemir “Suyu Arayan Adam” kitabında I. Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi’nde askerler ile arasında geçen konuşmayı şu şekilde betimler:

“- Biz hangi milletteniz? Deyince her kafadan bir ses çıktı:
- Biz Türk değil miyiz? Deyince de hemen:
- Estağfurullah!..
diye karşılık verdiler. Türklüğü kabul etmiyorlardı. Halbuki biz Türk’tük.”⁷³

Benzer bir örnek de Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Yaban” romanında aktarılır. Pasaj Türkçü bir subayla, düşmanın köye yaklaşmakta olmasını umursamayan köylülerden biri arasında geçer:

“- İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa’dan yana olmaz?

Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri, (İstanbul: Metis Yayınları, 2003). (Aktaran: Kerem Ünüvar, “Türkiye’de Sol Düşünce ve Din”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, Cilt 8 içinde, der. Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 881, 893).

⁷² E.J. Hobsbawm ve David J. Kertzer, “Ethnicity and Nationalism in Europe Today”, *Antropology Today*, February 1992, s. 8-1, 3-8. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 130).

⁷³ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1959), 104. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 137).

- Biz Türk değiliz ki, beyim.
- Ya nesiniz?
- Biz İslamız, elhamdülillah... O senin dediklerin Haymana'da yaşarlar.”⁷⁴

Görüldüğü üzere Cumhuriyet'i kuran Kemalist kadrolar, yeni Türk devleti için Türkleri ortaya çıkarmak (yaratmak / üretmek) zorundadırlar. Türklüğün inşasında karşılarındaki en büyük engel ve rakip ise dindir. Başka bir ifadeyle Kemalist uluslaşma süreci dine karşı verilecek bir mücadele ile dinin geriletilmesi ve onun yerine Türklüğün ihyası anlamına gelmektedir. İsmet Paşa'nın “vazifemiz Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır” sözünde kristalize olduğu gibi CHP diktatörlüğü elindeki tüm ideolojik aygıtları seferber ederek “laik-Türk”ün üretimi için seferber olur.

1.2.1. Bir Endoktrinasyon⁷⁵ Aracı Olarak Okul

Bu bağlamda zorunlu kitlesel eğitim yoluyla CHP diktatörlüğünün elindeki en önemli aygıt olan “okul” Cumhuriyet'e layık laik-Türk'ün temel üretim merkezi olur. Eğitimin kitleleri sosyalizasyonu adına politik bir araç olarak kullanılması günümüz demokrasilerinde de var olmakla birlikte otoriter ve

⁷⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992). (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği*, 137).

⁷⁵ Endoktrinasyon kavramını “insanlara bir şeyleri zorla ya da ilaç tesiriyle değil, gerçekten kendi kendilerine düşündürmeyi ya da yaptırmayı amaçlayan (yani nesneleştirerek istenilen kıvama getirilmiş olan bir insanın, davranışlarını kendi iradesiyle şekillendirdiğini düşünmesini hedefleyen)” bir süreç anlamında kullanıyorum Bkz. Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği*, 10.

totaliter idarelerde çok daha belirgindir.⁷⁶ Serdar Kaya, bu durumu şöyle açıklar:

“Farklılıkları birer tehdit olarak değerlendiren ve herkesin aynı doğrultuda düşünmesinin birlik ve beraberliğin temini için bir gereklilik olduğu fikrine yakın duran otoriter idareler, kitleleri tektipleştirme adına eğitim faaliyetlerini araçsallaştırdıklarını çok fazla gizleme ihtiyacı duymazlar.”⁷⁷

Bu bağlamda Kemalist diktatörlüğün kontrolündeki merkezi eğitim sistemi, rejimin “makbul vatandaş” ilan edip yücelttiği “laik-Türk” tipolojisini yaygın hale getirebilmek için kullandığı bir araçtır. CHP diktatörlüğü ise bu süreci gizleme ihtiyacı bile hissetmeyen otoriter ve totaliter idarelere bir örnek teşkil etmektedir.⁷⁸

Kemalist rejimin laik-Türk vatandaş üretme amacıyla uyguladığı endoktrinasyon sürecini detaylandırmadan önce iki noktanın altını çizmek gerekir: birincisi endoktrinasyon süreci açısından “okul”un önemi, ikincisi Türkiye Cumhuriyeti ile Mustafa Kemal Atatürk figürünün iç içeliği. II. Meşrutiyet döneminde İttihatçılar önderliğinde “yeni insan-yeni toplum” projesi çerçevesinde temelleri atılan okulda vatandaş eğitimi, Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemde, kurucu kadroların ulus inşa projesinin belki de en önemli boyutunu oluşturur.⁷⁹ Çünkü okul, “bireylerin sosyalizasyonunda, yeni toplum projesine eklenmelerinde, dolayısıyla da söz konusu projeyi

⁷⁶ Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 69-70.

⁷⁷ Age, 69-70.

⁷⁸ Age, 69-70.

⁷⁹ Füsün Üstel, *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 127.

tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezi bir yere sahiptir”.⁸⁰ Ayrıca okulun bir başka önemli yönü, inşa edilmek istenen seküler toplum-laik devlet projesinde, vicdanların eğitim ve denetimini tek merkezden yönlendirebilmek ve biçimlendirebilmek avantajını sunuyor olmasıdır.⁸¹

1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti - Atatürk Özdeşliği

İkinci olarak belirtmek gerekir ki “Türkiye Cumhuriyeti, genel konsept itibariyle Mustafa Kemal Atatürk’ün şahsıyla fazlasıyla iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir”.⁸² Modern Cumhuriyet’in değerleri olan “akıl”, “bilim”, “laiklik”, “çağdaşlık / modernlik”, “Türklük”, “Batılılık”, “Kurtuluş Savaşı”, “CHP”, “Cumhuriyet devrimleri / inkılapları”, “Altı Ok” vs. gibi mit, kavram ve kurumlar Atatürk’ün şahsında cismanileştirilir. Kadro dergisinin teorisyenlerinden Şevket Süreyya Aydemir “mecburduk inkılabımızı oturtmaya ve Atatürk’ü putlaştırmaya” derken, Atatürk ve Cumhuriyet rejimi arasındaki bu özdeşleştirmeye de işaret eder.⁸³ Bu bağlamda Atatürk, Kemalist kadrolarca ve varlığını Atatürk ile özdeşleştirmiş ulus-devlet eliyle, yaşadığı dönemden bugüne dek, Cumhuriyet’in tüm ideallerini temsil eden bir sembol olarak kullanılır. Bu çerçevede inşa edilmek istenen “laik-Türk makbul vatandaş” aslında “Atatürkçü vatandaş” demektir.

⁸⁰ Üstel, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde, 127.

⁸¹ Age, 127.

⁸² Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 221.

⁸³ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 146-147.

1.2.3. Endoktrinasyon Pratikleri

İdeal-tip'i Atatürk olan "laik-Türk" vatandaş üretme pratikleri çerçevesinde 1936 tarihli ilk okul programı önemli örnekler sunmaktadır:

"İlkokulun, içinde yetişen bütün vatandaşları aynı milli ülkülere, aynı milli gayelere bağlamak için lazım gelen bütün bilgileri, itiyatları, alakaları, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi en önemli ödevidir. Millet, hayatı ve istikbali için zaruri gördüğü bütün kıymetleri ve ülküleri vatandaşlarına aşılamağı her şeyden önce ilkokuldan bekler. (...) Okulda her derse, milli gayeleri tahakkuk ettirecek birer vasıta olarak bakılmalıdır."⁸⁴

"b) Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejiminin mahiyetine, Türkiye'de nasıl kurulduğunu, bu rejimin başka rejimlere üstünlüğünü, Türkiye'nin hayatı ve istikbali için ne kadar önemli ve zaruri bulunduğunu talebeye kavratmak ve onları cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakar birer yurttaş olarak yetiştirmek;

c) Türk inkılabının manasını, muhtelif cephelerinin önemini, Türkiye'nin saadet ve refahına ve memleketin istikbaline yapacağı tesiri talebeye kavratmak, onları Atatürk inkılabının fedakar birer unsuru olarak yetiştirmek."⁸⁵

"Bu tadilde on yıllık tatbikat tecrübelerinde edinilen faydalarla programa teknik ilaveler yapıldı gibi bilhassa programın başındaki hedefler ve öğretim prensipleri aydınlatılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi programında hedef halini alan ana umdelerin okul ve tedrisat bakımından işlenmesine geniş yer verilmiştir."⁸⁶

"İlkokulun eğitim yolu ile Türk milletinin ortak malı haline getireceği yeni kıymetler rejimin kültür hakkındaki esas

⁸⁴ Kültür Bakanlığı, *İlkokul Programı*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1936), 35-36. (Aktaran: Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde, 138).

⁸⁵ Kültür Bakanlığı, *İlkokul Programı*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1936), 103. (Aktaran: Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde, 141).

⁸⁶ Hıfzırhman Raşit Öymen ve Nihal Adil Erkman, *Umumi Öğretim Usulleri*, (Ankara: Maarif Matbaası, 1941), 49. (Aktaran: Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde, 143).

düsturlarıdır ki onlar da Cumhuriyet Halk Partisi programının ulusal eğitim kısmında saptanmıştır. (...) Kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci yurttaş yetiştirmek bütün öğretim derecelerinde yüküm ve özen noktasıdır”⁸⁷

Programlardaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, gizleme ihtiyacı bile hissetmeden, tektipleştirme, parti-devlet-millet bütünlüğü çerçevesinde “parti-devlet yurttaşlığı”⁸⁸, Atatürkçü / CHP’li yurttaşların üretimi hedefleri açıkça yer almaktadır. “Makbul vatandaş”lığın çerçevesi Atatürk’ün ve CHP’nin “Altı Ok”uyla açıkça çizilir ve parti-devlet özdeşliğinin ilkokuldan itibaren belletileceği açıklanır.⁸⁹ Füsun Üstel’in bu durumu şöyle izah etmektedir:

“1936 tarihli İlkokul Programı’nda, ‘her öğretmen derslerinde sırasını getirerek’ ifadesiyle başlayan ve öğretmenleri CHP’nin Altı Ok’unun telkiniyle görevlendirilen bölümlerinde açıkça ortaya koyduğu gibi hedef, bir Parti-yurttaş eğitimidir.”⁹⁰

Aslında, tek tek ele alındığında okullardaki hemen tüm derslerin ekseriyetle Atatürk üzerine kurgulandığı görülmektedir. Atatürkçü yurttaş yetiştirme amacıyla endoktrinasyon aracına indirgenmemiş hemen hiçbir ders olmadığı görülür:

“Hayat Bilgisi Dersinin 13 amaçtan oluşan genel amaçları arasında ‘Atatürk’ü tanıyabilme, Atatürk’ün Türk Milleti için yaptıklarını bilme, Atatürk’ü sevme ve sayma’ [Kocaoluk, 72]

⁸⁷ Kültür Bakanlığı, *İlkokul Programı*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1936), 5-6. (Aktaran: Üstel, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde, 143).

⁸⁸ Age, 143.

⁸⁹ Age, 143.

⁹⁰ Age, 144.

üç ayrı amaç olarak belirtilir ve geniş olarak ele alınır. Yine Hayat Bilgisi dersi, her sınıfta “Atatürkçü düşüncede özellik taşıyan önemli yaklaşımlar”ın işlenmesini ve “Atatürk’ün kişisel özellikleri ile çeşitli yönleri”nin tanıtılmasını öngörür. Atatürk’ün sıralanan kişisel özellikleri arasında, ‘ölçülü davranışı, yersiz acıma gücünü kontrol, mantıklılığı, gurura ve ümitsizliğe yer vermemesi’ [Kocaoluk, 145] yer alır. ‘Sosyal Bilgiler dersinde dersin amacı olan milletine karşı güven ve takdir duygularının pekiştirilmesi, Atatürk’ün ‘Türk, Öğün, Çalış, Güven’ ve ‘Ne Mutlu Türkün Diyene’ sözleri ile temellendirilir.’ [Kocaoluk, 159] Fen Bilgisi ve Matematik dersi programlarında, Atatürk’ün ‘ileri görüşlülüğü, çok cepheliliği ve rehberliği ile Atatürkçü düşüncenin bilime ve akla verdiği önem’ [Kocaoluk, 187, 199] ele alınır. Ayrıca Matematik dersinde Atatürk’ün doğum tarihi anne babasıyla, siyaset hayatıyla, eserleriyle, ilgili araştırma ve problemlerin çözümü yapılır. (...) Türkçe dersin[de]... Atatürk öğrencilere ‘insanlık aleminin en büyük fazilet örneği’ [Kocaoluk, 214] olarak tanıtılır. (...) Resim dersinde de Atatürk’ün kişisel özellikler, çeşitli yönler ve Atatürkçü düşüncede özellik taşıyan önemli yaklaşımlara yer verilmesi gerektiği belirtilir. [Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 15] (...) Beden Eğitimi derslerinin programında ise Atatürk’ün ve belli başlı düşünürlerin spor konusunda söyledikleri sözler açıklanır. (...) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi... dersin[in] amacı [yönetmelikte] şu şekilde tanımlanmaktadır: ‘Türk Milli Eğitim Politikası çerçevesinde genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk’ün laiklik ilkesine uygun olarak İslam dini ve Ahlak Bilgisi ile ilgili temel bilgiyi kazandırmak; böylece Atatürkçülüğün, Milli Birlik Beraberliğin, insan sevgisinin, dini ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir.’”⁹¹

Yine bunlara ilave olarak Hayat Bilgisi dersinin programında “öğrencilere kazandırılmak istenen kişisel nitelikler” çerçevesinde, “Vatanseverlik” başlığı altında “Atatürk’ün ulusal bir lider olduğunu kabul etme ve saygı gösterme” şeklinde bir maddenin yer aldığı da eklenmelidir.⁹²

⁹¹ Fatma Kocaoluk ve Şükrü Kocaoluk der., *İlkokul Programı*, (Adana: Kocaoluk Yayınları, 1990), 72, 145, 159, 187, 199, 214; T.C Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, *İlköğretim Kurumları Resim-iş Dersi Öğretim Programı*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1992), 15. (Aktaran: Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 52-53).

⁹² “İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu.” (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 108-109).

Kemalist rejimin endoktrinasyon aracı olarak okul, sadece ilköğretim ya da orta öğretimden ibaret değildir. Endoktrinasyon mekanizması olarak anaokulundan üniversiteye kadar eğitim sisteminin her aşaması değerlendirilmiştir. “Milli Eğitim Bakanlığı’nın 36 ila 72 aylık çocuklar için düzenlediği belirtilen ‘Okul Öncesi Eğitim’ programlarında ‘Öz bakım Becerileri’ başlığı altında ‘Burnunu mendille siler’ ya da ‘Kendi kendine yemek yer’ gibi davranışlar sıralanırken, ‘Bilişsel Alan’ ve ‘Sosyal-Duygusal Alan’ başlıklarında Atatürk eksenli ‘kazanım’lara yer verili[r].”⁹³ Programda ‘Bilişsel Alan’ ve ‘Sosyal-Duygusal Alan’ başlıkları altında amaçlar şöyle ifade edilir:

“Bilişsel Alan

Amaç 20. Atatürk’ü tanıyabilme

Kazanımlar

1. Atatürk’ün hayatı ile ilgili olguları söyler.

* Bu kazanımdaki olgular çocukların yaşları dikkate alınarak belirlenecek olan basit bilgileri içermelidir. Atatürk’ün doğum yeri, anne ve babasının isimleri, asker ve komutan olduğu gibi olgular öyküler aracılığı ile kazandırılmaya çalışılmalıdır.

2. Atatürk’ün kişisel özelliklerini söyler.

* Bu kazanımdaki kişisel özelliklerin de olgular gibi sınırlandırılması ve çocukların ilgisini çekecek özellikler olması gerekmektedir: Atatürk’ün çalışkanlığı, vatan ve bayrak sevgisi, çocuk sevgisi, demokrasiye, barışa, bilime, sanata ve spora verdiği önem bu özellikler arasında sayılabilir.

Amaç 21. Atatürk’ün Türk toplumu için önemini açıklayabilme

Kazanımlar

1. Atatürk’ün getirdiği yenilikleri söyler.

* Bu kazanım sırasında yeni Türk Alfabesi, kılık-kıyafet inkılabı, yeni ölçü birimleri gibi inkıplar somutlaştırılarak ve

⁹³ “Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin)”, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü, erişim tarihi: 14/03/2010. http://oogm.meb.gov.tr/mevzuat_bank/icerik.asp?id=48. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 106-108).

çocukların düzeylerine uyarlanarak kazandırılmaya çalışılmalıdır.

Sosyal-Duygusal Alan

Amaç 15. Atatürk ile ilgili etkinliklere ilgi gösterebilme

Kazanımlar

1. Atatürk ile ilgili etkinliklere katılır.
2. Atatürk ile ilgili etkinliklerde aldığı sorumlulukları yerine getirir.”⁹⁴

36 aylıkken anaokulunda başlayan Atatürkçü tektip vatandaş üretme mekanizması, ilk okul, orta okul ve lise boyunca devam etmekle kalmaz, üniversitede de devam eder. “YÖK Kanunu”nun 4. maddesinde Yüksek Öğretim’in amacı şöyle yer alır:

“a) Öğrencilerini;

- (1) ATATÜRK İnkıplarını ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı,
- (2) Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan,
- (3) Toplum yararını kişisel çıkarımın üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu,
- (4) Türkiye Cumhuriyeti Devletine kaşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren...”⁹⁵

Açıkça görüldüğü üzere Anaokulundan Üniversiteye her kademedede, Hayat Bilgisi dersinden Sosyal Bilgiler dersine, Fen-Türkçe-Matematik derslerinden Resim-İş derslerine kadar hemen her derste bir tek endoktrinasyon kavramı kullanılmadan, endoktrinasyonun amacının ne

⁹⁴ “Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin)”, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü. erişim tarihi: 14/03/2010 http://oogem.meb.gov.tr/mevzuat_bank/icerik.asp?id=48 (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 106-108).

⁹⁵ “Yüksek Öğretim Kanunu. 1981. Madde 4. Ankara”, Yüksek Öğretim Kurulu, erişim tarihi: 15/03/2010, <http://www.yok.gov.tr/content/view/435/183/lang,tr/>. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 98).

olduğu ve nasıl yapılması gerektiği detaylı bir şekilde, gizleme ihtiyacı bile hissedilmeden, açıkça anlatılmaktadır.⁹⁶

1.2.4. Fiziki Kuşatma

Ancak okullardaki Atatürkçü yurttaş yetiştirme üzerine kurgulanan endoktrinasyon mekanizması derslerle sınırlı değildir. İdeoloji ve mekân arasında çok yakın ve önemli bir ilişki vardır.⁹⁷ Bu çerçevede bir mekân olarak okul da tıpkı derslerde olduğu gibi bir Atatürk ve Atatürkçülük kuşatmasıyla çevrilidir. “Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği”nin “Dershane Araçları” başlığını taşıyan 123. maddesi ve her okulda “Atatürk Köşesi” düzenlenmesini öngören 126. maddesi şöyledir:

“Her yazı tahtasının üst kısmına Atatürk portresi, onun üstüne ay yıldız sağa bakacak şekilde Türk Bayrağı, Atatürk’ün Portresinin duruşuna göre sağına İstiklal Marşı, soluna Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi asılır. Dershanelerde ayrıca Türkiye siyasi haritası, 1-5nci sınıflarda bunlara ek olarak Öğrenci Andı... bulundurulur.”⁹⁸

“Okulun dershaneler dışında elverişli bir yeri Atatürk köşesi olarak düzenlenir. Atatürk köşesi temiz, tertipli ve Atatürk’ün yaptıklarını, inkılaplarını belirtecek ve anlamlı bir kompozisyon oluşturacak şekilde olmalı ve zamanla geliştirilmelidir.”⁹⁹

⁹⁶ İsmail Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 356-364.

⁹⁷ Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 47-48.

⁹⁸ Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 41. (Aktaran: Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, 354).

⁹⁹ Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 42. (Aktaran: Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, 355).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'unda ilk, orta ve lise düzeyindeki her okulun bahçesinde Atatürk büstü ve Türk bayrağı olması gerektiği belirtilir.¹⁰⁰ 29.05.1993 tarihinde yürürlüğe giren ve tüm ders kitaplarının tabi olduğu "Ders Kitapları Yönetmeliği"ne göre:

- a) İlköğretim 1-3. sınıflara ait kitapların 3. sayfasında İstiklal Marşı'nın ilk iki kıtası, sonraki sayfalarda Atatürk resmi ve Öğrenci andı bulunacaktır.
b) İlköğretim 4-8. sınıflar ile orta öğretim kurumlarına ait kitaplarda İstiklal Marşı'nın 10 kıtası ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi yer alacaktır."¹⁰¹

"İlköğretim Kurumları Yönetmeliğini 10. maddesine göre, ilk öğretim kurumlarının 1-8 arası bütün sınıflarında her gün derslere başlamadan önce bahçede ve dersanelerde öğrenciler tarafında öğrenci andı okunur."¹⁰² 1933'te Kemalist inkılapların "ideolojik popülarizasyonunda ve vulgarizasyonunda"¹⁰³ roller üstlenen Reşit Galip tarafından yazılan ve bazı kelime değişiklikleriyle bugüne gelen "Öğrenci Andı" şöyledir:

"Türküm, doğruyum, çalışkanım.
İlkem, küçüklerim korumak, büyüklerimi saymak,
Yurdumu, milletimi, özümnden çok sevmektir.
Ülküm, yükselmek ileri gitmektir.
Ey Büyük Atatürk! Açtığın yolda gösterdiğin hedefe,
Durmadan yürüyeceğime and içerim
Varlığım Türk varlığına armağan olsun.

¹⁰⁰ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*, (Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi, 1995). (Aktaran: Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 48-49).

¹⁰¹ Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, 354; Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 51.

¹⁰² T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü Basımevi, 1993), 9. (Aktaran: Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 48).

¹⁰³ Köker, "Kemalizm / Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", 99.

Ne mutlu Türküm diyene!”¹⁰⁴

1.2.5. Değerlendirme

Yukarıda kısaca özetlendiği üzere Türkiye’de devlet resmi ideolojisi çerçevesinde “makbul vatandaş” kabul ettiği laik-Türk profilini Atatürk’le özdeşleştirir ve tüm vatandaşların tektip Atatürkçü yurttaşlar olması için tüm eğitim sistemini bir endoktrinasyon aracı olarak kullanır. Bu çerçevede eğitimden dini (İslami) değer, kurum ve kavramlar tasfiye edilirken “akıl” ve “bilim” gibi pozitivist değerlerin, dinden (İslam’dan) boşalan bu alanı doldurduğu görülür. Ancak daha yakından bakıldığında eğitim sisteminin herhangi bir yerinde ne “akıl” ne de “bilim”in izi görünmektedir. Bu durum Kemalistlerin, “zihni bir sekülerizasyon yaşamadan”¹⁰⁵ İslam’la birlikte tasfiye ettikleri eski dogmalarını “bilim” ve “akıl” gibi yeni pozitivist dogmalarla (daha doğrusu pozitivism dogmalaştırdığı “bilim” ve “akıl” kavramlarıyla) değiştirmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Kemalist kadrolar aslında dini eğitimi kaldırmamış, sadece dogmaların içeriğini değiştirmiştir. Kemalizm’in getirdiği yeni dogmalar bir yandan pozitivism ve modern Cumhuriyetin ilke ve kavramlarından oluşur gibi görünür ancak bu kavramların tamamının Atatürk’le özdeşleştirildiği göz önüne alındığında üretilmeye çalışılan “makbul vatandaş”ın aslında Kemalist dine iman eden ve Atatürk’e tapan vatandaşlar olduğu görülebilir.

¹⁰⁴ Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 9. (Aktaran: Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, 354).

¹⁰⁵ Belge, “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, 37-38.

1.3. Modern Türkiye’de Atatürk Algıları

‘Kurucu’, ‘Kurtarıcı’, ‘Ata’, ‘Başöğretmen’, ‘Önder’, ‘Ebedi Şef’ gibi isimleri olan ve “adı ‘büyük’, ‘ulu’, ‘yüce’, ‘eşsiz’, ‘ölümsüz’ gibi sıfatlarla anılan” Mustafa Kemal Atatürk, yaşarken de öldükten sonra da Türkiye de siyasal ve toplumsal alandaki en merkezi konumu işgal etmiştir ve işgal etmektedir.¹⁰⁶

1.3.1. Atatürk Cumhuriyeti

Anayasada “O”nun adı geçer, “O”nun ilkeleri anayasa ilkeleridir. Devletin “O”nun adı ile anılan bir resmi ideolojisi vardır. Milletvekilleri “O”nun ilke ve inkılaplarına bağlı kalacaklarına dair yemin ederler. Tüm eğitim sistemi “O”na bağlı yurttaşlar yetiştirmek üzere kurgulanmıştır. Tüm resmi dairelerde, okullarda, hastanelerde, karakollarda, cezaevlerinde, kışlalarda vs. ve milyonlarca evde, işyerinde “O”nun fotoğrafları asılıdır. Her okulun bahçesinde “O”nun büstü vardır. Her şehirde “O”nun heykelinin olduğu en az bir meydan vardır. Her şehirde “O”nun adlarını (Gazi, Gazi Paşa, Mustafa Kemal, Kemalpaşa, Atatürk vs.) taşıyan caddeler, mahalleler, bulvarlar vs. vardır. “O”nun adı spor salonlarına, kültür merkezlerine, havaalanlarına, stadyumlara, okullara, kulelere, kütüphanelere, üniversitelere / enstitülere vs. verilir. Milyonlarca insan “O”nun partisine oy

¹⁰⁶ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 138.

verir. Milyonlarca insan “O”nun adı ile anılan, “O”nun ideolojisini benimser. Örnekleri çoğaltmak mümkün ancak bu kadarı da ortaya koymak için yeterlidir ki Atatürk imgesi tartışmasız Türk siyasal ve toplumsal yaşamında en merkezi konumu işgal etmektedir. Atatürk imgesi Türkiye toplumsal ve siyasal yaşamında neredeyse hiçbir dini figürün işgal edemediği, tanrısal bir konumu temsil eder. Atatürk imgesinin tüm toplumsal ve siyasal alanı nasıl böyle işgal edebildiğini göstermek için öncelikle yaşadığı dönemde nasıl algılandığını inceleyerek başlamakta fayda vardır.

1.3.2. Beklenen Mesih

Osmanlı'nın çöküş yıllarında, üst üste kaybedilen her savaş ve kaybedilen her toprak parçasıyla, İmparatorluğun yavaş yavaş sonu gelirken, yok olma korkusu yaşayan Osmanlı aydınları bir kurtarıcı, bir Mesih arar hale gelirler.¹⁰⁷ Bu dönem “Yakup Kadri'nin ifadesiyle, ‘bir milli kahramana’, Gökalp'in deyişiyle sürüyü toplayacak bir ‘çoban’a hasretle geçer”.¹⁰⁸ Aranılan kahraman “Kurtuluş Savaşı”nın muzaffer komutanı Mustafa Kemal'in şahsında vücut bulur. Yıllardır beklenen “kurtarıcı”, “mesih” hatta “tanrı” yerine Mustafa Kemal geçmektedir. Yakup Kadri'nin sözleri, hemen hemen tüm Kemalist kadroların haletiruhiyesini ifade eder niteliktedir:

¹⁰⁷ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 140.

¹⁰⁸ Age, 140.

“Batan geminin içinde son duasını mırıldanan kazazede gibi kendi kendime, durmadan, onun adını tekrar ediyorum: Mustafa Kemal, Mustafa Kemal. Ve batan bir gemide son duasını mırıldanan kazazede gibi yüreğimde derin bir emniyet, derin bir sükunet hasıl oluyordu.”¹⁰⁹

Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer komutanı olarak Mustafa Kemal “vatani”, “ulusal onuru” ve “dini” kurtaran bir lider olarak tartışmasız bir toplumsal desteğe sahip olur.¹¹⁰ Ancak Mustafa Kemal kahraman olarak çıktığı savaştan sonra bu sefer iktidar mücadelesine girer ve daha önce birlikte olduğu ya da onu destekleyen pek çok kişi ona muhalif duruma gelir. Basın, Bilge Cato'nun (Cato the Elder) deyişiyle, “Kahraman bizi kurtardı. Yaşasın kahraman! Peki şimdi bizi kahramandan kim kurtaracak?”¹¹¹ demeye başlar. Atatürk ile Kurtuluş Savaşı'nda birlikte mücadele ettiği silah arkadaşlarının yolları ayrılmaya başlar. Ancak Atatürk, savaştan sonra girilen iktidar mücadelesinden, Kurtuluş Savaşı'nın diğer kahramanları da dahil olmak üzere, tüm muhaliflerini tasfiye ederek “tek adam” olarak çıkar.¹¹²

1.3.3. “Tek Adam”ın Yüceltilişi

Mustafa Kemal'in “tek adam”lığı 1926'da Sarayburnu'na, 1927'de Ankara-Ulus'a, 1928'de Taksim'e dikilen heykellerle ölümsüzlüğe ulaştırılır.¹¹³ 1926'da başlayan bu furya kısa sürede tüm Türkiye'ye yayılacaktır. Öte

¹⁰⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, (b.y.y.: y.y., t.y.), 36. (Aktaran: Belge, “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, 37).

¹¹⁰ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 141.

¹¹¹ Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği*, 217.

¹¹² Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 143.

¹¹³ Age, 143.

yandan “tek adam”lığı taçlandıran ikinci nokta özellikle “Nutuk”tan sonra cereyan eden Atatürk merkezli tarih yazımıdır. Hasan Ünder bu süreci şöyle özetler:

“Nutuk’tan sonra, kurumlar ve diğer kişileri arka plana iten, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemini Mustafa Kemal’le özdeşleştiren ve onu yücelten bir anlatım gelişir. Örneğin, ‘mebuslar Cumhuriyeti ilan etti’, ‘Mustafa Kemal Cumhuriyeti ilan etti’ haline gelir. (...) Çocukluk ve gençlik yılları anlatılırken de, lider olmasının kaçınılmaz olduğu izlenimi verilir. Dolayısıyla, Türk ulusunu yönetmesinin onun hakkı olduğu açıkça veya dolaylı olarak söylenir. (...) “Fevkalbeşer” (insanüstü) bir varlık olduğu söylenir. (...) 1928’de, ‘Türkün Altın Kitabı’ yüceltici mahiyette biyografiler, ‘Türk’ün Yeni Amentüsü’ gibi, Gazi’yi Allah’ın en sevgili kulu ve Türklüğü bir iman konusu yapanlar ortaya çıkar. (...) CHP, kitlelerle bağlarını güçlendirmek amacıyla, ideolojik bir kampanya başlatır. (Kemalizm’in Altı Ok şeklinde formüle edilmesi, Halkevlerinin açılması, üniversite reformu, üniversitelerde İnkılap Tarihi derslerinin okutulmaya başlanması ve dönemin önde gelen ideologları tarafından verilmesi, eğitmen kurslarının başlaması, okul programlarının CHP programına göre yeniden düzenlenmesi bu kampanyanın birer parçasıdır.) (...) Kampanyanın merkezine yeni düzenle özdeşleşen Gazi Mustafa Kemal yerleştirilir. Bunda amaç, ona olan sevgiyi, hayranlığı ve bağlılığı CHP’ye ve tehdit altında görülen yeni düzene aktararak, yeni düzeni ve CHP’nin halkla bağlarını güçlendirmektir. (...) Cumhuriyet’in inşasına, Atatürk’ü insanüstüleştirerek yücelten bir anlayış eşlik etmiştir. Bu, öncelikle, ulusal kurtuluş/ kuruluş mitolojisinin bir unsurudur. Yönetici elitin ‘Tarihi kahramanlar yapar’ anlayışına yatkınlığı; halife-padişah figürünün merkezde olduğu dinsel tasavvurun mirası; bir otorite figürü oluşturma arayışı ... da bu yüceltinin faktörleri olarak düşünülebilirler.”¹¹⁴

Öte yandan rejimin kadroları Cumhuriyete ve onun kurum ve değerlerine meşruiyet kazandırmak için onları Atatürk’le özdeşleştirirler. Kemalistlerin zaman zaman Türkiye Cumhuriyeti yerine Atatürk Cumhuriyeti ifadesini

¹¹⁴ Ünder, “Atatürk İmgisinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 143-144.

kullanmaları da Atatürk'le Cumhuriyet arasında kurulan özdeşliği gösteren örneklerden birini oluşturur.¹¹⁵

Bu özdeşlik çerçevesinde İsmet İnönü “Türk İnkılabını anlamak ve sevmek, ... Büyük Reis Mustafa Kemal'i anlamak ve sevmek[le] ... bir ve beraberdir” der.¹¹⁶ Cumhuriyet Halk Partisi yayınlarından çıkan ‘Devlet’in Tarihi’ kitabında Orhan Arsal, devleti şöyle tanımlar: “Devlet, Atası etrafında toplanan millettir.”¹¹⁷ Yüceltilen kahraman / kurtarıcı Atatürk ile tanrı / peygamber Atatürk arasındaki mesafe çok da uzak değildir. Celal Bayar’ın, “Atatürk, seni sevmek milli ibadettir” sözü de bu sınırın kolayca öteki tarafına geçilebildiğini gösterir niteliktedir.¹¹⁸ Hasan Ünder, bu yüceltme sürecini şöyle ifade eder:

“Bugünkü Atatürk imgesinin oluşumunda... 1934’te yüceltme tam şeklini alır. (...) Milli Mücadele onun ‘mucize’si olarak görülür. Cumhuriyet dönemi, hatta Türk ulusu, Mustafa Kemal ile özdeşleştirilir. Şeflik kuramına uygun olarak, ‘nafiz nazarı’ (delip geçen bakışı) olduğu, ‘hayat ve şeniyeti (gerçekliği) tam idrak ettiği’, Türk ulusunun potansiyel güçlerinin, ‘pek kadim maziden beri ... kahramanlar halinde tecelli’ ettiği ve Mustafa Kemal’in Türk ulusunun yetiştirdiği ‘en büyük adam’ olduğu, Türk milletinin şahsında ‘tecessüm (cisimleştiği)’ ve ‘tecessüd (bedenleştiği)’ ettirdiği ifade edilir. Onun lider olarak, ‘insanları sevk ve idare için’ yaratıldığı, ‘Bugünkü ve yarınki Türk nesillerinin iman ve mefkure babası’ olduğu belirtilir.”¹¹⁹

¹¹⁵ Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 221-222.

¹¹⁶ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 145.

¹¹⁷ Orhan Arsal, *Devletin Tarihi*, (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938), 32. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 86-87).

¹¹⁸ Köker, “Kemalizm / Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, 111.

¹¹⁹ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 146.

Hasan Ünder bu durumun önemli bir nedeni olarak gençliklerinde Osmanlı aydını olan Kemalist kadroların paternalist ve yarı tanrısal bir padişah algısıyla yetişmiş olmalarına işaret eder.¹²⁰

1.3.4. Yüceltmeden Putlaştırmaya

Kemalistler tarafından yüceltilen Atatürk, 1930'lara doğru artık kutsallaştırılmaya ve artık bir "peygamber" / "tanrı" olarak görülmeye başlanır:

"Mustafa Kemal 1928'den itibaren kutsallaştırılır, bir tapınma objesi, dinsel bir kişilik, bir resul, hatta zaman zaman bir 'Tanrı' haline getirilir. Yüceltme yeni dinsel biçimler alır. 1930'larda Yakup Kadri, 'Ankara'sında, onun 'Türk milletinin maneviyetinden' (bunu 'ulusçuluğun tanrısından' diye okuyabiliriz) 'risalet' aldığını; Ruşen Eşref "Resul"ün bir vasfı da: 'Emin olmasıdır' derler; bu O'nda vardı!..." [Ünaydın, 48] diye yazarlarken, onu kitap getiren bir peygambere benzetirler. Yakup Kadri, Atatürk'ün Sofrası'nı İsa'nın havarileriyle yediği yemeklere benzetir. Yine pek çok şiirde Mustafa Kemal, ölülerini diriltiren İsa, kavmini esaretten kurtaran Musa, insanlığın ikinci atası Nuh, darda kalanların imdadına yetişen Hızır, dünyayı düzeltecek Mehdi gibi resul ya da nebi peygamberlere ya da dinsel figürlere benzetilir. (...) Bazı yazılarda yüceltme olabilecek en son noktaya götürülür, Mustafa Kemal tanrılaştırılır. [Yakup Kadri] [1991, 184] 1934'de, Mustafa Kemal'in edimlerini, Kitabı Mukaddes'in 'Tekvin' kısmında anlatılan Tanrı'nın dünyayı yaratırkenki edimlerine benzetir. Atatürk'ün ölümünden sonra, Nurullah Ataç, onun 'Tanrı' olduğunu; 1943'de Hasan Ali Yücel... 1918-22 yılları arasında onun bir "Tanrı" olarak doğduğunu yazar. Ve bir çok şiirde [Oy, 55-62] Atatürk 'Tanrı' olarak resmedilir ve ona sonsuz bilgi ve güç gibi tanrısal nitelikler atfedilir. (...) Dönemin pek çok şiirinde, İslami sembollere tekabül eden Kemalist-ulusçu sembolleştirmeler oluşturulur. Fakat bu semboller, ulusçuluk-

¹²⁰ Ünder, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", 145.

İslam karşıtlığı dolayısıyla, aynı zamanda birbiri ile karşılaştırılır: Çankaya / Dolmabahçe-Kabe, Mevlit-Bizim Mevlit... gibi İslami sembollerle Kemalizm'in sembolleri karşı karşıya konur. İslami klişelerdeki "Allah", "Mustafa Kemal" ile değiştirilir: "Allahüekber"- "Atatürk Ekber", "besmele"- "Mustafa Kemal" / "Atatürk".¹²¹

"Kendilerine şapka giydirdiği için Atatürk'ü Diyanet İşleri Riyaseti / Başkanlığı Reisi Rıfat Börekçi'ye şikayet etmek isteyen din adamlarına Börekçi, 'Efendiler, onun her yaptığı doğrudur. Eğer dininizi değiştirin derse, tereddüt etmeyin, onda da bir hikmet vardır' der."¹²²

Kemalistlerin peygamberleştirdiği / tanrılaştırdığı Atatürk imgesi, üretmeye çalıştıkları "makbul vatandaş" profilinin de merkezinde yer alır. CHP propagandası da bu ekseninde cereyan eder. CHP'nin endoktrinasyon ve propaganda aygıtları olan Halkevleri, güdümlü basın ve okullar da bu algıyı yaymak üzere çalışırlar. CHP'nin yaratmaya çalıştığı ve yaratmayı başardığı insan profilinin en başarılı örneklerinden bazıları 1938 yılının 29 Ekim'inde Cumhuriyet Halk Partisi ve Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen ve aynı yıl Şeref Kitabı adıyla kitaplaştırılacak olan müsabakaya gönderilen şiirlerde görülebilir.¹²³

Amacı, "Türk çocuğunun ve Türk gencinin Cumhuriyet için ve onu kuran Ulu Şefimiz Atatürk için duyup düşündüklerini" bir araya toplamak olan bu müsabakaya yollanan mektuplar Cumhuriyet gençlerinin (ilkokul, ortaokul

¹²¹ Ruşen E. Ünaydın, *Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları, Hatıralar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1954), 48; Aydın Oy, *Şiir Dünyasında Atatürk*, (Ankara: TDK, 1989), 55-62. (Aktaran: Ünder, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", 149-150).

¹²² Agm, 155.

¹²³ Bkz. *Şeref Kitabı: Cumhuriyetin XV. Yıl Dönümünde Türk Gençliğinin Duygu ve Düşüncesi*, (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi, 1938). (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği*, 109-110).

ve lise) Atatürk algılarını göstermesi açısından eşsiz bir kaynaktır. Bu noktada “Şeref Kitabı”ndaki bazı şiirlere bakmak Cumhuriyet rejiminin üretmeye çalıştığı makbul vatandaşın sahip olduğu Atatürk imgesinin nasıl olduğunu gösterilmesi açısından faydalı olacaktır:

Kazım Ökmen (İlkokul beşinci sınıf):

“Ey büyük Ata! Ey Tanrının oğlu!

On yedi milyon yetiştirdiğin, yokken varettiğin Türk gençliği
Senin ve yurdum için her vakit isteyerek canını vermeye
hazırdır”¹²⁴

Yusuf Çam (Ortaokul üçüncü sınıf):

“Yolumuzu açan odur, o her benliğin üstünde olan bizi
ölümlerden kurtaran, uçurumlardan alan, kalbimize ışıklar
dolduran, erginlik ve devrim Tanrısıdır.
O, var olmasaydı hiçbir şey olmazdı.

/... /

O bizim ebedi Öncümüz, ebedi Önderimizdir.
O bizim her şeyimizdir”¹²⁵

Kemal Çoşkuntuna (Ortaokul üçüncü sınıf):

“Ona yurdun her ferdi canından daha fazla bağlı.

Bir milleti şerefe, erkinliğe, saadete kavuşturan sade sevilmez
ona tapılır.

Biz de Atamıza öyle bağlıyız ve tapıyoruz”¹²⁶

Ş.E. Muazzez Ongan (Lise öğrencisi):

“Sen bir yaratıcı idin.

Herşeyi yoktan vettin”¹²⁷

A. Tercan (İlkokul beşinci sınıf):

“Onun yolu bizi yalancı ahret cennetine değil,
hayatta kavuşturacaktır”¹²⁸

¹²⁴ Şeref Kitabı, 17. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 110-111).

¹²⁵ Şeref Kitabı, 39. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 110-111).

¹²⁶ Şeref Kitabı, 40. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 110-111).

¹²⁷ Şeref Kitabı, 62. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 110-111).

¹²⁸ Şeref Kitabı, 24. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 111-112).

Leman Çiçekdağı (Ortaokul üçüncü sınıf):
“Ufukta sonsuzluğu çizen kudretli bir el,
Göklere yükseliyor ilah gibi bir heykel,
Bu varlığın önünde bir dakika dize gel,
Bu taş daha kutsidir o kabenin taşından...”¹²⁹

M. Özdemir Ağat (Lise öğrencisi):
“Selanik’ten yüceldi ilahların bir eşi;
Doğuşuyla kararttı gökte sanki güneşi
...
Bütün millet bir olup sarılmalı silaha,
Kurtulmak, kurtarmakta hacet yoktu Allaha!”¹³⁰

Yusuf Öner (Lise ikinci sınıf):
“Sana güneş mi desem, Tanrı mı desem sana?
Ey Atam, kıvılcımlı gözlerinle bak bana”¹³¹

Mahir Abdumlu (Lise birinci sınıf):
“İçten gelen hislerle, seslerle söylüyorum:
‘Bir Atatürk uğruna dünya yansın’ diyorum.
Cumhuriyet kurdu Türkün kutsal elinde;
Yaratmak, işte budur, Allahların dilinde”¹³²

Remzi Kaygulu (Lise üçüncü sınıf):
“Bin dokuz yüz yimi üç, yirmi dokuz ilkteşrin,
Cumhuriyet kuruldu, hakkımız bayram yapmak.
Ey gökteki melekler, siz de göklerden inin,
Yılda bir borcumuzdur, Cumhuriyete tapmak”¹³³

Görüldüğü üzere CHP diktatörlüğünün yaratmaktan “şeref” duyduğu “makbul vatandaş”lar, Kemalist dinin müridi ve Ata’sına tapınan insanlardan oluşmaktadır. Atatürk’ün tanrılaştırıldığı / putlaştırıldığı bu lider kültü Kemalist iddiaların aksine, Atatürk’ün ölümünden sonra değil,

¹²⁹ Şeref Kitabı, 25. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 111-112).

¹³⁰ Şeref Kitabı, 49. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 112).

¹³¹ Şeref Kitabı, 43. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 112-113).

¹³² Şeref Kitabı, 51. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 112-113).

¹³³ Şeref Kitabı, 53. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 112-113).

yukarıda örneklendiği üzere, bizzat yaşamı sırasında gerçekleşir. Atatürk öldükten sonra bu lider kültü niteliksel olarak daha fazla büyümese de – tanrılaştırılan bir kişi daha ne kadar yüceltilebilir ki– okullaşmanın ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte toplumun daha geniş kesimlerine ulaşılması açısından niceliksel bir artış gösterir.

1.3.5. Atatürk'ün Ölümünden 1990'lara Atatürk Algıları

Atatürk'ün ölümünün ardından İnönü döneminde Atatürk kültü varlığını sürdürse de artık “kral öldü, yaşasın yeni kral” denir. Ebedi Şefliğe intikal eden Atatürk'ün ardından İnönü Milli Şef olarak CHP diktatörlüğünün başına geçer. Bu dönem Cumhuriyet tarihinde Atatürk'ün karizmasının paranteze alındığı tek dönem olarak tarihe geçer. Bu dönemde Atatürk'ün karizması dondurulur, İnönü ön plana geçer.¹³⁴ Ancak İnönü, Atatürk döneminin “cezalılar”ını affederken “Atatürk'ün şahsı ile uğraşmak olmayacaktır” şartını öne sürer. Bu hem Cumhuriyet'le özdeşleştirilen Atatürk'ün şahsında “Cumhuriyeti ve inkılapları korumak ve devam ettirmek” için, hem de Atatürk'ün sorgulanmasının aynı zamanda CHP diktatörlüğünün, Kemalist kadroların ve İnönü'nün meşruiyetinin de sorgulanması anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır.¹³⁵

İnönü gibi Celal Bayar'ın da sahip olduğu bu Atatürk'ü sorgulatmama anlayışı 1960 Darbesi'yle birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) eliyle

¹³⁴ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 153.

¹³⁵ Agm, 152-153.

devam ettirilecektir. TSK toplumun ve toplumun seçtiği siyasilerin Atatürk ilke ve inkılaplarından saptığını düşündüğü zamanlarda, bu ilke ve inkılapları yeniden tesis etmek amacıyla 1960 ve 1980’de doğrudan iktidarı ele almak, 1971 ve 1997’de ise muhtıralarla mevcut iktidarı devirmek suretiyle Ata’sına bağlılığını ispat etmiştir. TSK’nın Atatürk ilke ve inkılaplarından uzaklaşan siyasetlere müdahale ve darbe geleneği, son olarak 2007’de kamuoyunda “e-muhtıra” olarak bilinen muhtırayla günümüzde de bu geleneğin sürdürülme niyetinde olduğunu gösterir. Ancak Türkiye’de ilk kez siyaset kurumu ve sivil toplum, TSK’nın bu muhtırasına karşı “sivil muhtıra”larla cevap vererek bu kült’ün de artık tartışılmaktan alıkoyulamayacağını ortaya koymuştur.

1.3.6. 1990’lar ve 2000’lerde Atatürk Algıları

Özellikle son 20 yılda lider kültü giderek artan oranlarda aşınmakla birlikte bugün hala varlığını devam ettirmektedir. Esra Elmas’ın ilkokul çocuklarının Atatürk Algıları üzerine yaptığı çalışma, Şeref Kitabı’ndan beri aradan geçen 70 yılda neyin değiştiğini göstermesi açısından çok faydalı bir kaynaktır. Elmas, çalışmasında sorduğu ‘Atatürk nasıl biridir?’ sorusuna 60 çocuktan 51’inin Atatürk’ü tanımlamaya başlamadan önce ‘Atatürk olmasaydı şu an biz burada olamazdık’, ‘Şu an burada olabiliyorsak bunu O’na borçluyuz’, ‘Sahip olduğumuz her şeyi O’na borçluyuz’ gibi ifadeler kullandıklarını ve çocukların “varlıkları da dahil her şeyi” Atatürk’ün

varlığına borçlu olduklarını düşündüklerini söyler.¹³⁶ Elmas gene öğrencilerin büyük çoğunluğunun “Atatürk’ün onları sanki hep izlediği” düşüncesinde olduklarını ifade eder.¹³⁷ Elmas çalışmasında, Atatürk’ün “en çok sırasıyla ‘kurtarıcı’, ‘lider’, ‘güneş’ ya da ‘ışık’, ‘zeki’ ya da ‘akıllı’ olarak” tanımlandığını söyler ve ekler; “Çocukların metinlerinde Atatürk ‘yurdu düşmanlardan/ her türlü tehlikeden vs. kurtaran’, ‘bir güneş gibi doğup ülkeyi aydınlığa çıkaran bir lider’ olarak ifade ediliyor”.¹³⁸

Türkiye’de yetişkinlerin Atatürk algılarının da ilkokul çocuklarınınkinden pek de farklı olmadığı söylenebilir. Yael Navaro-Yashin, Anıtkabir ziyaretlerinin türbe ziyaretlerine benzerliğine ve bu ziyaretlerde Ata’ya yapılan şikayetlere dikkat çeker.¹³⁹ Yine Navaro-Yashin, yılın belli bir gününde Damal ilçesinin Güneşli köyünde bir dağa Atatürk’ün silüetinin düştüğü iddiasının toplumda büyük bir heyecan yaratmasına ve Türkiye’nin en çok okunan gazetelerinden Hürriyet Gazetesi’nin bu olayı “ülkenin görünmez sahibinin” varlığını ve ülkenin birlik ve beraberliğini ispat ettiği şeklinde yorumlamasına işaret eder.¹⁴⁰ Bu olay, yıllarca askeri bando eşliğinde vali, milletvekili, kaymakam, öğretim üyeleri, garnizon komutanı gibi askeri ve mülki erkanın katılımıyla “Atatürk’ün İzinde ve Gölgesinde

¹³⁶ Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 62.

¹³⁷ Age, 62-63.

¹³⁸ Age, 69.

¹³⁹ Yael Navaro-Yashin, *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*, (Princeton ve Oxford: Princeton University Pres, 2002), 188-203. (Aktaran: Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 228).

¹⁴⁰ Yael Navaro-Yashin, *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*, (Princeton ve Oxford: Princeton University Pres, 2002), 193. (Aktaran: Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 90-91).

Damal Şenlikleri” adı altında kutlanır.¹⁴¹ 1990’larda Cenk Koray adlı ünlü bir televizyoncu tarafından Atatürk’ün Kuran’da müjdelendiğine dair bir kitap yazılır ve bu iddianın tartışılması uzun süre kamuoyunu meşgul eder.¹⁴² Yine 1990’larda Atatürk için ruh çağırma ayinleri düzenlenir. Cevap olarak da ruh’un hep “Beni rahatsız etmeyin” dediği haberleri çıkar. Ruh çağırma seansı bir yana Atatürk’ün ruhunun verdiği yanıtı Yashin ‘İnsanların konuşabildiklerine inandıkları diğer sıradan ruhların aksine Atatürk öte dünyada bile ulaşılamaz, gizemli kişiliğini ve bir devlet adamına yakışan tutumunu korumaya devam ediyor’ şeklinde yorumlar.¹⁴³ 2000’lerde Hz. Muhammed’in doğum günü kutlamak amacıyla “Kutlu Doğum Haftası” adı altında çeşitli faaliyetler düzenlenmeye başlanmış, buna tepki olarak Atatürk’ün partisi CHP, aynı zaman dilimine denk gelen Atatürk’ün doğum gününü kutlamak için “Mutlu Doğum Haftası” düzenlemeye başlamıştır.¹⁴⁴

1.3.7. Değerlendirme

Yukarıda sayılan örneklerden onlarca benzerini daha sıralamak mümkündür. Ancak bu örnek olaylar Türkiye toplumunda Atatürk’ün nasıl algılanabildiğine dair yeterince önemli veriler sunmaktadır. Her şeyden önce Cumhuriyet’in kurucu kadroları içinde yetiştikleri anlam dünyasına uygun

¹⁴¹ Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 91-92.

¹⁴² Age, 92-93.

¹⁴³ Yael Navaro-Yashin, *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*, (Princeton ve Oxford: Princeton University Pres, 2002), 193. (Aktaran: Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*, 93-94).

¹⁴⁴ Age, 94.

şekilde paternalist bir iktidar kurmuşlardır. Zihni bir sekularizasyon çerçevesinde bir eleştiri yeteneği kazanmadan, eski dinlerinin yerine pozitivismi koymuşlar bu bağlamda pozitivismin epistemolojisinden ziyade “yeni din” özelliğini, siyaset ve toplum teorisini almışlardır. Batılılaşma vasıtasıyla kamusal alanda ilerlemeye mani gördükleri İslam’ı tasfiye ederken yerine Atatürk’ü koymuşlardır. Bir çeşit modern din olan milliyetçiliklerine peygamber / tanrı olarak Atatürk’ü görmüşlerdir. Cumhuriyet ve onun getirdiği modern kurum ve değerler yüceltilen, tanılaştırılan Atatürk imgesi ile özdeşleştirilerek topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı’ndan kahraman olarak çıkan Atatürk iktidar mücadelesinden tek adam olarak çıkıp, diktatörlüğünü ilan ederken, tüm tarih yazımı ve devlet aygıtının baskı ve şiddetle desteklenen uygulamalarıyla tanrılaştırılmıştır. Kemalist dinin tanrısı olarak Atatürk’ü hem varoluş nedeni hem de onun kutsallığının kendisinin de bekası anlamına geldiğini düşünen ulus-devlet, Atatürk kültürünü elindeki tüm aygıtlar vasıtasıyla topluma empoze etmeyi kendine temel görev saymıştır. Toplumsal algı da devlet aygıtlarının endoktrinasyon ve propagandası altında az ya da çok bu resmi Atatürk kurgusu çerçevesinde şekillenmiştir.

II. BÖLÜM

GELENEKSEL ALEVİLİKTEN MODERN ALEVİLİĞE: ALEVİ MODERNLEŞMESİ

Anadolu'daki heretik ve heterodoks yapılar iki büyük tarihsel kırılma yaşamışlardır.¹⁴⁵ Bu kırılmalardan ilki Safevi Devleti'nin kurulmasıyla gerçekleşir. Anadolu'da "batın özelliği ön planda olan gnostik, heretik ve heterodoks dokulara Hz. Ali kültü ve Şii unsurların girişiyle, Kızılbaşlık inancının felsefi ve teolojik zemini tamamlanır.¹⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin rafizi ve zındık olarak tanımladığı Safevi yandaşı topluluklara karşı izlediği baskı şiddet ve hatta katliam politikasına karşı bu grupların kendilerini korumak için yarattıkları örgütlenme biçimi de Kızılbaşlığın sosyolojik zemininin tamamlanmasıyla sonuçlanır. İkinci büyük kırılma ise modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Cumhuriyetle birlikte Kızılbaşlık, Bektaşilikle birlikte Alevilik üst adı altında toplanarak, içerdiği topluluklar açısından heterojen tek bir 'kurgusal topluluğa' dönüşür.¹⁴⁷ Ayrıca Cumhuriyet'le birlikte modern değerler 1980'lerin ortalarına kadar Aleviliğin mit ve kültlerinin yerine geçerek Aleviliğin

¹⁴⁵ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 155-156.

¹⁴⁶ Age, 155-156.

¹⁴⁷ Age, 125-126.

epistemolojik erozyonuna neden olur.¹⁴⁸ 1990'ların başından itibaren artık geleneksel Alevilik tarih sahnesinden çekilirken yerini modern bir Aleviliğe bırakır.

2.1. Geleneksel Alevilik (Kızılbaşlık)

Aleviliğin ne olduğu sorusu son yirmi yılda defalarca sorulmuş ve bu soruya genelde yazarların Alevilik anlayışları ve ideolojik perspektiflerine göre pek çok farklı cevap verilmiştir. Alevilik 20. yüzyılda ortaya çıkan kurgusal bir isimdir.¹⁴⁹ Alevilik içinde başta Kızılbaşlık ve Bektaşilik olmak üzere, İmamiyye (Caferiyye), Zeydiyye, İsmaililik, Gulat, Galiye, Müellihe, Ehl-i Haklık (Ali-İlahilik), Nusayrilik gibi zaman zaman Hz. Ali'yi ilahlık mertebesinde gören, hulul, tenasüh ve ibaha inanışlarına sahip çeşitli inanç ve akımları bünyesinde barındıran bir şemsiye kavramdır.¹⁵⁰ Ali Murat İrat'a göre modern dönemde "Kızılbaşların, Bektaşilerin ve diğer yapıların tanımlanmasında yaşanan sıkıntı, onlara 'yer bulma' sürecinde karşılaşılan problemler bütün bu inanç gruplarının Alevilik adı altında sıkıştırılmasına neden" olur.¹⁵¹

¹⁴⁸ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 125-126.

¹⁴⁹ Age, 122.

¹⁵⁰ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 69.

¹⁵¹ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 122.

2.1.1. Tarihsel Kökenler

Alevilik kavramının en büyük bileşeni olan Kızılbaşlık kimi yazarlarca Aleviliğin eski adı olarak da tanımlanır.¹⁵² Yine kimi yazarlar Alevilerin büyük çoğunluğunun hala Kızılbaş olduğunu ifade eder.¹⁵³ Bu noktada 20. yüzyılda ortaya çıkan Aleviliğin tarihsel kökeni olarak Kızılbaşlığın nasıl ortaya çıktığına bakmakta fayda bulunmaktadır. Arap Yarımadası'ndan yayılan İslam'ın, Mezopotamya ve İran inançlarıyla karşılaşması bir çok senkretik yapının ortaya çıkmasına neden olur.¹⁵⁴ Bu dönemde Anadolu'daki İslam dokusunun şekillenmesinde en önemli etken Kürtlerin ve diğer yerleşik Mezopotamya halklarının inançlarıdır.¹⁵⁵ “Yüzyıllar boyunca değişik topluluk ve inançların sürekli bir tepkime içinde eriyip kaynaştığı bir pota görevi gören Anadolu”, Türklerin Anadolu'ya getirdikleri inançlarla yeniden harmanlanır.¹⁵⁶ Selçuklu döneminde ortaya çıkan Babai İsyanları sosyo-ekonomik nedenlerle ortaya çıkmışsa da, Anadolu'da muhtelif kesimler halinde yaşayan çeşitli heretik, heterodoks ve senkretik inançları derleyip toparlayarak birbirleriyle irtibatlandırır. Böylece daha sonra Kızılbaşlık olarak tanımlanacak inancın temelleri atılır.¹⁵⁷ Proto-Kızılbaşlar olarak tanımlayabileceğimiz batın özellikleri ön planda olan heretik ve heterodoks yapılar Safevi Devleti'nin felsefi ve teolojik etkisiyle,

¹⁵² Irene Melikoff, “Bektaşilik/Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları”, *Alevi Kimliği* içinde, der. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere, çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 3.

¹⁵³ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 205-206.

¹⁵⁴ Age, 82.

¹⁵⁵ Age, 82.

¹⁵⁶ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 69-70.

¹⁵⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2009), 217.

birlikte evrilirler ve 20. yüzyılda Alevilik diye adlandırılacak inancın hemen hemen son şeklini almasını sağlarlar.¹⁵⁸

2.1.2. Teolojik Yapı

Anadolu'daki heretik ve heterodoks inançlara Safevi Devleti etkisiyle Şii unsurların eklenmesiyle ortaya çıkan Kızılbaşlığın senkretik bir yapısı vardır. Kızılbaşlığın senkretik yapısı içinde Zerdüştlük, Mani dini (Maniheizm / Manizm), Madekizm, Hıristiyanlık, İslam gibi dinler, Babailik gibi siyasal hareketler, Haydarilik, Kalenderilik gibi tarikatlar ve Hurufilik gibi Batıni akımlar yer alır.¹⁵⁹ Ancak Safevi etkisiyle Kızılbaşlık senkretizmini oluşturan son parça olan Ali kültü aynı zamanda bu senkretik bileşenin en önemli parçasını oluşturur. Tarihsel gerçekliği olan Hz. Ali figürü İslam mitolojisi kaynaklı olmakla birlikte, bu tarihsel kişiliğin çok üzerinde anlamlar yüküdür. Ali kültü İslam'la hem etkileşen ve hem de çatışan Ortadoğu'daki İslam dışı pek çok inanç formu için bir sığınma noktası, bir şemsiye ve sınır olmuştur.¹⁶⁰ Bu bağlamda Ali Murat İrat, Kızılbaş teolojisinde varoluşsal bir rolü olan Ali imgesinin, sahip olduğu önemli rolü şöyle açıklamaktadır:

“Ali, batın öğretilerin kendinde vücut bulduğu, zahir olduğu bir imgedir. Mitolojiktir ama tarihselliğinden soyutlanamayacak derecede de gerçekliktir. Ali ezoterik bilginin üstadıdır, piridir. Batın ilminin kapısıdır. Ali'yi anlamaksızın kişinin ne kendisini

¹⁵⁸ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 155-156.

¹⁵⁹ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 91.

¹⁶⁰ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 193.

ne de Allah'ı anlaması mümkün değildir. Ali hem Allah'tır, hem kişinin kendisidir. O nedenle ondan medet umulur, ona yalvarılır, ona kızılır. Sezgiselliğin ulaştığı son noktadır Ali. Evrenlerin sureti Ali'de dolayısıyla kişinin kendinde görünür kılınmıştır.”¹⁶¹

2.1.3. Sosyolojik Yapı, Kurumlar ve Kurallar

Kızılbaşlığın felsefi teolojik boyutuyla iç içe geçen bir de sosyolojik boyutu vardır. Osmanlı kısımları ve baskısı altında biçimlenen Kızılbaş örgütlenmesinin yapısı kapalı köy cemaati şeklindedir.¹⁶² Osmanlı korkusu altında genelde Anadolu'nun en ücra noktalarına yerleşen Kızılbaşlar kendilerini koruma güdüsüyle Şiilikten aldıkları “Tevella”¹⁶³ ve “Teberra”¹⁶⁴ kavramlarıyla “Sünni” Osmanlı devletinden kendilerini nerdeyse tamamen yalıtmış, Sünni Müslümanlarla ise mümkün olduğunca ilişki kurmamaya çalışarak, kapalı bir toplum düzeni oluşturmuşlardır.

Kızılbaşların kapalı cemaat yapısı çeşitli kural ve kurumlar çerçevesinde düzenlenmiştir. Her türlü dış etki ve tehdide karşı kendini korumayı amaçlayan Kızılbaş cemaatinin ve Kızılbaşlık inancının sürekliliğini sağlayan kurum ve kurallara değinmek gerekir. Kızılbaşlıkta “dışarıyla iletişim kurmama kuralları” vardır. Bu çerçevede Alevi olmayanlarla evlenmek, ekonomik işbirliği yapmak ve aynı masayı paylaşmanın yanında,

¹⁶¹ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 193.

¹⁶² Cafer Solgun, *Alevilerin Kemalizm'le İmtihanı*, (İstanbul: Hayykitap, 2008), 34-35.

¹⁶³ “Tevella, Peygamberin ailesini ve ailesinin soyundan gelenleri sevmek anlamına gelen kavram.” Bkz. “Tevella”, erişim tarihi: 11/08/2011, http://tr.wikipedia.org/wiki/Tevella_

¹⁶⁴ “Teberra ... özellikle Oniki [İmamcı] Şiilikte yaygın olan ve İslam dininin son peygamberi sayılan Muhammed'in ailesi ve ailesinin soyundan gelenleri (yani Ehl-i Beyti) sevmeyenleri sevmemek, düşman olanlara düşman olmak gibi anlamlar taşıyan bir kavramdır.” Bkz. “Teberra”, erişim tarihi: 11/08/2011, http://tr.wikipedia.org/wiki/Teberra_

yargı kurumlarına başvurmak da yasaktır.¹⁶⁵ Bu kurallar çerçevesinde bir yandan cemaat endogamisiyle kapalı cemaat yapısı sürdürülmekte,¹⁶⁶ öte yandan Sünnilerle ilişki yasaklanarak dış dünyadan gelebilecek her türlü etkiye karşı cemaat kapıları kapatılmaktadır. Bu kurallar çerçevesinde cemaatin dışarıya karşı güvenliği de sağlanmaktadır ve cemaat varlığını bir “sır” cemaati olarak sürdürür. Kızılbaşlıkta hayat bütünseldir; din, yargı, idare gibi müesseselere ayrılmamıştır ve bu sistemin bel kemiğini dedelik kurumu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Cem hem ibadet yeridir, hem de mahkemedir. Kızılbaşlarda cemaat üyeleri arasında kırgınlık varken cem yapılamaz. Dolayısıyla dede aradaki husumeti tarafların birbirinden razı olacakları şekilde çözdükten sonra Cem’e başlanabilir. Kızılbaş hukukunun bir kurumu olarak düşkünlük, Kızılbaşlıktaki en ağır cezadır ve cemaatten aforoz anlamına gelir. Yılda bir yapılan görgü cemlerinde cemaat üyeleri bir yıl boyunca yapıp ettiklerinin hesabını dar’a durarak dede ve cemaat önünde verirler. Bu yargı işlevlerini yerine getiren kurumlar sayesinde cemaat devletten neredeyse tamamen izole bir şekilde, asgari bir ilişkiyle, varlığını sorunsuzca sürdürebilmektedir. Kızılbaşlıktaki musahiplik (yol kardeşliği) kurumunda iki çift birbirleriyle kardeşlik bağıyla bağlanırlar. Bu bağ kardeşlik bağından daha ötedir. Kardeşlerin çocukları evlenebilirken, musahiplerin çocukları evlenemez. Musahipler hayat boyu birbirlerine bakmakla, birbirlerini kollamakla yükümlüdürler. Musahiplerden biri düşkün ilan edilirse, diğer musahip de cem’den dışlanır. Dolayısıyla musahipler birbirlerinin Kızılbaşlık öğretilerinden çıkmamasını sağlamakla

¹⁶⁵ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 107.

¹⁶⁶ Age, 108.

da görevlidirler. Ayin-i Cem'ler Kızılbaşlar için hem ibadet yeri, hem de öğretinin paylaşıldığı okul ve cemaat üyelerinin arasındaki itilafların çözüldüğü mahkemelerdir. Bu kurum ve kuralların yanı sıra Alevilerin dinsel uygulamaları içinde değerlendirilebilecek ritüelleri Necdet Subaşı şöyle sıralar:

“Musahip tutmak, cem yapmak, ikrar vermek, Alevi-Bektaşî ulularının / büyüklerinin türbelerini ziyaret etmek, Dedelerden el almak, kurban kesmek (Hızır kurbanı, Abdal Musa kurbanı, Adak kurbanı, Muharrem orucunun sonunda kesilen kurban), saz çalmak, bayramlarda halka / tarikat namazı kılmak, oruç tutmak (On Dört Masum-u Pak orucu, Hızır Orucu), niyaz etmek, hakkullah, nasip vermek, hizmet görme ve baş okutma ücreti vermek, semah dönmek, meydana girmek, don değiştirmek.”¹⁶⁷

Yukarıda sayılan kurum ve kurallar bugün Alevilik olarak nitelendirilen Kızılbaşlığın temel kurum ve kurallarıdır ve Kızılbaşlığın yüzlerce yıl önemli bir dönüşüm geçirmeden bugüne gelmesini sağlayan mekanizmalardır. Ancak bu kurumlardan en önemlisi açıkça Dedelik kurumudur. Aleviliğin inanç yapılanmasının temelini Hz. Ali kültü oluşturduğu gibi, cemaat yapılanmasının da temelini Dedelik kurumu oluşturmaktadır.¹⁶⁸ Alevilerin manevi önderleri olan Dedelerin, Hz. Muhammed'in soyundan geldiğine (seyit olduklarına) ve olağanüstü güçlerle donatıldığına inanılır. Dedelik soydan geçmedir ve babadan oğla devreder.¹⁶⁹ Dedelerin bağlı oldukları ocaklar, sorumlu oldukları nüfuz

¹⁶⁷ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 97-98.

¹⁶⁸ Age, 104.

¹⁶⁹ Age, 104-105.

bölgeleri ve bu nüfuz bölgelerinde tartışılmaz otoriteleri vardır.¹⁷⁰ Alevi toplumsal hiyerarşisinde ortaya çıkan ilişkiler gerçekte mürşit olarak adlandırılan Dedeyle talip olarak adlandırılan cemaat üyeleri arasında gerçekleşmektedir.¹⁷¹ “Dedeler bir yandan Alevi cemaatinin odağı, öğretmeni ve yargıçları” bir yandan da cemaatin inançla aralarındaki bağlantılarıdır.¹⁷² “Bütün ritüeller dede merkezlidir ve onun onayını almayan hiçbir tutum cemaat içinde bir meşruiyete sahip olamamaktadır.”¹⁷³ Özetle, Dedelik makamı Kızılbaşlık (Alevilik) inancının koruyucu ve taşıyıcısı, Kızılbaş (Alevi) cemaatinin de belkemiğidir.

2.1.4. Değerlendirme

Özetlemek gerekirse 16. yüzyılın başlarında Hz. Ali kültürüyle birlikte teolojisi / felsefesi; kapalı cemaat yapısı ve dedelik kurumu etrafında oluşan kurum ve kurallar bütünüyle sosyolojik yapısı tamamlanan Kızılbaşlık inancı, 20. yüzyılın ortalarında dek bu kurum, kural ve ritüellere bağlı kalarak, varlığını sözlü olarak nesilden nesle aktarmıştır. Cumhuriyet ve onun öncülüğünü yaptığı modernleşme süreçleriyle büyük dönüşümler yaşayan ve bugün artık “modern” kavramlarla tanımlanmaya başlanan Alevilik inancının “geleneksel” yapısı yukarıda betimlenen şekildedir.

¹⁷⁰ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 104-105.

¹⁷¹ Age, 104-105.

¹⁷² Age, 104-105.

¹⁷³ Age, 196.

2.2. Kemalist Modernleşme ve Alevilik / Aleviler

Kemalist ulus inşa projesi çerçevesinde dinin (İslam'ın) toplumsal ve siyasal alandan tasfiye edilerek yerine laik bir Türklüğün konulmaya çalışıldığı birinci bölümde gösterilmiştir. Ancak Kemalistlerin İslam'ı sadece tasfiye etmediği, aynı zamanda ıslah da ederek pozitivism ve milliyetçilikle uyumlu bir hale getirmek istedikleri de belirtilmiştir. Şimdi bir adım daha ileri giderek iddia edilebilir ki Kemalistlerin kontrol altına alarak, kamusal alandan tasfiye ettiği ve Kemalizm'le uyumlu olacak şekilde ıslah etmeye çalıştığı Sünni İslam, aynı zamanda tektip Türk ulusunun da kurucu bir bileşenidir. Kemalizm'le uyumlu olarak tasarlanan sade ve sahih bir İslam Kemalistlerce halka sunulmuştur. Atatürk'ün "Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum" sözü de, bu Türk modernliğiyle uyumlu sade, sahih ve tek İslam'ı işaret etmektedir.¹⁷⁴ Kemalistlerin tektip ulus tahayyülü ile uyuşmayan etnik, dilsel ya da dinsel bir azınlığa tahammül göstermeleri kendilerini inkar etmeleri anlamına gelir. Bu bağlamda Kemalistlerin, Alevilerden beklentisi, Alevilerin inançlarını Kemalistlerce yükseltilecek laik-Türklük lehine feda etmeleri olmuştur. Kemalizm'in Alevilikle ilişkisi de temelde Aleviliğin Alevilerden tasfiye edilmesi sürecinden başka bir şey değildir.

¹⁷⁴ Parla, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, 269.

2.2.1. Kemalistlerin Alevi Algıları

Kemalistlerin Alevilere bakışını belirleyen iki temel etmenden söz edilebilir. Birincisi Kemalistlerin dine bakışının genel doğrultusu çerçevesinde, “halk İslamı”nın sınırlarında dolaşan yer yer de İslam’ın dışında yer alan Alevilik basitçe “hurafe”den ibarettir. Aleviler bir çeşit falcılık ve üfürükçülük yapan bir takım “bedavacılar” olan dedelere, seyitlere inanan ve onlar tarafından sömürülen cahil köylülerdir. Böyle bir inancın üyelerini de medeni olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu çerçevede Kemalistlerin Aleviliğe ve Alevilere bakışını en iyi yansıtan ifade Atatürk’ün Nutuk’unda yer alır:

“Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyyidlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara talih ve hayatlarını emanet eden insanlardan oluşan bir kitleye, uygar bir millet gözüyle bakılabilir mi?”¹⁷⁵

Görüldüğü üzere Atatürk’ün, medenileşmenin / Batılılaşmanın önünde engel olarak gördüğü dine bakışı Aleviler için de fazlasıyla geçerlidir. Ayrıca görülmektedir ki Alevilikteki dedelik kurumu Kemalistlerin değil onaylamak, tahammül edebilecekleri bir kurum dahi değildir. İktidarlarını ve mutlak merkezi otoritelerini Halife de dahil hiçbir dini otorite ile paylaşmayan Kemalistlerin, mutlak iktidarlarını Alevilerin “dedeleri” / “seyitleri” ile paylaşması düşünülemezdir. Özetle Kemalistlerin Aleviliğe

¹⁷⁵ Kemal Bek, haz., *Mustafa Kemal Atatürk: Nutuk 1919-1927*, (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2006), 797.

bakışını oluşturan birinci faktör, tıpkı “halk İslamı”na bakışlarında olduğu gibi Aleviliği “hurafe”den ibaret geri bir form olarak görmeleridir.

Kemalistlerin Alevilere bakışını belirleyen ikinci faktör ise Alevilerin bir azınlık olmasıdır. Mehmet Bayrak, Atatürk’ün gayri resmi etno-politika danışmanı olarak nitelediği ve Atatürk’ün ölümünden sonra İnönü döneminde ve 1960 darbesi dönemlerinde çeşitli raporlar sunan, Hasan Reşit Tankut’un gizli raporlarında Alevilikten bir “din” olarak söz ettiğini ifade eder¹⁷⁶. Atatürk’ün başında olduğu CHP diktatörlüğünün yaratmayı hedeflediği tektip ulus projesi çerçevesinde, bir “dini” azınlık olarak Alevilere yer bulunmamaktadır. Hemen her konu hakkında konuşan Atatürk’ün, Alevilikten söz ettiği tek bir konuşmasının olmaması da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Kemalistlerin, “öz-Türkler” olan Alevilerle sorunu yoktur ancak Alevilikle sorunları vardır. Cumhuriyet kadrolarının Alevilere bakışı ve Aleviliğe / Alevilere karşı izledikleri politikaların temelini oluşturan görüşleri Dr. Rıza Nur’un düşüncelerinden anlamak mümkündür. Baskın Oran’ın yorumuyla Dr. Rıza Nur’un düşünceleri şöyledir:

“Lozan’da azınlık konularını müzakere eden Dr. Rıza Nur, üç ciltlik *Hayatım ve Hatıratım*’da, Ankara heyetinin ırk ve dil azınlıklarının yanı sıra din azınlığı ölçütünü de kabul etmeyişinin nedeninin Alevileri azınlık yapmamak ve dolayısıyla uluslar arası korumaya sokmamak olduğunu açıkça belirtir: ‘Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet

¹⁷⁶ Mehmet Bayrak, *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları [1973-2009]*, (Ankara: Özge Yayınları, 2009), 68-69.

vahim bir şey, büyük bir tehlike... Din tabiri ile Halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar.’ Bundan sonra da çözümünü açıklıyor: ‘Bunun dersi: Vatanımızda başka ırkta, başka dilde, başka dinde adam bırakmamak en esaslı, en adil, en hayati iştir.’”¹⁷⁷

2.2.2. *Kemalist Laiklik Pratikleri ve Aleviler*

Aksi görüşler de olmakla birlikte pek çok yazar Kemalist modernleşme pratikleri arasında yer alan “Tekke ve Zaviyeler Kanunu” çerçevesinde en büyük darbeyi Alevilerin yediğini söylemektedir.¹⁷⁸ Bu yasa çerçevesinde yalnızca Alevilerin inanç merkezi durumunda olan ocaklar değil Alevilerin dini önderleri olan seyitler, dedeler de yasaklı konuma düşmüştür. Alevi inancının ve örgütlenmesinin temel direği olan dedeliğin yasaklanması ise, pratikte adı zikredilmeden Aleviliğin yasaklanmasından başka anlam ifade etmemektedir.

Osmanlı döneminde millet sisteminin dışında kalan Alevilik, Cumhuriyet’le sadece inanç sisteminin dışında kalmaz, aynı zamanda yasaklanır. Sünni Osmanlı’nın yıkılışı ile belli bir rahatlama bekleyen Aleviler, Cumhuriyet’te beklentilerinin karşılığını alamamışlardır. Cumhuriyet döneminde Alevilerin cem ayinleri basılır, dedeler hapse atılır ve ceme katılanlar sıra dayacağından

¹⁷⁷ Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıratım*, C. III, (İstanbul: Altındağ Yayınevi, 1967), 1044. (Aktaran: Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 54).

¹⁷⁸ Cemal Canpolat, *Osmanlı Belgelerinde Aleviler Hakkında İdam ve Sürgün Fermanları*, (İstanbul: Markiz Yayınları, 2010), 9; Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 102; Niyazi Öktem, *Laiklik, Din ve Alevilik Yazıları*, (İstanbul, Der Yayınları, 1995), 66; Solgun, *Alevilerin Kemalizm’le İmtihanı*, 54-55.

geçirilir.¹⁷⁹ Alevilere, Kemalist rejimin dini kontrol ve denetim altında tutma aygıtı olan Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle Sünni İslam'ın devlet yorumu dayatılır. Böylece “halk İslamı” ile birlikte Aleviler de Cumhuriyet'in “tek ve sade” İslam yorumuna davet edilirler.

Kemalistler hemen her konuda ikili söylemler kullandıkları gibi Alevilik konusunda da ikili bir söylem kullanmışlardır. 1927'de Baha Said'in İttihatçılar için hazırladığı Alevi-Bektaşî araştırması, Cumhuriyet rejiminin yayın organlarından Türk Yurdu dergisinde yayınlanır. Bu araştırma Alevilerin “öz-Türklüklerini” ispat çalışmasıdır. Çalışma ile bir yandan Alevilere Türklükleri “hatırlatılırken” öte yandan dedelik, seyitlik gibi kurumların Aleviliği nasıl yozlaştırdığından bahsedilir.¹⁸⁰ Aynı yıl Cumhuriyet gazetesinin haftalık dergisi “Haftada Bir Gün”de Dersim-Kızılbaşları üzerine bir yazı dizisi kaleme alınır. “Bu yazı dizisinde Kızılbaşların kendi pirleri, mürşitleri, ocakları ve giderek inançlarından nefret ederek Hanefi-Müslümanlığına geçmeleri için ne gerekiyorsa o yapılır.”¹⁸¹

Kemalist modernleştirme pratikleri yasal değişikliklerden ibaret değildir. 1930'larda İçişleri Bakanlığı'nca valiliklere gizli bir genelge gönderilir. Bu genelge çerçevesinde genel konsept Kürtlerin Türkleştirilmesi olmakla birlikte, Alevilerin de Türkleştirilmesini kapsadığı için önemlidir.

¹⁷⁹ Solgun, *Alevilerin Kemalizm 'le İmtihanı*, 63-64.

¹⁸⁰ Nejat Birdoğan haz., *İttihat-Terakki'nin Alevilik-Bektaşîlik Araştırması: (Baha Said Bey)*, (İstanbul: Berfin Yayınları, 1995), 32.

¹⁸¹ Bayrak, *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları*, 42.

Alevilerin, Aleviliklerinden utanmalarını sağlamak ve Alevilerin Türkleştirilmesi, genelgenin 12. maddesinde şöyle ifade edilmektedir:

“Kıyafetlerin, şarkıların, oyunların, düğün ve toplum gelenek ve göreneklerinin de milliyet ve ırk duygularını daima uyanık tutan ve toplumları geçmişleriyle bağlayan bağlar olduğu unutulmamalı. Bu nedenle bu gibi aykırı gelenekleri de fena ve zararlı görmek ve özellikle kötü göstermek... özetle dillerini, adetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türkün tarihine ve bahtına bağlamak her Türk’e düşen milli ve önemli bir görevdir.”¹⁸²

2.2.3. Dersim Katliamı

Kemalistlerin Alevilerle ilişkisi bağlamında Dersim’in özel bir yeri vardır. Tektip ulus yaratmaya çalışan Cumhuriyet rejimi için Dersim hem Alevi hem de Kürt olduğu için çifte bir sorun teşkil etmektedir. Kemalist rejim 1925’teki Şark Islahat Planı gibi çeşitli gizli planlarda bu “sorun” a yer verir,¹⁸³ 1927’de “Bazı Kişilerin Doğu İllerinden Batıya Nakline Dair Kanun” la, 1934’te “2510 Sayılı Mecburi İskan Kanunu”yla, 1935’te “Tunceli Kanunu”yla bu “meselenin halline” yönelik çeşitli politikalar izler.¹⁸⁴ 1936’da Ankara’da, İçişleri Bakanı’nın başkanlığında, “Genel Müfettişlikler Toplantısı” düzenlenmiş ve Kemalist rejimin asimilasyonuna

¹⁸² Mehmet Bayrak, *Ortaçağ’dan Modern Çağ’a Alevilik*, (Ankara: Özge Yayınları, 2004), 236.

¹⁸³ 1925’te hazırlanan “Şark Planı”nda genel olarak Kürtlerin asimilasyonu ile ilgili maddeler yer alırken, Dersim’de yatılı bölge okulu ve kız okullarıyla asimilasyona ağırlık verilmesi gibi Dersim’e özel bir madde de vardır. Bkz. Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Kelepçe: Şark Islahat Planı*, (Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2009), 35-39.

¹⁸⁴ Bayrak, *Ortaçağ’dan Modern Çağ’a Alevilik*, 382.

öncelik verdiği gruplardan birinin de Aleviler olduğu, 1934'te Şark İlleri Genel Müfettişliği yapmış olan Avni Doğan'ın şu sözleriyle ifade edilmiştir:

“Toplantıda görüşülen çeşitli meseleler içinde Şark vilayetlerinde ıslahat yapılması, ırk ve “din” meselelerinin halli, Türk kültürünün yaygınlaştırılması ve anasının (etnik toplulukların) temsili (asimilasyonu) belli başlı bir yer tutmuştur.”¹⁸⁵

Cumhuriyet yöneticileri Alevileri bir bütün olarak değerlendirip, onlarda milli birliğe zararlı bir muhteva görmektedirler.¹⁸⁶ Jandarma Umum Kumandanlığı'nca 1933 sonu ile 1934 başı arasında hazırladığı tahmin edilen, gizli ve kişiye özel 100 adet basılan “Dersim” adlı rapordaki ifadeler Kemalist kadroların Aleviliğe bakışını göstermesi açısından kayda değerdir:

“Yavuz Sultan Selim'in gazabı olmasaydı, bugün güzel Türkiye'mizde tek bir Sünni'ye tesadüf etmek imkanı belki de mümkün olmayacaktı.”¹⁸⁷

“Eğer Yavuz'un garazı Dersim'in yalçın dağları girebilmiş olsaydı, herhalde Dersim'i de bugün maddi ve manevi başka bir yol üzerinde görürdük.”¹⁸⁸

“Aleviliğin en kötü ve tefrikanecilik değer [ayrılması gereken] cephesi Türklükle aralarındaki derin uçurumdur. Bu uçurum Kızılbaşlık itikadıdır. Kızılbaş, Sünni Müslüman'ı sevmez, bir kin besler, onun ezelden düşmanıdır. Sünnileri ‘Rumi’ diye anar. Kızılbaş, ilahi kuvvetin hamili bulunduğunu ve imamlarının Sünniler'in elinde işkence ile öldüğüne itikat eder. Bunun için Sünnilere

¹⁸⁵ Bayrak, *Ortaçağ'dan Modern Çağ'a Alevilik*, 382.

¹⁸⁶ Murat Küçük, “Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4 içinde, der. Tanıl Bora, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 907-908.

¹⁸⁷ İzzeddin Çalışlar, haz., *Dersim Raporu*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 50.

¹⁸⁸ Age, 51.

düşmandır. Bu o kadar ileri gitmiştir ki, Kızılbaş, Türk ile Sünni ve Kürt kelimelerini aynı telakki eder.”¹⁸⁹

“Dersim Alevileri de tıpkı Sivas, Tokat, Canik, Afyon Alevileri gibi, ‘Varma yezidin yanına, siner kokusu tenine’ diye Sünni’yi tahkir eder. Yezidi, Türk bilirler.”¹⁹⁰

100 adet ve kişiye özel basılan bu raporun ordu komutanları dışında devletin (yani CHP’nin) üst kadrolarına yollandığı da tahmin edilebilmektedir. Bu rapor, Kemalistlerin Alevilere yönelik bakışlarının kristalize bir görünümünü vermesi açısından oldukça önemlidir. Raporda yer alan ifadelerden anlaşıldığı üzere Sünnilik¹⁹¹ Türklüğün bir parçası olarak görülmektedir. Bu çerçevede “Alevi mesele”sinin halli konusunda Yavuz’dan örnek verilerek 1937-1938’de gerçekleştirecek “Dersimi medenileştirme hareketi” hakkında da ipucu verilmektedir. Kemalistlerin azınlıklara yönelik politikalarının devamlılığı açısından 2009 yılında TBMM kürsüsünden Onur Öymen’in dile getirdiği görüşler de dikkat çekicidir. Kürt Sorunu’na çözüm tartışmaları sırasında, TBMM kürsüsünden CHP Genel Başkan Yardımcısı ve eski diplomat Onur Öymen tarafından, bu sefer “Kürt Sorunu”nun çözüm yöntemi olarak “Dersim Katliamı” örnek gösterilecektir.¹⁹² Böylece Dersim Raporu’ndan beri aradan geçen 75 yıla rağmen Kemalist zihniyetin azınlıklara bakışında önemli bir dönüşüm yaşanmadığı da, bir kez daha ortaya konulacaktır.

¹⁸⁹ Çalışlar haz., *Dersim Raporu*, 53.

¹⁹⁰ Age, 53.

¹⁹¹ Sünnilikten kasıt “halk İslamı”ndan arındırılmış, milliyetçilikle (Türkçülükle) ve pozitivizmle uyumlu hale getirilmiş steril “devlet Sünniliği”dir.

¹⁹² “CHP’li Öymen katliamı model olarak sundu”, *Radikal Gazetesi*, 12/11/2009.

Resmi tarihin “Dersim İsyanı” olarak adlandırdığı “Dersim Katliamı” için Baskın Oran, Cumhuriyet tarihinde Dersim İsyanı diye bir isyanın olmadığını, Dersim Katliamı’nın Cumhuriyet rejiminin Dersim’de ıslahat yerine fütuhat yapmayı tercih etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söyler.¹⁹³ Oran, Dersim’in fetih hazırlıklarının 1925’te yapılmaya başladığını, Dersim’de fütuhatın 12 yıl boyunca santim santim planlandığını ve ortada isyan falan yokken uygulamaya koyulduğunu ifade eder.¹⁹⁴ Bu noktada Celal Bayar’ın 10.12.1936 tarihli Şark Raporu’ndaki ifadeleri meseleye ışık tutar niteliktedir:

“Geçen defaki Şark seyahatimde Dersim meselesi had devrelerinden birini yaşıyordu. Bu defaki seyahatimde Dördüncü Umumi Müfettiş General Abdullah Alpdoğan’ın izahatını dinledim. Müşarünileyhin kan dökülmeden bu meselenin halli ve Dersim halkının diğer vatandaşlardan farklı olmayarak birer vatandaş haline gelebilecekleri hakkındaki ümidi başlı başına bir hadisedir”¹⁹⁵

Celal Bayar’ın bu ifadelerinin açıklıkla ortaya koyduğu üzere; öncelikle Dersimlilerin diğer vatandaşlardan farklı görüldüğü itiraf edilmektedir. İkinci olarak kan dökülmeme ümidinin “başlı başına bir hadise” olarak değerlendirilmesi, “mesele”nin kan dökülerek halledilmesinin planlandığının da bir itirafı niteliğindedir. Yine Atatürk’ün 1936’da yaptığı konuşma da 1937 sonlarında başlatılacak Dersim Katliamı’nın habercisi gibidir:

¹⁹³ Baskın Oran, “Sunuş”, Bayrak, *Dersim-Koçgiri* içinde, 19-23.

¹⁹⁴ Agm, 19-23.

¹⁹⁵ Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri II*, (Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2004), 418.

“İç işlerimizde en önemli bir safha varsa, o da Dersim sorunudur. İçte bulunan iş bu yarayı, bu korkunç çıbanı temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir.”¹⁹⁶

1937 sonlarında, bir karakol baskını bahane edilerek, Atatürk'ün emri doğrultusunda zaten planlanmış olan Dersim Katliamı başlatılır.¹⁹⁷ Dersim Medenileştirme Harekatı Kemalist basında (zaten başka basın da yoktur) “Dersim medeniyete açılıyor” manşetleriyle yer alır. Cumhuriyet'in bu en kanlı operasyonunda kesin rakamlar bilinmemektedir. Ancak bir jandarma raporunda yer alan ve toplam zayıatı gösteren belgede, aşiret aşiret ölü ve diri ele geçirilenler ayrıntılı olarak yazılmıştır.¹⁹⁸ Bu rakamlara göre öldürülenlerin sayısı 13.160, sağ olarak ele geçirilenler 2087 ve yaralı sayısı da “0”dır. Operasyonda ele geçirilen toplam tüfek sayısı 298, mermi sayısı 93'tür. Ölen asker sayısı 110, yaralı asker sayısı 246'dır. Bu rakamlara 1937'de başlayan uçak ve top bombardımanında ölenler dahil değildir. 2254 hane ve 11.818 nüfusun Garp'a sürgüne yollandığı belirtilir. Sayısı bilinmeyen ama yüzlerce olduğu tahmin edilen Dersimli kız, asker ailelerine evlatlık verilir.¹⁹⁹ Katliamın resmi rakamlarının buz dağının görünen yüzü olduğunu tahmin edilebilmektedir. Ancak sadece görünen yüzdeki ölü ve yaralı sayıları ile ele geçirilen silah sayılarına bakıldığında bile, yoruma

¹⁹⁶ Bayrak, *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları*, 321.

¹⁹⁷ Age, 321; Yaşam Kaya, “Dersim İsyanı'nın İzleri Trabzon Atatürk Köşkü'nde...”, *Birgün Gazetesi*, 11/01/2011; Mustafa Armağan, “‘Dersim'i vurun’ emrini Atatürk mü verdi?”, *Zaman Gazetesi*, 29/08/2010; Özlem Çelik, “Dersim'e ‘yan hasar’ benzetmesi”, *Akşam Gazetesi*, 16/11/2011.

¹⁹⁸ Bayrak, *Dersim-Koçgiri*, 172 .

¹⁹⁹ Age, 305.

gerek bırakmayacak şekilde CHP diktatörlüğünün Dersim'e isyan bastırmak için değil, katliam yapmaya geldiği anlaşılabilmektedir.

1937'de Dersim direnişinin önderlerinden Seyit Rıza'yı yaşını küçülterek, oğlu Resik Hüseyin'i yaşını büyülterek idam ettiren ve aslında bu görev için Dersim'e gönderilmiş olan dönemin Malatya Emniyet Müdürü İhsan Sabri Çağlayangil, 1980'lerin ortası olduğu tahmin edilen bir tarihte, o dönem üst düzey bürokrat, şu anda CHP Genel Başkanı olan Kemal Kılıçdaroğlu'yla yaptığı röportajda, Dersim Katliamı'ndan şöyle bahseder:

“Mağaralara iltica etmişlerdi. Ordu zehirli gaz kullandı, mağaraların kapsının içinden. Bunları fare gibi zehirledi. Yediden yetmişe o Dersim Kürtleri'ni kestiler. Kanlı bir hareket oldu. Dersim davası da bitti. Hükümet otoritesi de köye ve Dersim'e girdi. Dersim böyle bitti.”²⁰⁰

Katliamın ardından Dersim'de 40.000 kişilik bir askeri geçit töreni gerçekleştirilir. Katliam'dan sonra, hastalığı ağırlaştığı için meclis konuşmasını Celal Bayar'a okutan Atatürk'ün mesajı şöyledir:

“Uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli'ndeki toplu haydutluk olayları, belli bir program içindeki çalışmalar sonucu kısa bir sürede ortadan kaldırılmış, bölgede bu gibi olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır.”²⁰¹

²⁰⁰ Bayrak, *Dersim-Koçgiri*, 190. Ayrıca Çağlayangil'in ses kaydı için bkz. “İhsan Sabri Çağlayangil'in Dersim Anıları”, erişim tarihi: 18/04/2011, <http://www.youtube.com/watch?v=H9jUmmNtQiE>.

²⁰¹ Bayrak, *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları*, 322.

2.2.4. Değerlendirme

Özetlemek gerekirse devlet Alevilerin medenileştirilmesi için yasal düzenlemelerden, yasaklamalara, genelgelerden katliamlara kadar pek çok yöntem izlemiştir. Genel olarak Kemalist iktidar için dinin kamusal alanda yeri yoktur, “dinin var olabileceği alan kişinin kendi vicdanı ile sınırlı[dır]”.²⁰² Devlet, halkın bu sınırın farkına varması için dini ihtiyaç ve gerekleri düşünür ve bu gerekler çerçevesinde uygun yol ve şekli halka sunar.²⁰³ Ancak Aleviler için Alevilik hayatın bütünselliği içinde tüm yaşamlarını kapsayan bir inançtır ve kamusal alandan soyutlanıp bireysel vicdanlarına sığdırılmaya uygun değildir. Hele Aleviliğin “hurafe”lerle örülü dünyası, seyit ocakları ve tekkelerin yöresel ağırlığı, geleneksel dede talip bağlarının belirleyiciliği, dedenin talip üzerindeki mutlak otoritesi yani Alevi inancı bir bütün olarak, rejim için kesinlikle onaylanmayan ilişkiler bir ilişkiler yumağıdır.²⁰⁴ Rejim Sünni İslam’ı rasyonelleştirerek ıslah etmiş ve Türklükle uyumlu steril bir din ihtiyacını karşılamıştır. Rejimin tektip ulus amacını bozabilecek bir azınlık dinine ne ihtiyacı vardır ne de tahammülü.²⁰⁵ Rejim Osmanlı Devleti boyunca ikinci sınıf vatandaş bile olamayan Alevilere şefkatli kollarını sonuna dek açar. Rejimin tek şartı Alevilerin Aleviliklerini bırakıp ve Türk olarak gelmeleridir. Rejimin talebine olumlu yanıt veren Alevilerce kaleme alınmış kimi metinlerde

²⁰² Ünüvar, “Türkiye’de Sol Düşünce ve Din”, 880-881.

²⁰³ Agm, 880-881.

²⁰⁴ Küçük, “Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, 903.

²⁰⁵ Agm, 903.

devletin talebi karşılanmaya çalışılır.²⁰⁶ Bu talebe olumlu yanıt verenlerden biri olan Rıza Yetişen'in "Tahtacı Aşiretleri" eserindeki ifadelerini²⁰⁷, Murat Küçük şöyle yorumlamaktadır:

"Tahtacı Aşiretleri adlı folklorik derlemenin önsözünde Rıza Yetişen, Türklerin Aleviliğini 'Hz. Ali'nin mertlik, dürüstlük ve yiğitliğini kendi ezeli hasletlerine uygun bulmuş' olmalarına bağladıktan sonra ayrılık vaktinin geldiğini şu sözlerle bildirmektedir: 'Gayet aydınlık olarak görüyoruz ki; realist olan Türk, yüzyıllar boyunca zayıf düşene yardım ve bağlılık göstermekten daima haz duymuştur. Bu cümleden olarak o, tarikata ilk bağlandığı sırf Ali'nin mağdur düşmesi yüzünden maneviyatına sığınmış, zamanımızda o yoldan ayrılırken de cemiyetimiz içindeki milli bütünlüğe zarar getirdiğini sezerek aynı realist düşünceyle birliği sağlamakta samimiyetle isticial göstermiştir.'"²⁰⁸

Bu cümlelerden de bir kez daha anlaşıldığı üzere "Alevili[k] milli kimliğin yaratılması önünde bir engel olarak" algılanmaktadır.²⁰⁹ Ayrıca yazar yaşam biçimleri zaten "Cumhuriyet icaplarına uygun" olan Alevilere "Cumhuriyetle birlikte tarihte yaşanan haksızlıkların sona erdiğini, o halde artık Aleviliğin de terk edilmesi gerektiğini" söyler. Rejim Cumhuriyet'in tektip yurttaş anlayışının dışında kalan Alevilere, Aleviliklerini bırakıp Türkler olarak gelmeleri koşuluyla birinci sınıf vatandaşlık vaat etmiş aksi takdirde ise Dersim örneğindeki gibi yok edilebileceklerini göstermiştir. Sonuç olarak Alevilik yüzyıllardır var olduğu geleneksel biçimlerini

²⁰⁶ Küçük, "Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği", 904.

²⁰⁷ Rıza Yetişen, *Tahtacı Aşiretleri*, (İzmir: y.y., 1986), 2. (Aktaran: Küçük, "Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği", 904).

²⁰⁸ Agm, 904.

²⁰⁹ Agm, 904.

kaybederek, Cumhuriyet’le birlikte yeni bir yola girecek ve köklü değişimler yaşayacaktır.

2.3. Alevi Modernleşmesi ve Modern Alevi(lik)ler

Önceki bölümlerde Anadolu’daki heretik ve heterodoks yapıların iki büyük tarihsel kırılma yaşadığı ifade edilmişti.²¹⁰ Bu kırılmalardan ilki Safevi Devleti’nin felsefi / teolojik etkisi ve Osmanlı Devleti’nin Safevi yanlısı gruplara karşı izlediği politikaların bir sonucu olarak kapalı köy cemaati şeklinde sosyolojik yapısı tamamlanmış ve Kızılbaşlığın ortaya çıkışıyla sonuçlanmıştır. İkinci kırılma ise modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Ali Murat İrat bu kırılmayı şöyle ifade etmektedir:

“Cumhuriyetle birlikte Alevilik üst adı altında toplanan Kızılbaşlık ve Bektaşiliğin, sınırları daha keskin, kapalı, gizlilik esasına dayanan ve içerdiği topluluklar açısından heterojen tek bir ‘kurgusal topluluğa’ dönüştüğünü görmekteyiz. Bir başka önemli değişim de yine cumhuriyetle birlikte modern değerlerin 1980’lerin ortalarına kadar Aleviliğin mit ve kültlerinin yerine geçmesi ve Aleviliğin epistemolojik erozyonuna neden olması[dır].”²¹¹

Cumhuriyet’le başlayan söz konusu bu ikinci kırılma Alevi modernleşmesidir. Cumhuriyet’in yeni konseptleri içinde modernleşme

²¹⁰ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 155-156.

²¹¹ Age, 125-126.

sürecine dahil olan Alevilik, bu süreç içinde hızla çözülmeye başlamıştır.²¹² Cumhuriyetle birlikte Alevilerin dünyayı anlamlandırdıkları ve kodladıkları değerler sistemi pozitivistimin etkisi altında yeniden şekillenmeye ve Aleviliğin pozitivist olmayan doğasından yavaş yavaş sıyrılmaya başlar.²¹³

Alevi modernleşmesi üzerine çalışmaları olan az sayıda insandan biri olan Necdet Subaşı, Türk modernleşmesinin Aleviler üzerindeki etkisinin, Alevilerle Aleviliği karşı karşıya getirdiğini ve Alevilikle günümüz Alevileri arasındaki farklılaşmaların dikkat çekici boyutlara ulaştığı şeklinde yorumlar.²¹⁴ Benzer şekilde Ali Murat İrat da “felsefi aşınma dönemi” olarak tanımladığı Cumhuriyet’le başlayan Alevi modernleşmesi sürecini Alevilerle Alevilik arasındaki mesafenin açılmaya başlaması olarak tanımlar.²¹⁵

Kemalizm, tepeden inme ve devlet eliyle toplumun radikal biçimde Batılılaştırılması sürecidir. Ancak Türkiye modernleşmesi sadece devlet eliyle dayatılan bir projeden ibaret de değildir. Kemalizm Türkiye modernleşmesinin başat dinamiği olmakla birlikte, Türk modernleşmesi çerçevesinde Kemalizm’le iç içe geçen, Kemalizm’in etkilediği ya da Kemalizm’den görece bağımsız farklı modernleşme dinamikleri de bulunmaktadır. Alevi modernleşmesinin Kemalizm dışında kalan diğer bağlamları, köyden şehre göç, Alevilik kurumlarının ve kurallarının terki,

²¹² Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 29-39.

²¹³ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 155-156.

²¹⁴ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 110.

²¹⁵ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 125-126, 155-156.

otoritenin el değiştirmesi, Alevilerin sol siyaset ile kurduğu ilişki, ritüel kaybı ve belleğin parçalanması, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş ve bu bağlamlarda kurgulanan modern Alevilikler olarak ele alınabilir. Sıralanan olgular hem Kemalizm’le hem de birbirleriyle iç içe geçen, birbirinin nedeni-sonucu olan olgulardır. Bu olguları birbirlerinden bağımsız ele almak güç de olsa, en önemlisinin köyden şehre göç olgusu olduğu söylenebilir.

2.3.1. Köyden Şehre Göç

Kızılbaşlığın (ya da geleneksel Aleviliğin) ortaya çıkışında, Osmanlı Devleti’nden duyulan korku ve güvenlik ihtiyacı nedeniyle kazandığı sosyolojik yapının niteliği kapalı köy cemaati yapısı olmuştur.²¹⁶ Her türlü dış etki ve tehdide karşı kendini korumayı amaçlayan bu kapalı cemaatin sürekliliğini sağlayan kurumlardan en temelleri dedelik, musahiplik ve dar kurumlarıdır.²¹⁷ Bu kurumların yanı sıra “dışarıyla iletişim kurmama kuralları Alevi olmayanlarla evlenmeyi, ekonomik işbirliği yapmayı ve aynı masayı paylaşma yanında, yargı kurumlarına başvurmayı da yasaklamaktadır”.²¹⁸ Cemaat endogamisiyle cemaatin kapalı yapısı bozulmadan sürdürülebilmişdir.²¹⁹ Geleneksel Alevilikte hayat bütünseldir; din, yargı, idare gibi müesseselere ayrılmamıştır ve tümünün bel kemiğini dedelik kurumu oluşturur. Dar ve düşkünlük kurumları ile kendine özgü bir

²¹⁶ Solgun, *Alevilerin Kemalizm’le İmtihanı*, 34-35.

²¹⁷ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 102.

²¹⁸ Age, 107.

²¹⁹ Age, 108.

hukuksal sistem oluşturulmuştur ve bu sistem dede eliyle uygulanmaktadır.²²⁰ Dede önünde ve cemaat karşısında, yapılanların bir yıllık hesabının verildiği görgü cemleri de cemaatin devletle ilişkilerini en aza indirmekte ve kendi iç düzenlemelerini sağlamada kullanılan bir kurum olma niteliği taşımıştır.²²¹ Bir iletişim biçimi olarak emsalsiz olan ritüeller, cemaat içinde hem düzen hem de devamlılığı sağlamaktadırlar. Bu anlamda Ayin-i Cem, dedelik kurumunun yanında Aleviliğin en önemli bir diğer kurumunu oluşturmaktadır.²²²

2.3.2. Kurum ve Kuralların Terki

“Geleneksel Alevilik (Kızılbaşlık)” başlığı altında detaylı şekilde anlatıldığı için burada kısaca özetlemek gerekirse; kapalı bir cemaat yaşamı süren Aleviler cemaatin devamlılığı açısından koyulan kural ve kurumlar vasıtasıyla yüzyıllar boyunca devlet’le ilişkilerini asgari düzeyde tutarak varlıklarını sürdürmüşler ve Aleviliği yirminci yüzyılın ortalarına kadar hemen hemen hiç değişmeden taşımışlardır. Ancak 1940’lar ve 1950’lerde gerçekleşen köyden kente büyük göçler, Aleviliğin sosyolojik zeminini ortadan kaldırmış, Alevi örgütlenmesinin kurum ve kurallarını uygulanamaz hale getirmiştir. Neredeyse tamamen kapalı bir cemaat yaşamı süren Aleviler, doğal ortamları olan köyden şehirlere (hatta pek çoğu büyük şehirlere) göç etmekle tabir caizse muhtemelen sudan çıkmış balığa

²²⁰ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 108.

²²¹ Age, 108.

²²² Age, 204.

dönmüşlerdir. Şehirde hayatta kalmak ve cemaati yaşatmak için Aleviler en azından ilk dönem için kendi gettolarını kurmuş ve oralara yerleşmişlerdir. En azından ilk başlarda (özellikle küçük şehirlerde) cemaati yaşatmaya çalışmışlarsa da şehir ortamında eriyip, bir cemaat olarak yok olmanın eşiğine gelmişlerdir. Karin Vorhoff'un da belirttiği gibi "1980'lerin başında, Kehl-Bodrogi gibi Alevi cemaatini iyi tanıyan kişiler bile, bu cemaatin laikleşen bir Türk toplumu içinde çözüleceği ve ayrı bir ... cemaat olarak varlığını sürdüremeyeceği kanısında[dırlar]."223

2.3.3. Otoritenin El Değiştirmesi

Yine "Geleneksel Alevilik (Kızılbaşlık)" başlığında detaylıca anlatıldığı için tek cümleyle özetleyecek olursak: Dedelik makamı Kızılbaşlık (Alevilik) inancının koruyucu ve taşıyıcısı, Kızılbaş (Alevi) cemaatinin de belkemiğidir. "Tekke ve Zaviyelerle Kanunu" çerçevesinde yasaklanan, Cumhuriyet rejimi tarafından halkı sömüren gericiler ve üfürükçüler olarak görülmeye başlanan Dedeliğin yıpratılması ve otoritesinin el değiştirmesi sürecini Subaşı şöyle özetlemektedir:

"Dedenin otoritesi, öncelikle tüm toplumu derinden etkileyen modernleşmeyle bozulmuş, Cumhuriyet'le birlikte okulla tanışan genç kuşakların, dedeyi 'aydınlanma'nın rasyonalitesi ile yargılayıp fiili konumunu reddetmeleri yıpratıcı olmuştur. Babadan oğla geçen bir saltanat türü olarak değerlendirilen

²²³ Krisztina Kehl-Bodrogi, *Die Kızılbaş / Aleviten. Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien*, Basılmamış Doktora Tezi, Freie Univesitaet Berlin, İslamkundliche Untersuchungen, 1985, 126. (Aktaran: Vorhoff, "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar", 45).

dedeliğin, bir yandan, karizmasının belirleniş niteliği sorgulanmış, bir yandan da, halkı sömüren ya da aptallaştıran, bilgiyi kendi tekelinde tutan bir mekanizmanın parçası olduğu yargısında bulunulmuştur. Öyle ki dedeye hizmeti karşılığı verilen ‘hakkullah’ bile çok kere bir sömürü aracı olarak nitelenen ve geri kalmışlığın nedenlerinden biri olarak görülen dedeler, gittikleri köylerde zaman zaman Alevi gençler tarafından hakir görülmüşlerdir. Kur’an’dan ‘Buyruk’ ve ‘Velayetname’lerden beslenen bilgileriyle dedeler, şehirlileşen ve pozitivist kavramlara dayalı bir eğitimden geçen genç kuşağın sorularına artık ‘ikna edici’ cevaplar veremez olmuşlardır. Marksist ve pozitivist eleştirilerin muhatabı olan dedeler, özellikle genç kuşakların gözünde, itibarlarını yitirmişlerdir.”²²⁴

Köyden şehre göç ile birlikte geleneksel Aleviliğin terk edilen kurumları arasında muhtemelen en önemlisi yukarıda da belirtildiği üzere Dedelik kurumudur. Otoritenin el değiştirmesi ve Dedelik kurumuna sahneden el çektilmesiyle birlikte denilebilir ki geleneksel Aleviliğin belkemiği kırılmış ve Alevilerle Alevilik arasındaki bağ kopma noktasına gelmiştir.

2.3.4. Sol’la Yoldaşlık

Alevi modernleşmesi açısından, Sol’la Aleviler arasında kurulan ilişkinin önemli bir rolü vardır. 1960’larla birlikte gelişmeye başlayan Marksist Sol hareketler, Aleviliği özellikle kültürel ve inanca ilişkin olmayan değerlerin yoğunlukta olduğu okumalarla değerlendirir.²²⁵ Geçmişin Alevi isyanlarını proto-komünist hareketler olarak tanımlayan ortodoks Marksist Sol, Alevileri doğal müttefikleri olarak kabul eder.²²⁶ Ortodoks Marksist Sol

²²⁴ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 198.

²²⁵ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 141.

²²⁶ Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 120.

hareketlerce Alevilik; “sınıf savaşını gölgeleme amacıyla egemenler / burjuvazi tarafından kullanılan bu nedenle de ait olduğu safa, yani ‘sol cenaha’ yaklaşması gereken ‘kültürel’ bir oluşum” olarak yorumlanır.²²⁷ Herald Schüler Türkiye’nin verili koşullarının Alevileri sol söylemle çok boyutlu bir ortaklığa sürüklediğini ifade eder.²²⁸ Alevi gençlerin Marksist Sol’a eklemlenmesini, Alevilerin gördükleri baskıların ve kamusal aşağılanmalarının kolaylaştırdığı da söylenebilir.²²⁹ Yine bir faktör olarak Alevilerin, Sünni öteki algısıyla, Sol’un yaşam tarzı üzerinden dine (Türkiye özelinde genelde Sünnilik) ve dindarlara (Sünnilere) karşı negatif yaklaşımlarının örtüşmesi ya da başka bir ifadeyle “öteki algılarındaki benzerliğin” de etkisi olmuş olabilir. Ülke genelinde yaşanan siyasallaşma süreciyle “Devrimci” kimlik kazanan Alevi gençler kendi geleneklerini çok kere anlamsız bulmuş, dede ve pir gibi rehberlere karşı da olumsuz bir tavır takınmışlardır.²³⁰ Modernleşmeye sol ajitasyon aracılığıyla bağlanan genç Aleviler, Aleviliğe, Türk Solu’nun pozitivist okullarının ve Kemalizm’in genel olarak ‘hurafe’ şeklinde tasvir edilen din eleştirisinden devraldığı hazır şablonlarla bakmışlardır.²³¹ Sola kendi maneviyatını ve terminolojilerini aktaran Aleviler, soldan da sekülerizm / laiklik ve ateizmi almıştır.²³² Sol üzerinden modernleşme projesine eklemlenen genç Aleviler, pozitivist (çoğu zaman doğrudan Kemalist) Sol’un “dini ve dinle ilgili bütün

²²⁷ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 139.

²²⁸ Herald Schüler, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşerilik, Alevilik*, çev. Yılmaz Tonbul, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 164-168.

²²⁹ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 139.

²³⁰ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 150-151.

²³¹ Age, 156-158.

²³² Age, 157-158.

yaklaşımları modernizm öncesinin ürünleri olarak değerlendir[en] ve onları geçmişte kalan / kalması gereken geri bir form gör[en]”²³³ anlayışıyla Aleviliği ‘hurafe’lerden arındırarak, rasyonelleştirmeye çalışmışlardır. Son tahlilde genç Aleviler pozitivist bir anlayışla modern Alevi’yi tanımlarken Aleviliğin ne olduğunu unutmaya başladılar.²³⁴ Bu sürecin sonunda, 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında ortaya çıkan “Alevi uyanışı” da modern Alevilerin, geleneksel Alevilikten sıyrılmalarının tamamlanışı anlamına gelmektedir.²³⁵

2.3.5. Ritüel Kaybı ve Toplumsal Belleğin Parçalanması

Paul Connerton toplumsal belleğin anma törenlerinde bulunabileceğini söyler.²³⁶ Subaşı da, kültürel belleğin belli aralıklarla tekrarlanan ritüeller aracılığıyla kendini sürekli bir şekilde yenilediği ve ritüellerin toplumsal hafızayı tazeleyip güçlendirdiğini ifade eder.²³⁷ Ritüeller, toplumsal bellekte gerçekleşen bir hatırlama sürecidir.²³⁸ Yine “Geleneksel Alevilik (Kızılbaşlık)” başlığı altında ele alınan Alevi ritüelleri de Aleviliğin hem toplumsal bellek vasıtasıyla nesilden nesle aktarımını sağlamaktadır, hem de sürekli hatırlanan şeye bağlı kalmayı teyit ettirmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, geleneksel toplumların modernleşme süreci içinde

²³³ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 139.

²³⁴ Age, 140.

²³⁵ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 256-257.

²³⁶ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, çev. Alaeddin Şenel, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), 111-112.

²³⁷ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 267-268.

²³⁸ Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, 111-113.

sıkça yaşadığı sorunlardan biri olan “ritüel kaybı”, Alevilerin de karşılaştığı en temel sorunlardan birisidir.²³⁹ Ritüel kaybı yaşayan Alevilik gerek varlığını yenilemekte, gerekse de varlığını nesilden nesle aktarma da büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Ritüel kaybı ile birlikte toplumsal bellekte de bir kırılma yaşanır, Alevilikle Aleviler arasında bir mesafe girer. Alevilerle Alevilik arasında oluşan bu mesafe, ulus-devletin modern ritüelleri aracılığıyla Cumhuriyet’in “modern “kutsallar”ıyla doldurulur. Hayatında Ayin-i Cem görmemiş bir Alevi çocuğu, okulda her sabah, Atatürk’e “varlığını Türk varlığına armağan edeceğine” dair ant içer. Hayatında Düzgün Baba’ya çıkmamış bir Alevi, Anıtkabir’e siyasileri şikayet etmeye gider. 14 Masum’u Pak’ın anısına yas orucu tutmayan Alevi, 10 Kasım’da Atatürk için şiirler okur, yas tutar. Örnekleri çoğalmak mümkündür ancak bu kadarından da anlaşıldığı üzere Alevilerin yaşadığı ritüel kaybıyla Alevilikle aralarında oluşan mesafeyi ulus devletinin modern ritüelleri aracılığıyla, merkezinde Atatürk’ün yer aldığı “modern kutsallar” doldurur.

2.3.6. Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş ve Hayal Edilen Yeni Alevilikler

Alevi modernleşmesinin bir diğer önemli unsuru sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş olmuştur. Bir sır cemaati olan Alevilik, 1960’larda kendini sol üzerinden tanımlayıp sırrını ifşa etmeye başlamışsa da, Alevi yazarların, kendi Alevilik anlayışlarını anlattıkları kitap ve dergilerin patlama yaptığı

²³⁹ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 157; Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 273.

dönem 1980'lerin sonu ve 1990'ların başıdır.²⁴⁰ Alevi uyanışı olarak adlandırılan bu dönemde Aleviliğin ne olduğu üzerinde yapılan tartışmalarda Alevilik tanımlarının: İslam'ın dışında bir din ya da İslam'ın bir mezhebi; bir yaşam felsefesi veya ilerici / devrimci bir eylem tarzı; gerçek İslam / İslam'ın özü; İslam'ın Türklere has biçimi ya da kadim Kürt uygarlığından doğan bir inanç; modern Şamanizm ya da Zerdüştlüğün devamı; İslam'la uzaktan yakından ilişkisi olmayan ateist bir felsefe olduğu tezine kadar çok geniş bir yelpazenin üzerinde cereyan ettiği görülür.²⁴¹ Bununla birlikte tartışmaların temel ekseninin, Aleviliğin “İslam içi mi İslam dışı mı” olduğu ile Aleviliğin “bir Türk inancı mı yoksa bir Kürt inancı mı” olduğu hattında şekillendiği söylenebilir.²⁴² Kimi önemli, kimi ise kırıntı düzeyinde bilgiler içeren bu az çok gazetecilik nitelikli popüler çalışmalarda genelde Kemalist perspektiflerin ağırlığı çok fazladır. Bu çalışmalar ilk bakışta, Alevilerin tarihini, dinsel ve toplumsal gerçeklerini anlatmaya çalışır görünmekle birlikte, daha yakından incelenince, bu metinlerin önyargılarla ve politik hesaplarla dolu olduğu ve bilim dışı etkenlerden çok fazla etkilendiğini görülür.²⁴³ Alevi uyanışı döneminde patlama yapan yayıncılık faaliyetlerinin ürünlerinde, Alevi yazarların ideolojisine göre, Alevilerin gerçek Türk ya da gerçek Müslüman olmasının yanı sıra, çağdaş / modern, ilerici, özgürlükçü, eşitlikçi, demokrat, hümanist,

²⁴⁰ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 122-123.

²⁴¹ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 123.

²⁴² İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 122-123.

²⁴³ Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, 44.

Kemalist, sosyalist vs. olduğuna dair pek çok görüş ortaya atılır.²⁴⁴ Yazarlar hayallerindeki Aleviliği temellendirmek için anakronizme ve dezenformasyona başvurmadan çekinmeksizin tezleriyle uyumlu olacak çeşitli Alevilik tarihleri “uydurmaya” başlarlar. Yazarların bu tutumları Alevilik tartışmalarını Benedict Anderson’un Hayali Cemaatleri için adeta bir laboratuvar haline getirir.²⁴⁵ Ortada yeniden “hayal edilen bir cemaat” vardır ve “bu hayal edilen cemaat”e uyacak Alevilik tarihleri kurgulanır, “hayal edilen cemaat”le uyumsuz olan “tarihler” ise unutulur. “Hayal edilen cemaat”le uyumlu bulunan özellikler ön plana çıkarılırken, uyumsuz bulunanlar “görülmez” ya da görünmez kılınır. Subaşı, Aleviliğin, Alevi yazarlarca yeniden inşa sürecini şöyle açıklar:

“Bütün bu arayışların ortak yanı, Aleviliği kendi kökenleri içinde yeniden canlandırmaktan çok, sınırları genellikle sonuna kadar zorlayan bir heyecan içinde modern argümanlara bağlanmalarıdır. Bu inşa Aleviliğe dinsel alan içinde yer ayırmaktan kaçınmakta, onu geleneksel formundan uzaklaştırarak daha çok politik bir tasavvur içinde ele almaktadır”²⁴⁶

Karin Vorhoff, tam bu dönemde Alevi uyanışıyla patlayan ve özellikle Kemalist ve modern Alevilik yorumlarının ön plana çıktığı yayıncılık faaliyetlerinin, toplumsal gerçekliğin bir ürünü olmaktan ziyade “toplumsal gerçekliğin kendisinin oluşturulmasını ve algılanmasını” etkilediği tespitini

²⁴⁴ Solgun, *Alevilerin Kemalizm’le İmtihanı*, 73-74; İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 138-139.

²⁴⁵ Bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, (İstanbul: Metis, 2007).

²⁴⁶ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 124.

yapar.²⁴⁷ Bu bağlamda Alevi uyanışıyla geleneksel Aleviliğin tarih sahnesine çekildiği ve yerini yeni bir Aleviliğe bıraktığı söylenebilir.

2.3.7. Değerlendirme

Türk modernleş(tir)mecileri din, kültür ve sosyal hayatın formlarını, Batılılaşma amacıyla dönüştürmeyi hedeflemiş, bu bağlamda laikliği temel enstrüman olarak kullanmıştır. 15. yüzyıldan itibaren kapalı cemaat ilişkileri yaşayan Aleviler, Cumhuriyet'in gösterdiği doğrultuda laikleşerek²⁴⁸ yeni düzende meşruiyet elde edebilmeyi amaçlamıştır. Subaşı, Alevilerin laikleşmesini şöyle açıklamaktadır:

“Türk modernleşme projesinin ana teması sekülerleşmedir ve bu bağlamda Alevilik de kendini sekülerletirdiği oranda Türk devrimlerinin teminatı altına girmektedir. Burada sekülerleşmeden kastedilen dinin ya hepten devre dışı bırakılması ya da iyice marjinalleştirilmesidir.”²⁴⁹

Bu çerçevede Cumhuriyet'le birlikte Aleviliğin mit ve kültürleri, yerlerini Cumhuriyet'in “modern” mit ve kültürüne bırakmıştır.²⁵⁰ Alevilerin ilk kez Kemalizm üzerinden temas ettiği pozitivistimin, 1960'larda Sol'la kurulan ilişkiler üzerinden Alevilere geçmesi, Alevilerle Alevilik arasındaki

²⁴⁷ Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, 44.

²⁴⁸ Burada laikleşmeden kasıt Aleviliğin “Türklük” lehine ya hepten terki ya da marjinal bir konuma indirgenmesidir.

²⁴⁹ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 129.

²⁵⁰ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 125-126.

mesafenin açılmasına neden olmuştur.²⁵¹ Modern Cumhuriyet'in parçası olma azmindeki Alevilerin Cumhuriyetin kuruluş dinamiklerine ortak ve destek çıkan vurgusu, kendilerinin giderek Kemalist modernleşme projesinin istisnasız bir parçası olarak sistemle aynileşmelerini kaçınılmaz kılmıştır.²⁵² Bu durum ise Alevilikle Aleviler arasındaki bağı neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Alevi uyanışıyla birlikte sıraları ortaya çıkan Aleviler, kendi Aleviliklerini modern değerler, özellikle de Kemalizm üzerinden kurmaya başlamışlardır. 1990'larla ortaya çıkan Alevi dernek ve vakıfları sürekli yeniden üretilen modern Aleviliklerin üretilmesine katkı sunmaktadır.²⁵³ Köyden kente göçle birlikte terk edilen Alevi kurumları ve kuralları içinde üretilen Alevi söyleminin yerine “yeni tip bağlanmalar ve kurumsallıklar, ritüel süreçler istemeyen bir söylem geçmektedir.²⁵⁴ Bu yeni söylem kendini tarihten bağımsız olarak adeta yeniden oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu söylem içinde inşa edilen Alevi özneler yeni bir Alevilik içinde kurulmaktadır.²⁵⁵

²⁵¹ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 125-126.

²⁵² Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 117, 125-126.

²⁵³ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 126.

²⁵⁴ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 122.

²⁵⁵ Age, 127.

III. BÖLÜM

ALEVİLERİN ATATÜRK ALGILARI VE BU ALGILARI OLUŞTURAN FAKTÖRLER

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren, sırasıyla Atatürk ve İnönü liderliğindeki CHP diktatörlüğü resmi - gayri resmi aygıtları vasıtasıyla, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe'sinden itibaren ise başta Türk Silahlı Kuvvetleri sonra CHP, yargı, akademi ve sivil bürokrasi vasıtasıyla, Cumhuriyet'in değer ve kurumlarını benimsemiş “makbul vatandaşlar”, başka bir ifade ile “Atatürkçü (CHP’li / Altı Ok’çu / Cumhuriyetçi / Ulusalcı) yurttaşlar” üretilmeye çalışılmıştır.²⁵⁶ Bu çerçevede varlık nedeni, meşruiyetinin kaynağı ve bekasının garantisi olarak Kemalizm’i gören devlet (CHP, TSK, yargı ve sivil bürokrasi), akademi ve CHP basınını da kullanarak, elindeki tüm araçlarla Kemalizm’i topluma benimsetmeyi, kendine en temel görev saymıştır. “Atatürkçü yurttaş”ın üretimi ise resmi tarih zemini üzerinde yüceltilen²⁵⁷ hatta putlaştırılan²⁵⁸ bir Atatürk imgesinin topluma benimsetilmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede devlet, en başta kitlesel

²⁵⁶ Bkz. Elmas, *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*; Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*; Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*; Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”; Üstel, “*Makbul Vatandaş’ın Peşinde*.”

²⁵⁷ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 146-147.

²⁵⁸ Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 109-110.

eğitim olmak üzere elindeki her türlü enstrümanı endoktrinasyon ve propaganda aracı olarak kullanmış ve bu endoktrinasyonu gizleme ihtiyacı bile hissetmemiştir. Böylece resmi tarih zemini üzerinde inşa edilen resmi Atatürk kurgusunu topluma belletmeyi temel hedef olarak belirleyen ulus-devlet, bu resmi Atatürk kurgusu üzerinden de Cumhuriyet'in kurum ve değerlerini topluma belletmeye çalışmıştır.²⁵⁹

Alevi modernleşmesi çerçevesinde hem Kemalist modernleşme pratiklerinin etkisi hem de modernleşmenin başka özgün bağlamlarının etkisi altında, geleneksel Aleviliğin tasfiyesiyle ortaya çıkan kurum ve değer boşluğu, modern değer ve kavramlarla doldurulmuştur.²⁶⁰ Bu modern kurum ve kavramlar arasında ise en geniş yer tutanı Kemalizm'dir. Başka bir deyişle, geleneksel Aleviliğin modernleşme sürecinde tasfiyesiyle ortaya çıkan kurum ve değer boşluğu büyük ölçüde Kemalizm tarafından doldurulmuştur. Bu bağlamda modern Alevi kimliğinin büyük ölçüde Kemalizm'i adeta Aleviliğin senkretik bir bileşeni olarak içselleştirmesiyle, modern Alevilik içinde kurulan Alevi özneler de Kemalizm'i kimliklerinin kurucu bir bileşeni olarak benimsemişlerdir.

Bir taraftan Atatürk merkezli resmi tarih yazımının üzerine inşa edilen resmi Atatürk kurgusu üzerinden -ki başta zorunlu kitlesel eğitim olmak üzere, diğer endoktrinasyon ve propaganda mekanizmaları vasıtasıyla- diğer taraftan modern Alevi kimliğinin Kemalizm'in değer ve kurumları ile

²⁵⁹ Ünder, "Atatürk İmgisinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", 144-147.

²⁶⁰ İrat. *Modernizmin Erittikleri*, 125-126.

özdeşleşmesi sonucu, bu kimliğin içinde inşa olan Alevilerin Atatürk imgeleri de yine bu çerçevede içinde şekillenmektedir. Tüm bu olgulara rağmen, Alevilerin tek bir Atatürk algısı bulunmamaktadır. Yukarıda belirtilen Atatürkçü / Kemalist kuşatmaya karşın Alevilerin, farklı olmaktan öte, neredeyse resmi kurguya zıt, başka bir Atatürk imgesine de sahip olduğu söylenebilir. Bu ikinci Atatürk algısı ise Atatürk döneminde Alevilere karşı izlenen politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede içinde, Üçüncü Bölüm'ün birinci kısmında Alevilerin Atatürk algıları çalışma kapsamında yapılan mülakatlar üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. İkinci kısımda ise Alevilerin Atatürk algılarının, Atatürk döneminde Alevilerin yaşadığı tarihsel olgularla nasıl örtüşürülebildiği yine yapılan mülakatlar üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Son kısımda ise modern Alevi kimliğinin Kemalizm'i içselleştirmesini ve Alevilerin Atatürk algılarının oluşmasını sağlayan faktörler ele alınacaktır.

3.1. Alevilerin Atatürk Algıları

Çalışma kapsamında görüşülen kişileri Atatürk'le kurduğu ilişki üzerinden tasnif etmek gerekirse, kendini Atatürkçü olarak tanımlayanlar, kendini Atatürkçü olarak tanımlamayan ancak Atatürk'ü sevdiğini ifade edenler ve ne Atatürkçü olup ne de Atatürk'le herhangi bir sevgi ilişkisi de

kurmayanlar olarak üç gruba ayırmak mümkün. Kişilerin Atatürk'le aralarında nasıl bir bağ kurduklarını ve onların Atatürk imgelerini anlamak üzere çeşitli sorular sorulmuştur: “Evinizde Atatürk resmi var mı?”, “Atatürk’ün Alevi olduğunu söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?”, “Atatürk’ün Hz. Ali’nin tekrar yer yüzüne gelmiş hali olduğunu söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?”, “Kendinizi Atatürkçü olarak tanımlar mısınız?”, “Alevilerin genelde Atatürkçü olduğu söylenir. Sizce bir Alevinin Atatürkçü olması gerekir mi? / Siz Alevilerin Atatürkçü olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?”.

3.1.1. Atatürkçü Aleviler

Bu sorulara kendilerini Atatürkçü olarak tanımlayan Alevilerden bazılarının verdikleri yanıtlar şöyle oldu:

İnci (17, İstanbul, PSAKD):

- Tabii ki gerekiyor. Sosyalistler zaten Atatürk’ü sevmeyen insanlardır. Ben sosyalist değilim, ben Alevi’yim, bizim önderimiz tabii ki Atatürk. 1938 katliamını yaptırmış gibi gözüküyor ama onu yaptıran Atatürk değildi, İnönü’yü. Bu yüzden sevmiyor Atatürk’ü sosyalistler. ... Tabii ki Alevilerin de Kemalist denmese bile Atatürk’e saygı duyup sevmesi gerekiyor.

Gülnaz (55, İstanbul, CEKMV):

- Tabii ki gerekir yani.
- H.İ: Atatürk için Hz. Ali’nin ya da Hacı Bektaş Veli’nin tekrar yer yüzüne gelmiş hali diyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
- Valla onu sadece Allah bilir. Yani Hz. Ali’yi Ali olarak görüyorsun, Atatürk’ü Atatürk olarak. Onu biz seçemeyiz yani. Onu Allah bilir yani. Ama gerçekten tapıyoruz hepsine de yani.

İpek (60, İstanbul, CEKMOV):

- H.İ: Kendinizi Atatürkçü olarak tanımlar mısınız?
- Atatürk kim ben sana söyleyeyim. Atatürk kim? Nerden gelme? O da Alevidir.
- H.İ: Sizce Alevilerin Atatürkçü olması gerekir mi?
- Gerekir tabii canım. Nereden gelmişiz biz yavrum?
- H.İ: Atatürk'ün Hz. Ali'nin tekrar yer yüzüne gelmiş hali olduğunu söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
- Katılıyorum ben hakikatten. Oradan gelme ya.

Seyit Ali (61, İstanbul, HBVAKV):

- Atatürk [²⁶¹resmi] de vardı ama şimdi yok. Atatürk'ü seviyorum. Atatürk bu ülkeyi kurtaran Atatürk'tü. Rumları, Rusları denize döktü. Savaştı o halde, o imkansızlıkta, silahsızlıkta, arabasızlıkta bu ülkeyi kazandırdı bu insanlara tanıdı. Hey Müslümanlar hey insanlar alın bu hakkı size kazanmışım [dedi]. Ama şimdi bu hakkı zehir zindan ettiler.

Ali (1) (55, İstanbul, CEKMOV):

- Valla bırak Alevi'nin, bırak Alevi'nin, şu Türkiye coğrafyasında oturanın Atatürkçü olması gerekir. Herkesin. O zaman ki şartlardaki bu millet her şeyimizi ona borçluyuz.

Mukaddes (28, İstanbul, PSAKD):

- Atatürkçü derken şöyle hani tam anlamıyla kimse zaten Atatürkçülüğü devam ettiremiyor ama Atatürkçü olarak tabii ki tanımlarım. Yani Atatürk'ü asla şey yapamam.
- Öyle bir şart yok ama yani bence [Aleviler] Atatürkçü olmalı. Madem biz Cumhuriyetçiyiz, laik bir şeyiz diyorsak, Atatürkçü olmalı bence. Hani, olmalı bence.
- H.İ: Üniversitede başörtüsü/ türban yasağının kaldırılması tartışmaları var. Senin bu konudaki görüşün ne?
- Bence kesinlikle ve kesinlikle üniversiteye türban olayı girmemesi gerekiyor. Çünkü biz Atatürk'ün devrim ve ilkelerine inanan insanlar olduğumuz için, ben devlet dairelerinde de görüyorum kapalı insanlar görüyorum. Yani bunun çok yanlış olduğuna inanıyorum.

Safiye (50, İstanbul, HBVKV):

- Olması gerekir. Biz zaten sonuçta bazılarımız Hz. Ali'nin Atatürk olduğuna da inanır, söylenir yani zaten.

²⁶¹ Çalışma kapsamında mülakat yapılan kişilerin ifadeleri düzeltilmeden, olduğu gibi aktarılmıştır. Köşeli parantez içindeki ifadeler çalışmanın yazarına ait olup, mülakat yapılan kişilerin doğrudan aktarılan ifadelerindeki anlatım bozuklarını gidermek ve ifadeleri daha anlaşılır kılmak için kullanılmaktadır.

- H.İ: Ben de tam o soruyu soracaktım aslında. Atatürk'ün Hz. Ali'nin tekrar yer yüzüne gelmiş hali olduğunu söyleyenler var...
- Evet, evet. Biz de öyle söylenenlere göre şey yapıyoruz... Öyledir, olabilir. Yani sonuçta mesela nasıl biz diyoruz ki Allah mesela öldükten sonra senin ruhunu başkasına veriyor diyoruz ya olabilir. Yani niye olmasın eğer öyle oluyorsa.

Yukarıda bir kısmının yorumları bulunan Atatürkçü Alevilerin Atatürk imgeleri, mülakatların bütünlüğü çerçevesinde değerlendirildiğinde, Atatürk algıları kabaca şöyle resmedilebilir: Yurdu “tek başına” düşmandan kurtaran “mükemmel insan”, “insanüstü varlık”, “kurtarıcı”, “ulu önder”, “peygamber / tanrı” Atatürk, Alevileri “gerici”, “çağdışı”, “şeriat” devleti Osmanlı’dan kurtararak “laik” ve “çağdaş / modern” Türkiye Cumhuriyeti’ni “yoktan var etmiştir”. Yurdu düşman işgalinden kurtardığı için “varlığımız da dahil, her şeyimizi borçlu olduğumuz” Atatürk, ayrıca Alevileri bir de bir başka (ya da belki asıl) düşman olan “Osmanlı’dan kurtardığı” için Aleviler –Sünnilerden farklı olarak– “varlıkları da dahil her şeylerini” Atatürk’e “iki kez borçludurlar”. Atatürk’ün “hilafeti kaldırması”, “dini (Sünni) eğitime ve dini (Sünni) yargıya” son vermesi gibi “laiklik politikaları” sayesinde “özgürleşen” Aleviler, “O” olmasa belki de “katledilip” yaşama sansı bile bulamayacaktır. Aleviler, Atatürk sayesinde bugün “içki içebiliyorlar”, “oruç tutmak / namaz kılmak” zorunda kalmıyorlar, “kadınları başları açık gezebiliyor” ve Osmanlı döneminin aksine kimliklerini gizlemek zorunda kalmadıkları “laik” bir ülkede yaşıyorlar. Bu bağlamda zaten “laik yaşam biçimine sahip”, “çağdaş / modern” Alevilerin, “dinin (Şeriat’ın / Sünni İslam’ın) karanlığı” yerine

“aklın ve bilimin ışığını” koyan Atatürk’ü sevmemeleri, “O”nun yolundan yürümemeleri, Atatürkçü olmamaları düşünülemez bile. Alevilerin kurtarıcısı olarak bütün bu iyi fiillerin öznesi olarak Atatürk belki de Alevidir. Hatta “O” Hz. Ali’nin tekrar yeryüzüne gelmiş hali olmalıdır. Bugün Alevilerin Alevi kimliklerinden dolayı yaşadıkları kimi sıkıntılar varsa da bu sıkıntıların kaynağı “devri saadet” olan Atatürk dönemi değildir. Atatürk’ün izinden yürümeyen, “O”ndan sonra iktidara gelen kötü politikacılar. Aşağı yukarı bu şekilde resmedilebilecek bu tablonun, resmi ideolojinin Atatürk kurgusunun modern Alevi kimliğinin içindeki ikincil bir üretiminin sonucu olduğu söylenebilir.

3.1.2. Atatürkçü Olmayan Aleviler

Buna karşın, aynı sorulara oldukça farklı yanıtlar veren ve yukarıdaki tablonun neredeyse zıttı bir Atatürk algısına sahip Alevilerin olduğu da görülmektedir. Bu noktada Atatürkçü olmayan bazı Alevilerin Atatürk algılarına bakmakta fayda bulunmaktadır:

Barış Sezgi (18, Diyarbakır, PSAKD):

- Hiç doğru bulmuyorum. Kesinlikle doğru bulmuyorum çünkü yani bize zarar verenlerden birisi de Atatürk. Yani Cumhuriyeti getirmiş olabilir ama bizi yok etmeye çalışanlardan birisi de o.

Gülistan (26, İzmir, HBVAKV):

- Evet. Kendini bilmiyor Aleviler. Atatürkçülüğün ne olduğunu bilmiyorlar daha doğrusu.

- Yani tek tipçilik Atatürkçülük, Atatürkçülük milliyetçilik yani bu MHP’nin güttüğü politikadan başka bir şey değil çünkü.

Baran (26, İzmir, PSAKD):

- Yani Aleviler neden Atatürkçü? ... Yani şöyle bir şey var; Mustafa Kemal Atatürk'ün tabii ki önderliği halkı için yaptığı mücadele kesinlikle tartışılmaz ama Alevilere ne verdi dersin bence hiçbir şey vermedi. Çünkü verseydi, o gün yapılan anayasa içerisinde Alevilere bir hak verilirdi. O süreçten bugüne kadar Alevilerin taleplerini dikkate alan bir anayasa gördünüz mü? Görmediniz. O zaman sorgulamak gerekiyor.

Cemal (32, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Evinizde Atatürk resmi var mı?

- Yok. Şimdi yalnız ne yalan söyleyeyim. Biz şimdi şeye baktığın zaman, yani şimdi anlatılan bugün Dersim Katliamı'na baktığın zaman bugün Atatürk'ün şeyi [rolü / sorumluluğu] vardır yani...

Sinem (18, İzmir, PSAKD):

- Bence bir Alevi Atatürkçü olmamalı. Çünkü Cumhuriyet kurulduğu andan itibaren Mustafa Kemal ve arkadaşları Mustafa Suphi'den başlamışlar zaten katletmeye. Dersim ve bir çok katliama devam etmiş. Dersim Katliamı en önemlisi zaten, en can yakıcı [olanı]. ... Ve bence bu Kemalistlik, Atatürkçülük bizlere, yani Alevi toplumuna okullarda aşılanıyor ve Atatürk'ün ilerici düşünceleri süslenip püslenip bize veriliyor ve Alevi halkı zaten ilerici olduğu için, laik olduğu için, Kemalist yetişiyorlar.

Hasret (16, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Evinde Atatürk resmi var mı?

- Hiç sevmem.

- H.İ: Alevilerin çoğunun Atatürkçü olduğu söylenir, senin bu konudaki görüşün ne?

- Çoğu evet öyle... Ama ben Atatürk'ü pek sevmem. Nedeni de şudur. Dersim Katliamının öncüsü Mustafa Kemal'dir başlangıç olarak. Ve Aleviler üzerinde de çok oyunlar oynanmıştır zamanında. Bunu diyen insanlar bence bilinçsiz.

- H.İ: Atatürk'ün Alevi ya da Bektaşî olduğunu söyleyenler var. Bu konu hakkında ne düşünüyorsun?

- Öyle bir şey olamaz. Ayrıca hem ailesi Sünni bir aileden gelmiştir. Hem de zaten dinde düşkün bir insandır.

Atatürkçü olmayan ve Atatürk'le herhangi bir sevgi bağı da kurmayan bazı Alevilerin yukarıdaki yorumları mülakatların bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde, resmi Atatürk kurgusu ve resmi Atatürk kurgusunun

modern Alevi kimliğinin içinde tüketilerek yeniden üretilmesi sonucu oluşan Atatürk imgesinden oldukça farklı olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre Atatürkçü Alevilerin “mükemmel insan”, “önder”, “kurtarıcı”, “Alevi” hatta “Hz. Ali” Atatürk imgesinin neredeyse tam tersi, “Aleviler için hiçbir şey yapmayan”, “atalarımızın katili”, “Aleviliği yok etmeye çalışan”, “düşkün” bir Atatürk imgesi söz konusudur. Bu ikinci Atatürk imgesi, Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları olaylardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de birinciye oranla daha az kurgusaldır.

Bu ikinci Atatürk imgesini üreten tarihsel olgular ise şöyle sıralanabilir: “Atatürk Cumhuriyeti” olarak da ifade edilen “laik” ve “çağdaş/ modern” Türkiye Cumhuriyeti’nin Alevilerin inancı olan “Aleviliği tanımaması” ve Atatürk Cumhuriyeti’nin Aleviliği Atatürk’ten sonra başa gelen “kötü politikacılar” yüzünden değil, “Atatürk tarafından kurulduğu günden beri tanınmıyor oluşu”. Resmi Atatürk kurgusunu içselleştiren Alevilerce adı “yüce, büyük, ulu vs” gibi sıfatlarla anılan hatta kimilerince “Alevi” ve hatta “Hz. Ali” olduğu söylenen Atatürk’ün bilinen hayatı boyunca (ki özellikle 1919-1938 arasındaki önemli bir bölümü kayıt altındadır) herhangi bir demecinde, bir kez bile ağzından “Alevi” ya da “Kızılbaş” kelimesinin çıkmamış olması da bu yok saymanın bir ifadesi olarak anlaşılabilir. Alevilerin ağzından hemen hiç eksik olmayan “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması” ya da “Aleviliği de içine alacak şekilde genişletilmesi” talepleri de bir başka tarihsel gerçeğe işaret etmektedir: Atatürk’ün diktatörlüğünün ilk yıllarında kurulan ve neredeyse Cumhuriyet’le yaşıt,

“Diyanet İşleri Riyaseti / Başkanlığı”²⁶², sadece Sünni İslam’ın Hanefi yorumunu kabul etmektedir.²⁶³ Yine “Diyanet İşleri Riyaseti / Başkanlığı’nın Atatürk’ün talimatnamesi doğrultusunda Elmalılı Hamdi Yazır’la imzaladığı protokolde, yapılacak ‘çağdaş’ Kuran mealinin sadece ‘Sünni-Hanefi’ yorum dikkate alınarak yapılması gerektiği ifadesinin yer alması” da Alevilerin Sünni İslam’ın Hanefi yorumunun içinde eritilmesi düşüncesinin bir yansıması olarak anlaşılabilir.²⁶⁴ 1924 yılında yasalaşan “Köy Kanunu”nda “Köylünün Mecburi İşleri Şunlardır” başlığı altında 14. maddede “Köyde bir mescit yapmak” ifadesi yer alması da, Alevilerin sıkça şikayet ettiği ve “Alevileri Sünnileştirme politikası” olarak tanımladıkları “Alevi köylerine cami yapma” işinin kökeninin de –hem de bundan bizzat köylüleri sorumlu kılmak suretiyle– Atatürk dönemine dayandığını ortaya koyuyor.²⁶⁵ Ancak Aleviliği ve Alevileri doğrudan etkileyen en önemli yasal düzenleme, “Tekke ve Zaviyeler Kanunu” çerçevesinde Dedelik, Babalık, Seyitlik gibi Alevi inanç önderlerinin kullandığı unvanların yasaklanması ve aynı yasa çerçevesinde Alevi Ocakları’nın kapatılmasıdır. Aleviler açısından, adı zikredilmeden fiiliyatta Aleviliğin yasaklanmasından başka bir anlam ifade etmeyen bu yasa ile, Osmanlı döneminde tanınmayan ve dönem dönem kavuşturma nedeni olarak da kabul edilen Aleviliğin

²⁶² “Şer’iye ve Evkaf ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekaletinin İlgasına Dair Kanun”: Kanun Numarası: 429, Kabul Tarihi: 03/03/1924, Resmi Gazete Yayımlanma Tarihi: 06/03/1924, Sayı: 63.

²⁶³ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 85.

²⁶⁴ “Atatürk, başta Alevilik olmak üzere ehl-i sünnet (Sünnilik) dışındaki görüşlere ve Hanefilik dışındaki diğer Sünni mezheplerin görüşlerine tefsirde yer vermesini istemiyordu. (...) Atatürk, hüküm içeren ayetlerin de Türk-İslam geleneği gözönünde bulundurularak yorumlanmasını arzu ediyordu.” Bkz. Metin Yüksel, *Hürriyet Gazetesi*. 19/11/1997. (Aktaran: Bayrak, *Ortaçağ’dan Modern Çağ’a Alevilik*, 383).

²⁶⁵ “Köy Kanunu”: Kanun Numarası: 442, Kabul Tarihi: 18/03/1924, Resmi Gazetede Yayımlandığı Tarih: 07/04/1924, Sayı: 68.

(Kızılbaşlığın), “Atatürk Cumhuriyeti”nde tanınmamasının yanında bir de kalıcı olarak “kanunen suç” haline getirildiği görülüyor. Bu nedenle köyde cem yapılırken “Osmanlı” baskın yapar korkusuyla köye dikilen gözcüler, Cumhuriyet döneminde de “jandarma” baskın yapar korkusuyla nöbet tutmaya devam etmişlerdir. Çünkü “cemler alınan tüm önlemlere rağmen jandarma tarafından tespit edildiğinde, bu “eylemin” bedeli, en hafifinden sıra dayağına çekilmek” oluyordu.²⁶⁶ En az Aleviliğin yasaklanması kadar önemli bir diğer önemli olay da, 1937’de başlayıp 1938 boyunca devam eden Dersim Katliamı’dır. Katliamın gerçek rakamları bilinmemekle birlikte, sadece 1938’e ait kısmının, bir resmi belgeden yansıdığı kadarıyla bilançosu: 13.160 ölü, “0” yaralı ve 2.254 haneden 11.818 nüfusun garba sürgün edildiği şeklindedir.²⁶⁷ Sadece bu “resmi bilanço”yla Dersim Katliamı’nın, Kuyucu Murat Paşa ve Yavuz Sultan Selim’in gerçekleştirdikleri Alevi (Kızılbaş) kırımlarından sonra tarihte Alevilere yönelik gerçekleştirilen muhtemelen en büyük üçüncü kıyım olarak yerini almıştır.

3.1.3. Değerlendirme

Bu noktada Alevi toplumsal belleğinin parçalandığı iddia edilebilir.²⁶⁸ Bu parçalanmanın nedeni de geleneksel Aleviliğin değer ve kurumlarından boşalan alanın modern değer ve kurumlarla özellikle de Kemalizm’in değer

²⁶⁶ Solgun, *Alevilerin Kemalizm’le İmtihani*, 23.

²⁶⁷ Bayrak, *Dersim-Koçgiri*, 172.

²⁶⁸ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 142.

ve kurumları tarafından işgal edilmesidir. Bu parçalanmanın sonucunda ise bir yandan resmi kurgunun “mükemmel insan”, “peygamber / tanrı” Atatürk imgesinin modern Alevi kimliği içinde içselleştirilerek içine “Alevi-Atatürk” ve “Hz. Ali-Atatürk” imgelerini de alacak şekilde yeniden üretilmesi, öte yandan Atatürk döneminde Alevilere karşı izlenen politikaların bir ürünü olarak “atalarımızın katili”, “Aleviliği yok etmeye çalışan”, “düşkün” bir Atatürk imgesinin üretilmesi söz konusudur.

Yukarıda belirtildiği üzere tanınamadan yasaklamaya, hatta kitlesel katliama kadar uzanan tarihsel olgular bir arada ele alındığında, Kemalizm’in içselleştirildiği modern Alevi kimliği içinden üretilen Atatürk kurgusunun, Aleviler özelindeki tarihsel olgulardan kaynaklanmak bir yana, Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı tarihsel olguların köklü bir dezenformasyonu yoluyla inşa edildiği açıkça görülebilmektedir. Bu noktada yukarıda sıralanan tarihsel olgulara karşın Kemalizm’in ve onun hem ürünü hem de üreticisi olan resmi Atatürk kurgusunun modern Alevi kimliğinin bir parçası olarak nasıl içselleştirilebildiği ve Alevi öznelerin bu Atatürk imgesini, Atatürk döneminde yaşanan tarihsel olgularla nasıl örtüştürebildikleri hususlarını derinleştirmek bu çalışma açısından önemli bir yere sahip olacaktır.

3.2. Atatürk İmgesiyle Tarihsel Olguların Örtüştürülmesi

Geleneksel Aleviliğin tasfiyesi ile doğan boşluğun modern Alevilikte modern kurum ve değerler ile özellikle de Kemalizm tarafından işgal edilmesinin sonucu olarak parçalanmış Alevi toplumsal belleğinin, bir yandan resmi kurgu çerçevesinde şekillenen bir Atatürk imgesi, öte yandan Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı tarihsel olgulardan kaynaklanan bir başka Atatürk imgesi ürettiği ifade edilmişti. Bunlardan birincisi, devletin Atatürk merkezli resmi tarih üretimi çerçevesinde, endoktrinasyon ve propaganda aygıtları eliyle üretmeye çalıştığı “makbul vatandaş”ın benimsemesi gereken, “süper-kahraman”, “insanüstü varlık”, “peygamber/tanrı” Atatürk imgesidir. Ötekine oranla oldukça kurgusal olan bu imgeyi içselleştiren Atatürkçü Alevilerin, Atatürk döneminde Alevilere karşı izlenen politikalarla, resmi kurgu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerini nasıl örtüştürebildiklerini anlayabilmek için, 1925 yılında Atatürk’ün başında olduğu CHP diktatörlüğü tarafından “Tekke ve Zaviyeler Kanunu” çerçevesinde Dedelik, Babalık, Seyitlik gibi Alevi inanç önderlerinin kullandığı unvanların yasaklanmasını ve aynı yasa çerçevesinde Alevi Ocaklarının kapatılmasını, değerlendirmeleri istendi.²⁶⁹ Adı zikredilmeden fiili olarak Aleviliğin yasaklanması anlamına gelen Tekke ve Zaviyeler Kanunu’ndan sonra 1937-1938’de Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı, CHP

²⁶⁹ “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”: Kanun Numarası: 677, Kabul Tarihi: 30/11/1925, Resmi Gazete Yayımlandığı Tarih: 13/12/1925, Sayı: 243.

Genel Başkanlığı ve Başkomutanlığı döneminde gerçekleşen Dersim Katliamı hakkında ne düşündükleri soruldu. Bu sorulara verilen yanıtlardan Atatürkçü Alevilerin, tüketerek yeniden ürettikleri resmi Atatürk kurgusu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgeleriyle, Atatürk'ün diktatörlüğü döneminde inançlarının yok sayılmasından, inançlarının yasaklanmasına ve hatta kitle katliamına kadar, Alevilere karşı izlenen politikaları örtüştürebilmek ya da belki daha doğrusu –örtüştürülmesi pek mümkün olmadığından– Atatürk kurgularını tarihsel olgulardan korumak için çeşitli yöntemler geliştirmiş oldukları anlaşıldı.

Öncelikle Atatürkçü Alevilerin kimliklerinin bir parçası olarak içselleştirdikleri Atatürk imgesini (ya da bu imgeyi oluşturan “bilgileri”) *a priori* olarak kabul ettikleri gözlemlendi. Yine Atatürkçü Alevilerin adı geçen tarihsel olgularda Atatürk'ün rolü / sorumluluğu olduğuna “inanmak istemedikleri”, bu nedenle de olguyu anlamlandırırken temel motivasyonlarının “gerçeği öğrenmek / bilmek” ya da “anlamak” değil, sahip oldukları Atatürk imgesini tarihsel olgulardan korumak olduğu gözlemlendi. Bu bağlamda tarihsel olguların, sahip olunan Atatürk imgesiyle örtüşmediği noktada, olgunun tamamen “reddedildiği”, olgunun “çarpıtılarak” sahip olunan Atatürk imgesine uygun hale getirildiği ve “bilgisizlik” nedeni ile olguyla Atatürk arasında bağ kurulamadığı tespit edildi.

3.2.1. Olgunun Reddi

Safiye (50, İstanbul, HBVAKV):

- H.İ: 1938’de Dersim’de yaşananların büyük bir katliam olduğu söyleniyor. Sizin bu konudaki görüşünüz ne?

- Öyle Atatürk, öyle şey yapmış diyorlar ama bilmiyorum ben.

- H.İ: Sizce Dersim’de bir katliam var mı, yok mu?

- Katliam olduğunu zannetmiyorum. Çünkü mesela Atatürk savaşırken bile, yani sonuçta savaştığı ülkelerde bile bir insan karşısındaki düşmanına bile o kadar şey düşünmemiş, hep hoşgörüle yaklaşmış. Mesela okuduğumuz kadarıyla ya da duyduğumuz kadarıyla mesela bir ülkeye gidiyor, o ülkede Atatürk’ü karşılarken önüne yere Türk bayrağını seriyorlar ya. Ondan sonra Atatürk o ülkenin insanlarını karşılarken bizim insanlarımız o ülkenin bayrağını serince Atatürk kaldırıyor, diyor ki o küçüldü ama ben onun kadar küçülemem diye. Mesela onu bile yani şey yapamazken Atatürk ne bileyim bilmiyorum karşındaki düşmanına bile onu gösteremezken ülkesindeki bir insana onu göstereceğini ben zannetmiyorum... Yani şöyledir, hani başka bir şekilde olmuştur da yani şimdi mesela olan olaylar başka bir şekilde anlatıla anlatıla değişiyor ya bazen. Öyle de olmuş olabilir.

- H.İ: Resmi rakamlarla 13.000’in üzerinde ölü var. Peki, Dersim sürgünleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Bilginiz var mı?

- Yok.

Safiye’nin, Atatürk’ün ismi anılmadan Dersim Katliamı ile ilgili ne düşündüğü sorusuna “Atatürk, öyle şey yapmış diyorlar ama bilmiyorum ben” cevabı vermesinden, Dersim Katliamı ile ilgili “bir şeyler duymuş olduğu” ve bu duyduğu şeyler içinde de bu katliamda “Atatürk’ün bir rolü olduğu” “bilgisi”nin de yer aldığı anlaşılabilir. Soru tekrarlandığında, Safiye Dersim’de bir katliam olduğunu “zannetmediğini” söylüyor. Safiye’nin bu düşüncesi, sahip olduğu Atatürk’ün imgesinin değil katliam yapmak, savaşta bile insan öldürmesinin / öldürtmesinin pek mümkün görünmemesinden kaynaklanıyor. Böylece Safiye, *a priori* sahip olduğu

Atatürk imgesine uygun düşmediği için Dersim’de bir katliam gerçekleşmediğini zannediyor. Böylece bilgilerin örtüşmediği bu durumda Safiye, Dersim Katliamı’nın varlığını reddederek Atatürk imgesini tarihsel olgudan korumuş oluyor.

3.2.2. Olgunun Çarpıtılması

Bu noktada Safiye örneğinde de görüldüğü üzere, Dersim Katliamı ile Atatürk imgesi örtüştürülmediği için, Dersim’de bir katliam yaşanmadığı ifade edilebiliyor, böylece kurguyla olgunun çatıştığı noktada olgu tamamen reddedilerek sahip olunan Atatürk imgesinin olgudan korunduğu görülüyor. Ancak olguyla kurgunun çatıştığı durumlarda izlenen temel yöntemin, olgunun kurguya uygun hale getirilecek şekilde “çarpıtılması” olduğu söylenebilir. Bu çerçevede izlenen çeşitli taktikler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanının ise, olguda Atatürk’ün rolünün olmadığını söylemek olduğu anlaşılmıştır:

Cihan (65, İstanbul, HBVAKV)

- H.İ: 1925 yılında, Atatürk sağlıklıyken, Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile Alevi ocakları kapatıldı, dedelik, seyitlik gibi Alevi inanç önderlerinin kullandığı unvanlar yasaklandı. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Biliyorsun suç dediğin piçtir. Şimdi zannetmem ki Atatürk’ün burada böyle bir şeyi olmuş olsun.

Mukaddes (28, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Dersim Katliamı’nın daha önce planlandığı, hatta Trabzon’da bir müzede Atatürk’ün üzerine askeri işaretler koyduğu bir haritanın sergilendiği söyleniyor. Senin bu konudaki görüşün ne?

- Ya ben inanmak istemiyorum. Belki de hani Atatürk'ü farklı bir konumda gördüğüm için ben bu olaya inanmak istemiyorum yani. Ama ispat olarak tabii yazılı bir şeyler görürsem, belki hani görmediğim, duymadığım bir olaya inanmak istemiyorum yani.

Ali (1) (55, İstanbul, CEKMV):

- H.İ: Atatürk'ün daha önceden bunun planlanmasında rolü olduğunu söyleyenler var. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

- Atatürk hiçbir zaman insanları öyle planlama yapmaz imkansız, ben hiç inanmam. Yani yolu yok... Hasta olabilir, o zaman o anda. İşte tabi saman alevi gibiydi o zamanki ortam, kabullenmek lazım. Siz devlet malına zarar verirseniz, adam senin kökünü, zaten bahane uyduruyor, adam orada katlediyor, bu iş böyle.

İnci (17, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Dersim'de yaşananlar bir katliam mıydı?

- Dersim tabi ki bir katliamdı ama bunun sorumlusu Atatürk değildi, İnönü'ydü.

- H.İ: O dönemde Atatürk'ün hasta olduğu ve Dersim katliamını yönetmediği söyleyenler var...

- Evet. O zaten diyor, 'Kürt sorununu halledin' diyor, İsmet İnönü de gidip oraya katliam yapıyor, onları sürüyor. Böyle çözüm önerileri sunuyor.

- H.İ: Öte yandan, Trabzon'da bir müzede Atatürk'ün üzerinde askeri taktik işaretler koyduğu bir Dersim haritası sergileniyor. Bu konuda ne düşünüyorsun?

- Bu konu hakkında hiçbir fikrim yok. Ben hiç duymadım harita hakkında bir şey.

Cihan, Atatürk'ün büyük nutkunda ifade ettiği “Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyyidlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara talih ve hayatlarını emanet eden insanlardan oluşan bir kitleye, uygar bir millet gözüyle bakılabilir mi?”²⁷⁰ sözünü muhtemelen bilmiyor. Ali de (1) muhtemelen, Dersim Katliamı'nın, “fetih hazırlığı 1925'te başla[yan]”²⁷¹ ve “12 yıl boyunca santim santim planlan[an] ve isyan falan yokken

²⁷⁰ Bek, *Mustafa Kemal Atatürk: Nutuk*, 797.

²⁷¹ Baskın Oran, “Sunuş”, Bayrak, *Dersim-Koçgiri* içinde, 19-23.

uygulan[an]”²⁷² bir fütuhatin bir başka adı olduğunu bilmiyor. İnci’nin de sözlerinden “Dersim’i medenileştirme” projesi çerçevesinde gerçekleştirilen Dersim Katliamı’nın bir devlet politikası olduğunu, İsmet İnönü’nün 1937’nin Ekim ayında görevden alındığını ve katliamın esas şiddetlendiği 1938 boyunca Atatürk tarafından atanan Celal Bayar’ın başbakan olduğunu bilmediği anlaşılıyor. Bu “bilgiler” de zaten mevcut Atatürk imgelerinin oluşumu ve dolayısıyla bu imgelerin korunması için de “bilinmemesi gereken bilgiler”. Bu noktada Mukaddes’in “Atatürk’ü farklı bir konumda gördüğü için bu olaya inanmak istememesi” aslında hemen tüm Alevilerin haleti ruhiyesini ve tarihsel olguları çarpıtmalarının nedenini açıklayan nitelikte bir sözdür. Bu inanmanın sınırı ise kişiden kişiye farklılaşmaktadır. Örneğin Ali (1), ifadesindeki vurgu ile Mukaddes’ten ayrılıyor. Mukaddes inanmak istemese de “yazılı bir şeyler” (belge) görse inanabileceğini ifade ederken, Ali’nin (1) sözlerindeki vurgudan önüne ıslak imzalı belge koyulsa ıslak imza makinesi, lav silahı koyulsa boru diyebileceği anlaşılıyor. Çünkü Ali’nin (1) kendi ifadesiyle “buna inanmasının yolu yok”. Temel motivasyon, sahip olunan Atatürk imgesinin korunması olduğu için olguda Atatürk’ün herhangi bir rolü ya da sorumluluğu olduğuna “inanılmıyor” ve olgu ancak Atatürk’ten soyutlanarak kabul edilebiliyor. Tüm negatif görülen icraatlardan arındırmak için Baskın Oran’ın ifadesiyle “koruyacağız diye konu mankenine çev[rilen]”²⁷³ Atatürk, burada da Atatürkçü Aleviler tarafından, Atatürk imgelerinin bekası için konu mankenine çevriliyor.

²⁷² Agm, 19-23.

²⁷³ Baskın Oran, “Sunuş”, Bayrak, *Dersim-Koçgiri* içinde, 19.

Tarihsel olgu ile Atatürk imgesinin çatıştığı durumlarda Ali (1) ve İnci gibi pek çok kişinin başvurduğu “hasta olabilir” ya da “İnönü yaptı” gibi açıklamalar olguyu çarpıtarak kurguya uygun hale getirmek için Atatürkçü Aleviler tarafından sıkça kullanılan bir can simidi işlevi gördüğü için biraz açmakta fayda bulunmaktadır. Aslında biraz derinlemesine bakıldığında basitçe “kendisi iyi, çevresi kötü” yaklaşımının bir ürünü olan bu iddialar ortaya karikatüristik bir tablo çıkarmaktadır. Bu tabloya göre: 15 yıl ülkeyi tek adam olarak yöneten Atatürk yapılan “kötü iş”lerde sorumluluk sahibi değil. Ancak Atatürk’ü tanrılaştıran, ona tapınan ve 15 yıl ülkeyi tek adam olarak yönetmesine hizmet eden CHP kadroları, (arzuya göre İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak ya da günah keçisi seçilen bir başkası)²⁷⁴ Atatürk’ün hastalığını fırsat bilip, ölmesini bile bekleyemeden, gidip iki günde, Dersim’de katliam yapıp geliyorlar. Ülkeyi 15 yıl “şeflik sistemi”²⁷⁵ adı verilen bir diktatörlük düzeninin tepesinde yer alarak yöneten Atatürk’ün yapılan “kötü işlerde” herhangi bir rolü ya da sorumluluğu olabileceğini tahayyül edemeyen Atatürkçü Aleviler tarafından pek de düşünülmeden can simidi olarak üzerine atlanan karikatür nitelikli bu tablo ise, zaten kendisi de bir çeşit karikatür niteliğine sahip olan Atatürk imgelerini kurtarmaya yetmektedir.

²⁷⁴ Adı geçen ve geçmeyen üst düzey CHP kadroları ve ordu komutanlarının hemen tamamı Dersim Katliamı’na giden yolda döşenen taşlarda pay sahibidirler. Ancak burada vurgulanmak istenen nokta bu kişilerin günahsız olmaları değil, Dersim Katliamı’nın onlara havale edilerek, Atatürk imgesinin “temize çıkarılmasıdır”.

²⁷⁵ Cemil Koçak, “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/ Milli Şef”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2 içinde, der. Ahmet İnsel, (İstanbul: İşletişim Yayınları, 2004), 119-137.

Atatürkçü Aleviler tarafından Atatürk imgeleriyle örtüştüremedikleri için olgunun tamamen reddedilmesi ya da daha yaygın olarak olayda Atatürk'ün rolü olmadığı savıyla olgunun çarpıtılmasından başka çarpıtma yöntemleri de bulunmaktadır. Olguyu reddetmeden, Atatürk'ün olgudaki rolünü de reddetmeden, olguyu ya da Atatürk'ün olgudaki rolünü dolayısıyla sorumluluğunu çarpıtılarak –genelde olguyu ya da Atatürk'ün olgudaki rolünü meşrulaştırarak– olgu Atatürk imgesine uygun bir şekle sokulabiliyor:

Ali (1) (55, İstanbul, CEKMOV):

- H.İ: Babalık, dedelik, seyitlik gibi Alevi önderlerinin kullandığı unvanlar Atatürk döneminde CHP hükümeti tarafından yasaklandı...
- İşte dergahlar kapandı ya, tabi.
- H.İ: Dediğiniz gibi Dergahların kapatılması yasasıyla, yasaklandılar. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Şimdi işte burada Alevilerin memleketine nasıl sahip çıktığı ve her şeye nasıl saygı gösterdiğinin örneğidir. Benim dergahım kapatılıyor, ses çıkarmıyorum ki memleketimin iyiliğine olduğu için kapatılıyor. Benim dergahımın yanında öbür halkın yararına olmayan dergahlar da kapanıyor. Bir benim ki değil ki. Ama biz onu sinemize çekmişiz. Devlet ne yaparsa doğru yapar hesabında.

Safiye (50, İstanbul, HBVAKV):

- Ama şimdi şöyle bir şey de var. Benim kendi duyduğum kadarıyla, o zamanlar böyle tekkelere, şeylere çok fazla insanlar, mesela sonuçta Allah'ı unutmuşlar, bütün olduğu gibi tekkelere, şeylere yani mesela bazılarımız hala şu gün bile olmuş, mesela bir gidiyorsun bir mezara, bana şunu ver bana bunu ver. Televizyonlarda görüyoruz mesela, adam mesela gidiyor bana ev ver, bana araba ver, bana çocuğumun okulunu, işte üniversiteye gitmesini sağla, oradaki yatan zaten o da Allah kulu, onun ruhunu da Allah teslim almış. O sana ne verebilir ki. Tamam iyi bir kuldur, iyi bir şeydir ama sonuçta o da Allah'ın şey yaptığı bir şeydir. Allah'tan isteyeceksin.
- H.İ: Bunlarla birlikte aynı yasayla babalık, dedelik, seyitlik gibi unvanlarda yasaklandı.

- Evet öyle olmuş, evet öyle bir şey.

İpek (60, İstanbul, CEKMV):

- O nasıl oldu, o baskınlık tarafında [baskıdan] oldu o. Öyle bir durum olduysa baskınlık oldu, baskınlıkta olaylar çıktı meydana yani. Kapandı yani kapandırıldı, yani kapattılar ya o zaman öyle oldu.

- H.İ: Yani bu biraz garip değil mi? Bir yanıyla Atatürk'ün Alevi olduğunu söylüyorsunuz ama öbür yandan da gene Atatürk'ün başında olduğu CHP iktidarı tarafından Alevi ocakları kapatılıyor.

- Ama şimdi neden bak. Başkaları tarafından baskınlık [baskı] geldiği zaman mecbur bu kararı vermesi gerekiyordu bence... Çünkü kendini açığa vermedi. Bak biz de hala Alevi olduğumuz halde çoğu yerde de açığa vermiyoruz.

- H.İ: Dersim Katliamı'nda Atatürk'ün rolü olduğunu söyleyenler var. Sizin bu konudaki görüşünüz ne?

- Bu konuda gene onları bir şeye geldi yani. Gene bir baskına [baskıya] geldi. Gene bir olayları önlemek için yaptı onun [onların] hepsini. Yani şimdi ben kendi görüşüme göre bir taraftan da çok baskınlık gelirse ben onu öyle gerekiyor yapmam [çok baskı gelirse benim onu öyle yapmam gerekir]. Doğru değil mi yani?

- H.İ: Atatürk döneminde gene bu yapıyor ve...

- İşte Atatürk tarafından yapıldı ama Atatürk'e birileri onu şey yaptı. Açığa vermedi kendini. Alevi olduğunu açığa verseydi onu ne yaparlardı biliyor musun?... Hep gizledi, hep gizledi.

Ali (1), Safiye ve İpek de tarihsel gerçekliği tam olarak reddetmeden, yani hem Aleviliğin yasaklanmasını hem de Atatürk'ün bu yasaklamada rolü olduğunu reddetmeden, Atatürk döneminde gerçekleşen bu yasaklamayı kafalarındaki kurguya uygun hale getiriyorlar. Üçünün Atatürk imgesi açısından da Atatürk *a priori* olarak “kötü/ yanlış bir şey yapmaz”. Bu noktada Ali (1) ve Safiye ile İpek'in yorumları farklılaşıyor. Ali (1) ve Safiye'nin akıl yürütmesinin şöyle işlediği anlaşılmaktadır: “Atatürk kötü bir şey yapmayacağına göre Atatürk'ün ‘yaptığı iş’ iyi / doğru olmalıdır”. Bu çerçeveden bakınca ikisi de “memleketin aleyhine” olan “kötü ve zararlı

tekkelerin” kapatılmasının meşru ve doğru olduğunu savunuyorlar. Kendi inançları olan Aleviliğin yasaklanmasını da bir “yan etki”, “istenmeyen hasar” gibi görüyorlar. Bu nedenle kendi inançlarının yasaklanması gerçeğini bile kafalarındaki kurguya uyumlu olarak değerlendirmek ve yapılan bu “Aleviliğin yasaklanması” işine bizzat Aleviler olarak meşruiyet sağlamak zorunda kalıyorlar. İpek’in ise daha önce Alevi hatta Hz. Ali olduğunu düşündüğü Atatürk’ün Alevi Ocaklarını kapatmasını, dedeliği seyitliği yasaklamasını hatta Dersim Katliamı’nı yaptırmasını “başkalarından” üzerine gelen baskıya boyun eğmek zorunda kalmasıyla açıklıyor. Böylece İpek, yapılan işi meşrulaştırmadan, ancak Atatürk’ün sorumluluğunu “mecbur kalmasına” bağlayarak, Atatürk imgesini koruyabiliyor. Bu noktada İpek’in gerçeklik algısı diğerlerinden daha sorunlu görünmekle birlikte aslında İpek’in olguyu çarpıtırken yaptığı iş, diğer Atatürkçü Alevilerden niteliksel bir fark taşıyor. İpek de tıpkı Ali (1) ve Safiye gibi Atatürk imgesiyle çatışan tarihsel olguyu, Atatürk imgesine uyduracak şekilde çarpıtarak kabul ediyor.

3.2.3. Bilgisizlik

Resmi kurgu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgesi ile tarihsel olaylar çatıştığında, olguyla kurgu örtüşürülemediğinde “bilememek” de Atatürk imgesini tarihsel olgudan koruyan bir unsur olarak öne çıkıyor. Elbette tarihsel olgulara dair bilgiler “bilinemeyebilir”. Üstelik Türkiye gibi devletin resmi bir ideolojisinin olduğu ve devletin bu ideolojiyi topluma

belletmek için “bilgi saklamak ve bilgi çarpıtmak”²⁷⁶ gibi yöntemleri endoktrinasyon mekanizmaları aracılığıyla sıkça kullandığı, üstelik uzun yıllar “bilgi üretimi” tekeli elinde bulunduran devletin, resmi ideoloji dışındaki farklı bilgi üretimlerini de gerektiğinde yargı aygıtını devreye sokarak engellediği göz önünde bulundurulduğunda, “bilememek” kelimenin tam anlamıyla “normal” bir durum olarak görünüyor. Ancak “normal” olmanın ötesinde “bilgisizliğin” burada Atatürkçü Alevilerin, Atatürkçü olabilmeleri için işlevsel ve temel bir ihtiyaç olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla Atatürkçü Alevilerin, Atatürk imgelerinin korunabilmesi için de “bilgisizlik” yine işlevsel ve temel bir rol oynuyor. “Bilememek” yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere olgunun tamamen reddedildiği ya da çarpıtılarak kabul edildiği örneklerle iç içe geçebildiği gibi tek başına da Atatürk imgesinin korunmasında işlevsel olarak kullanılabilir:

Cihan (65, İstanbul, HBVAKV):

- 1938’de Dersim’de yaşananlar için ne düşünüyorsunuz? Büyük bir katliam olduğu söyleniyor?
- Doğru, doğru, doğru hem de nasıl doğru, dosdoğru oğlum...
- H.İ: Bazıları Dersim 1938’in planlı programlı bir katliam olduğunu ve Atatürk’ün de rolü olduğunu söylüyorlar. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?
- Onu bilmiyorum, onu bilmiyorum bak. Onu geçelim...

Gülnaz (55, İstanbul, CEKMV):

- Evet, katliam, katliam. Gene işte Aleviliği bitirmek istediler işte... Her zaman yok edilmeye çalışılıyor yani, her zaman.
- H.İ: Dersim 1938’i Atatürk’ün planladığını söyleyenler de var. Sizin bu konudaki görüşünüz ne?
- Valla benim fazla bir ileri görüşüm olmadığı için onları kitaplar söylüyor. Ben bir şey demiyorum. O kadar biliyorum yani.

²⁷⁶ Kaya, *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği*, 78.

Veli (62, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: 1938'de Dersim'de bir katliam yaşandığını söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
- Tabi, olabilir canım. Niye olmasın. Sürgün edilmiş... Maraş'ta hep şey nerede Erzurum'un bir köyüne sürülmüşler... Çok şehirlere sürgün olmuşlar evet.
- H.İ: Dersim 1938'de Atatürk'ün hasta olduğunu Katliamı yönetmediğini söyleyen bir grup var. Bir grup da...
- Valla ben oraları bilmiyorum.
- H.İ: Netice aslında Atatürk baştıydı o dönemde diyorlar. Sizin bu konudaki görüşünüz?
- Oraya ulaşamadım ki.

Seyit Ali (61, İstanbul, HBVAKV):

- Bu durumu hiç de iyi görmüyorum. Alevi hakları hep alındı. Alevi dergahları, Alevi kültür inançları [inanç merkezleri] kapandı. Zulüm edildi, bu zulümdür. Ben buna iyi diyemiyorum ki, bu haksızlıktır. Bu tek taraflılıktır.
- H.İ: Diyanet İşleri de 1924 yılında kuruldu ve Alevilik yok sayıldı. Atatürk o dönemde baştıydı. Burada bir çelişki yok mu? Yani mesela bir yandan Aleviler özgürleşti deniliyor...
- Atatürk o zaman haksızların kellesini vurdu ve şey yaptı bu insanlara zulme edenleri şey yaptı...
- H.İ: Ama Alevi ocaklarının kapatmasından demin negatif bahsetmişsiniz.
- Atatürk zamanında mı?
- H.İ: Evet, 1925 yılında Atatürk Cumhurbaşkanıyken.
- İşte bilemiyorum, tabii ki o dönemde ne haksızlıklar yapılmış bir bilgim yok.
- H.İ: 1938'de Dersim'de bir katliam yaşandığını söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
- Oldu o zaman Dersim'de bir katliam oldu, Dersim dağıtıldı, Dersim şey edildi. ... İşte vuruldu, ezildi, hakları... Yok etmek için oraya buraya sürdüler. Artık kaçan kaçana kim nerede eşitlik, kim nerede yol bulduysa oraya gitti.
- H.İ: O dönemde Atatürk liderdi. Bunun daha önceden planlı olduğu ve Atatürk'ün bilgisiyle gerçekleştirildiği söyleniyor. Sizin bu konudaki görüşünüz ne?
- Valla o konuda öyle bir bilgim yok tabi ki.

Kendilerini Atatürkçü olarak tanımlayan Cihan, Gülnaz, Seyit Ali ve Veli Dersim Katliamı'nı "biliyorlar". Dersim Katliamı'nı "Aleviliğin bitirilmek istenmesi", "Alevileri yok etme çabası" ve "Aleviliği susturma" şeklinde

yorumluyorlar. Ancak anlaşılıyor ki Dersim Katliamı hakkında sahip oldukları “bilgilere” karşın, dönemin “tek adam”ının katliamda herhangi bir rolü ya da sorumluluğu olduğu “bilgisine” sahip değiller. Dersim Katliamı’ndan Atatürk’ün sorumlu olduğuna dair söylenenler hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, tamamı “bilmediklerini” ifade ettiler. Seyit Ali örneğinde daha açık görüldüğü üzere, gerek Alevi ocaklarının kapatılması gerekse Dersim Katliamı “zulüm” örnekleri olarak görülüyor. Ancak bu “zulüm” örnekleri hakkındaki “bilgi”, “Atatürk’ün o zaman haksızların kellesini vurduğu ve insanlara zulme edenleri şey yaptığı” bilgisi ile örtüşmüyor. Bu noktada “bilgisizlik” devreye girerek, sahip olunan Atatürk imgesini koruma altına alıyor. Cihan, Gülnaz, Veli ve Seyit Ali, Atatürkçü olmaları için gerekli “bilgiye” sahipler, Dersim Katliamı hakkında da bir “bilgiye” sahipler ancak sahip oldukları bu bilgiler örtüşmüyor. Zaten Atatürkçü olabilmeleri için de “bilmeleri” ve “bilmemeleri” gereken şeyler var. Öncelikle Dersim’de bir katliam yaşandığı bilgisi, “bilinmemesi gereken bir bilgi”. Resmi tarihten Dersim’deki “eşkıyalık hareketleri” ve “Dersim İsyanı” dışında katliama dair bilgi edinmeleri de bu nedenle zaten mümkün değil. Bu noktada, onların da kısmen de olsa “öteki” Alevi belleğinden beslendikleri anlaşılıyor. Ancak Dersim Katliamı bilgisine karşın, Atatürkçü olabilmeleri için en azından katliamda Atatürk’ün herhangi bir rolü ya da sorumluluğu olduğunun “bilmemeleri” gerekiyor. Aksi takdirde sahip oldukları Atatürk imgelerini olduğu gibi koruyabilmeleri pek mümkün görünmüyor. Böylece Cihan, Gülnaz, Seyit Ali ve Veli bir yandan Dersim Katliamı olgusunu “bilirlerken”, aynı

zamanda resmi Atatürk kurgusunu da benimseyebiliyorlar. Dersim Katliamı ile Atatürk arasında “bildikleri” herhangi bir bağlantı olmadığı için de Atatürk imgeleri zarar görmüyor, böylece “bilgileri” çelişmiyor ve kafaları karışmıyor.

3.2.4. “Öteki” Atatürk

Temelde Alevilerin yaşadığı tarihsel olayları yansıtan, gayri resmi Alevi toplumsal belleğinin ürünü olan “öteki” Atatürk imgesine sahip Alevilerin, Atatürk imgeleriyle tarihsel olgular çatışmadığı, başka bir ifadeyle “öteki” Atatürk imgesi bizzat Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı tarihsel olayların sonucu olarak ortaya çıktığı için, onların Atatürk algılarının Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı tarihsel olgularla örtüştürülmesinin değerlendirmesini yapmaya gerek duyulmadı. Ancak Atatürkçü olmayan Alevilerin, Dersim Katliamı özelinde Atatürk’ün rolü ve sorumluluğu ile ilgili görüşleri, Atatürkçü Alevilerin görüşleriyle diyalog içinde olduğu için yorumsuz da olsa bir kısmını örneklemekte fayda var:

Baran (26, İzmir, PSAKD):

- H.İ: Dediğin gibi 1938’de Atatürk’ün hasta olduğunu ve katliamı yönetmediğini söyleyenler var. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsun?

- Valla ben gerçekten gülüyorum bu lafa. ... Yani siz düşünebiliyor musunuz yıl 1938, ben sabah gidiyorum katliam yapacağım. Yani 5 dakikada ben gideceğim katliamı yapıp geleceğim. Yani böyle bir şey olabilir mi? Çok basit bir olay mı bu. Bu süreç bundan 1938’den önce düşünülmüş zaten. Yani resmen planlanmış, programlanmış. Ve onun öncesinden bir geriye dönelim beş yıl 1938’den önce. Düşünebiliyor musunuz

Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle [emri olmadan] hiçbir şey yapılmıyor. Yani kuş uçmuyor. Yani böyle bir durumda ne kadar doğru olabilir bu düşünce ben akıl erdiremiyorum. Bu sizin sonuçta ülkenizi yöneten bir önder var ama siz önder dışında hareket etme şansınız yok. Bu da bence çelişkili. ... Olay ortada.

Cemal (32, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: 1938'de Atatürk hastaydı, onun haberi yoktu ya da kimisi Celal Bayar, kimisi İsmet İnönü yaptı diyor. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Yani şöyle düşünün yani Celal Bayar ya da İnönü diyelim sonuçta fark etmiyor. Atatürk'ün manevi kızı kim? Sabiha Gökçen. Sabiha Gökçen şimdi sonuçta baba da dese, sonuçta o dönemde ne diyorsa yani bombayı atacağını bilmiyor muydu sonuçta. Biliyordu sonuçta yani. İnönü kim? Yakın arkadaşı silah arkadaşı. Yani İnönü dediğin zaman senin dediğin gibi İnönü, Celal Bayar belki bir sağ kesim şey olabilir mesela, İnönü bugün der ki nasıl kardeşim sen burayı bombalıyorsun ya, sen kimsin. Önleyebilirdi mesela.

Gülistan (26, İzmir, HBVAKD):

- H.İ: Dersim 1938 için Atatürk hastaydı diyenler var. Sen Dersim katliamını kimin yaptırdığını düşünüyorsun?

- Şimdi demin sen söyledin, Tekke ve zaviyeler kapatıldı, Hacı Bektaş-ı Veli dergahı kapatıldı. Bunları kim yaptı, Atatürk yaptı. Atatürk sağlıklıyken yaptı. "Adam sağlıklı değildi de işte İsmet İnönü yaptı, yok Celal Bayar yaptı" yok abi öyle bir şey. Bu adamlarla tamam görüş ayrılıkları var. Celal Bayar'la da İsmet İnönü'yle de görüş ayrılıkları var ama ölene kadar bu adam baştaydı.

Hasret (16, İstanbul, PSAKD):

- Yok işte İsmet İnönü boş kağıda imza attı, İsmet İnönü planladı, şöyledir böyledir, bu sadece Mustafa Kemal'i temize çıkarmak, meşrulaştırmaktır. Mustafa Kemal o dönem hem parti başkanıydı hem de cumhurbaşkanıydı. Onun isteği olmadan kuş uçmaz ve bunu nasıl yargılayabilirsin ki? Zaten Sabiha Gökçen ilk bombayı atmıştır. Sabiha Gökçen ilk bombayı atacak Dersim'e, Mustafa Kemal'in haberi olmayacak. Bence çok saçma bir durum.

Sinem (18, İzmir, PSAKD):

- Ya dediğim gibi 'kim yaptı'dan çok 'kim zemin hazırladı', 'kim izin verdi' denmesi lazım. Bir katliama, ben ölüyor olsam da göz yumamam. Eğer söz sahibiysem hasta yatağımda da

olsam ben bir katliama göz yumamam ben. Atatürk, Mustafa Kemal de göz yummuştur.

3.2.5. Değerlendirme

Bu noktada kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, Atatürk döneminde Aleviliğin tanınmamasından, Aleviliğin yasaklanmasına, hatta kitle katliamına kadar izlenen pek çok politikaya rağmen modern Alevi öznelerin bir kısmının, Kemalizm'i ve Kemalizm'in hem ürünü hem de üreticisi olan resmi Atatürk kurgusunu adeta kimliklerinin kurucu bir parçası olarak benimsedikleri görülmektedir. Bu bağlamda Alevilerin Atatürk imgelerinin sadece devletin endoktrinasyon ve propaganda mekanizmalarında değil, aynı zamanda bizzat Kemalizm'i adeta senkretik bir bileşeni olarak içselleştiren modern Alevi kimliğinin içinde kurulduğu anlaşılmıştır.

Bu noktada resmi tarih yazımının üzerine inşa edilen resmi Atatürk kurgusu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerine sahip Alevilerin, bu imgelerini Atatürk döneminde Alevilere karşı izlenen politikalar ve Atatürk döneminde Alevilerin yaşadığı tarihsel olgularla nasıl örtüştürebildikleri sorgulandığında, Atatürkçü Alevilerin sahip oldukları Atatürk imgelerinin, Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı tarihsel olaylarla / olgularla örtüştürülemediği görülmüştür. Atatürkçü Alevilerin, Atatürk imgelerini *a priori* olarak kabul ettikleri ve bu kabullerle örtüşmeyen tarihsel olguların tamamen reddedildiği veya / ya da çeşitli yöntemlerle çarpıtılarak Atatürk

imgelerine uygun hale getirildiği veya / ya da “bilgisizlik” nedeni ile tarihsel olgu ile Atatürk imgesi arasında bağ kuramadıkları görülmüştür.

3.3. Alevilerin Atatürk Algılarını Oluşturan Faktörler

Alevilerin kendilerine karşı, özellikle Atatürk döneminde yok sayılmadan yasaklanmaya ve hatta kitle katliamına varan politikalara rağmen resmi Atatürk kurgusu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerini oluşturan iki temel faktörden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ideolojisi olan Kemalizm'i, endoktrinasyon ve propaganda mekanizmaları aracılığıyla tüm vatandaşlara belletmeye çalışmasıdır.²⁷⁷ Alevilerin resmi Atatürk kurgusu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerine sahip olmaları devletin bu endoktrinasyon politikalarını uygulamadaki başarısını açıkça ortaya koymaktadır. Alevilerin resmi kurgu çerçevesinde şekillenen Atatürk algılarını oluşturan ikinci faktör ise Alevi modernleşmesi sürecinde geleneksel Aleviliğin tasfiyesi sonucunda oluşan modern Alevi kimliğinin, modern kurum ve değerleri adeta senkretik bir bileşeni olarak içselleştirmesidir.²⁷⁸ Bu modern kurum ve değerlerden en başatı Kemalizm olduğu için, bu kimlik içinde kurulan modern Alevi

²⁷⁷ Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, 144-147; Üstel, “*Makbul Vatandaş'ın Peşinde*”, 142-144.

²⁷⁸ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 177.

öznelerin Atatürk algıları da, resmi Atatürk kurgusu çerçevesinde şekillenmektedir.

Modern Alevi kimliği, Alevilerin kimliklerinin inşa edildiği “yer” olmakla birlikte aynı zamanda Aleviler tarafından da inşa edilen bir “yerdır”. Bu noktada modern Alevi kimliğinin, özellikle Atatürk döneminde Alevilere karşı izlenen politikalara rağmen, Kemalizm’i ve onun hem ürünü hem de temel üreticisi olan resmi Atatürk kurgusunu, bir parçası olarak nasıl içselleştirdiği açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır. Burada da temel faktörün devlet ve devletin endoktrinasyon ve propaganda mekanizmaları olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine de tek başına bu açıklama, Alevilerin resmi kurgu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerini ve Kemalizm’in modern Alevi kimliğinin bir parçası olarak nasıl içselleştirebildiğini açıklamakta yetersiz görünmektedir. Özellikle Atatürk döneminde Alevilere karşı yok saymadan yasaklamaya hatta kitle katliamına kadar izlenen politikalara rağmen modern Alevi kimliğinin Kemalizm’i içselleştir(ebil)mesini sağlayan ve modern Alevi kimliği içinde inşa olan Alevi öznelerin Atatürk algılarının resmi kurgu çerçevesinde şekillenmesini sağlayan diğer bazı önemli faktörler: “Alevilerin Osmanlı travması ve bir ‘dış grup’²⁷⁹ olarak Sünni algıları”, “korku, takiye ve gönüllü asimilasyon”, “dedeler, pirlar, seyitler, aşıklar / ozanlar”, “Sol’la ve CHP’yle yoldaşlık”, ve “Alevi yazarlar” olarak sıralanabilir.

²⁷⁹ “Dış grup” kavramını Bauman’ın kullandığı anlamda, “iç grubun oluşumunu sağlayan zıddı olarak kurucu öteki” anlamında kullanıyorum. Bkz. Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 52-53.

3.3.1. Alevilerin Osmanlı Travması ve Dış Grup Olarak Sünni Algıları

Çalışma kapsamında yapılan mülakatlarda, Alevilerin Osmanlı döneminde yaşadıkları katliamların travmasının bugün Alevi toplumsal belleğinde hala canlı olduğu ve hatta Alevi kimliğinin inşasında kurucu bir rol oynadığı da anlaşılmıştır. Alevilerin Osmanlı algılarını anlamak için sorulan “Osmanlı Devleti döneminde Aleviler üzerinde baskı olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna 21 kişiden 20’sinin olumlu yanıt verdiği görüldü. Bu soruya “Katılıyorum” ya da “Düşünüyorum” gibi kısa yanıtların yanı sıra “Evet, Yavuz Sultan Selim zamanında”, “Aleviler üzerine tabii ki çok baskılar hatta katliamlar oldu”, “Çok fazla, çok çok fazla hem de”, “Çok olmuştur, Pir Sultan Abdal’dan beri işte”, “Ooo, onların hikayesi çok bizde” gibi yanıtlar da verildi. Yine bu soruya verilen, daha detaylı yanıtlardan bazıları şu şekilde olmuştur:

Cemal (32, İstanbul, PSAKD):

- Alevilik yani bugün dedim ya bugün dağlarda Anadolu Aleviliği dağların eteklerinde, işte Hatay taraflarında Antalya taraflarında Tahtacılar vardır. Hep dağlara ormanlara Alevileri sürmüşler. Bugün İç Anadolu’da olsun Aleviler hep dağlarda. ... Bugün Osmanlı Yavuz Selim dönemi işte, demin dedim ya başta işte, bizim Tokat yöresi, Amasya, Tokat, Çorum üzerine baktığın zaman bugün... O yöreler Yavuz Selim döneminde hep katliamlar görmüş.

Ali (2) (59, İstanbul, HBVAKV):

- İşte Osmanlı Devleti’nin o zamandan bir baskı varmış. Aleviler dağlara düşmüş, şuraya buraya kaçmış yani büyük bir haksızlığa uğramış.

Emre Can (20, Ankara, PSAKD):

- Baskılar ve zulümler o zamanlar daha çoktu, işkenceler vardı. Ondan sonra kadı divanı vardı dediğim gibi. İnsanları mesela sorgusuz sualsiz, mesela ne yaptı şunu yaptı, devlete karşı geldi, hemen idamdı, asıyorlardı. Hiç sorgulama sual yok. Kitabını defterine göre düzerlerdi. Ondan sonra öbür tarafa yollarlar.

Gülistan (26, İzmir, HBVAKV):

- Bizim kültürümüzün içerisinde Alevilik olarak baktığımız zaman bize yapılan kıyımlar ortada. Yavuz Sultan Selim zamanında olsun, diğer dönemlerde olsun mesela bizim yol ulularımızı zaten hepsinin bak, Nesimi mesela derisi yüzülmüştür, Pir Sultan asılmıştır. Daha bir çok örnekler var.

Sinem (18, İzmir, PSAKD):

- Hani bunu tarih kitapları da yazmış bu baskı açık açık zaten belli. Dediğim gibi evet büyük bir baskı var zaten. Osmanlı Devleti kurulurken Aleviler, Türkmenler yanlarında oluyor destek veriyor her şeyde daha sonra Osmanlı Devleti Araplaşıyor yavaş yavaş ve Türkmenleri hanedanı ele geçirecekler diye dışlıyorlar Anadolu'ya itiyorlar.

Kendilerini Atatürkçü olarak tanımlayıp tanımlamadıkları fark etmeksizin, hemen tüm katılımcıların paylaştığı “Osmanlı yönetimi altında baskı görmüş ve katliamlara uğramış olma” anlatısının, “bir cemaat olarak hayal edilen”²⁸⁰ Alevilerin en büyük ortak paydası olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Subaşı'nın “inanç ve uygulamalarından ötürü Sünni yöneticiler elinde toplu acı çekme miti[nin]”²⁸¹ yaygınlığı ile “Osmanlı düzenine atfedilen sorunların Cumhuriyet'le birlikte ortadan kalkacağına ilişkin olarak grup içinde kabul gören kolektif inan[cın], Alevileri inkılapların öncüleriyle duygusal bir işbirliğine yönelt[tiği]”²⁸² tespitlerinin, Alevilerin kendilerini “Osmanlı'dan kurtaran Atatürk” anlatısının zemininin nasıl oluştuğu anlaşılabilir. Emre Can,

²⁸⁰ “Aslında yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler dışındaki bütün cemaatler (ve hatta belki onlar da) hayal edilmiştir.” Anderson, *Hayali Cemaatler*, 21.

²⁸¹ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 133-134.

²⁸² Age, 117-118.

Alevilerin Atatürk'le kurdukları bağda Osmanlı etkisini şöyle ifade etmektedir:

Emre Can (20, Ankara, PSAKD):

H.İ: Peki, bir yandan Aleviliğin Atatürk ve CHP döneminde yasaklanması öbür taraftan da Alevilerin evlerinde Atatürk resmi olması bir tezat değil mi?

- Şimdi şöyle bir şey Atatürk'ü bir kurtarıcı olarak görüyorlar. Neden çünkü ülkeyi Osmanlı'dan kurtardılar. Evet, doğru kurtardı, teşekkür ederiz Atatürk'e. İnsanlar artık ona minnet duygusu yani bir şükran duygusu olarak böyle bir şey yaptıklarına inanıyorum. Budur yani Osmanlı'yı kaldırdı, def etti, cumhuriyeti getirdi. İnsanlarımız böyle sevebilirler yani.

Emre Can'ın da işaret ettiği gibi Alevilerin ülkeyi –muhtemelen “emperyalist düşman”lardan daha “büyük düşman” olarak algılanan– “Osmanlı'dan kurtaran” Atatürk'e minnet duyması ve bu nedenle Atatürk'ü sevmeleri, evlerine Atatürk resimleri asmaları son derece “normal” görünüyor. Bu noktada Aleviliğin Atatürk döneminde yasaklanmasının bile görmezden gelinebilmesi, Alevilerin Osmanlı travmasının boyutlarını göstermesi açısından da son derece dikkat çekici görünüyor. Yine bu noktada Alevilerin, Osmanlı karşıtlığı üzerinden Kemalizm'le buluşabilmelerinin zeminin oluştuğu tespiti de yapılabilir.

Osmanlı travmasıyla iç içe geçen diğer önemli nokta ise Alevilerin Sünni algılarıdır. Alevilerin Sünni algılarının da Atatürkçü olup olmama farkı gözetmeksizin, Alevilerin Osmanlı algısına paralel şekilde paylaşıldığı görülmüştür. Mülakat kapsamında katılımcıların, Sünnilere ilişkin görüşlerini öğrenmek amacıyla “Sünnilik ile Alevilik arasında nasıl farklar

var?”, “Sünnilik nedir?”, “Sünniler nasıl insanlar?”, “Sizce Sünniler Alevilere nasıl bakıyor”, “Alevi olduğunuz için hiç ayrımcılığa uğradınız mı?”, “Üniversitelerdeki başörtüsü/ türban tartışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?”, “Çocuğunuzun/ Çocuğunuz olsa bir Sünni ile evlenmesine karşı çıkar mısınız?” gibi sorular sorudu. Geniş bir yelpazede cevaplanan bu sorulara verilen yanıtlardan bazıları şöyledir:

Safiye (50, İstanbul, HBVAKV):

- Çok tutucular. Hiç iyi gözle bakıldığını zannetmiyorum. ... Yani şimdi bizde Hz. Ali'nin, onlarda Hz. Ömer'in acısı olduğu sürece dost olamayız. Çünkü onlarda acısını unutmuyor biz de kendi acımızı unutmuyoruz.

- Aslında dışarı bakmaya gerek yok. Evimizin altında bir pastane var. Kiracımız. Her sene bir kurban keserler. Ama kurban kestiği zaman sana vermeye şey görüyor. Alevi'ye layık görmüyor yani.

İnci (17, İstanbul, PSAKD):

- Sünniler tam bir yobaz. Alevileri dışlamak istiyorlar. Aralarında barındırmak istemiyorlar. Ben mesela, 72 millete aynı nazarda bakıyoruz biz, ben ayırım yapmıyorum Sünni'sidir, Kürt'üdür, Çerkez'idir, Laz'ıdır, hani hepsiyle arkadaş olurum, hepsiyle konuşurum, muhabbetim var, ama Sünniler öyle değil. “Alevi mi aaa” derler. Onlar Alevilerle evlenmezler ... onlar Alevileri istemezler yani, aralarında kabullenemezler onları.

- H.İ: Kızın ya da oğlun olsa, bir Sünni ile evlenmesini nasıl değerlendirirsin?

- Ben ayrımcılık yapmıyorum ama sonuçta şunu diyebilirim, Sünni olmasın. Çünkü onlar bizi çok dışlıyorlar. Mesela Alevi biri Sünni ile evlendiği zaman mecbur kapatıyorlar onu, baskı uyguluyorlar.

Gülistan (26, İzmir, HBVAKV):

- Bilinçli Sünniler, hatta Sünni olarak da kendilerini zaten görmüyorlar onlar, tabii inanç olarak baktıkları için, inançlarıdır onlar da öyle yaşıyorlar, diye düşünüyorlar. Ama yobaz kesim dediğimiz kesim, yani hani derler ya kanımızı içseler of demezler, aynen o şekildedir. Kanımızı içseler of demezler. Yani yaptıkları katliamdan da zaten bu görünüyor. ... Yobaz kesim çok farklı düşünüyor. Okumuş kesim biraz daha [iyi]... Adamlar

böyle öcü gözüyle bakıyorlar. Yani onlar bizden değiller. Onları içerimize almayalım. ... İstemiyorlar bizi, bizi sevmiyorlar.

Emre Can (20, Ankara, PSAKD):

- Kız alıp vermelerde falan, Sünniler biz Alevilere kız vermeyiz, Alevilerin bazıları da diyor ki, biz Sünnilere kız vermeyiz. Bu aslında çok abartılmış bir durumdur. Bir kız seviyorsun o da seni seviyor. O yabancı sen de Alevisin. Yani bu böyle diye birleşemeyecekler diye bir kural yok. O insanların iç yapısına göre. Kimi Sünniler var kimi Alevi'ye taş çıkartır. Kimi yabancı var Alevi kadar olmamıştır.

Mukaddes (28, İstanbul, PSAKD):

- Tanıdığım, gözlemlediğim kadarıyla çok ayrımcı insanlar gerçekten. Bizim verdiğimiz lokmayı bile almayan komşularımız var yani.

Bahadır (19, İstanbul, PSAKD):

- Ya şimdi hepsine kötü diyemeyiz tabi yani. Biz 72 millete aynı nazarda bakıyoruz dediğimiz için ki hiçbirine de kötü diyemeyiz aslında ama üzerimizde yaratmış oldukları bir baskı var, yok değil. Nasıl bir baskı var işte. En büyük baskıları söyleyeyim ben size; Maraş Katliamı, Sivas Katliamı bunlar en büyük en patlama yapanları yani.

Seyit Ali (61, İstanbul, HBVAKV):

- Sünni biraz zorbalığa gidiyor. Vurmaya işkence her şey var. Vuruyor yapıyor. Ama Alevi böyle değil, hiç kimseye bir zarar vermiyor. Kimsenin hakkına kast etmiyor. Hep iyi yoldadır ama bu güne kadar hak verilmemiş.

- H.İ: Sünniler nasıl insanlar?

- İnsan şefkati bence azdır diyorum.

- H.İ: Sünnilerin Alevilere nasıl baktığına düşünüyorsunuz?

- Ben kötü görüyorum Sünnileri. Yani nasıl? Nereye bakarsan onlar iyidir zengindir, çiftlik sahibidir. Aleviler hep fakirdir. Bu neden oldu, ayrımcılıktan oldu. Yani Kürt'e hak vermiştir ama Alevilere hak vermemiştir. Yani Alevileri tanımıyor.

Gülnaz (55, İstanbul, HBVAKV):

- Karşı çıkıyorum evet. ... Benim kendi öz kardeşim Sünni'yle evli yani.

- Gördük, gördük, sıkıntı gördük. O gelen kişi de çok görüyor yani. Mesela iki komşu gelse kapıda geldi mi diyor ki bu bizim yabancı gelinimiz. Yani devamlı evin içinde, yani bizde de kabahat var. Biz de yabancı görüyoruz onları. Onun için o da eziliyor karşımızda biz de yani eziklik duyuyoruz. Onun için yani olmaması lazım.

Gerek yukarıdaki alıntılar gerekse mülakatın farklı yerlerinde Sünnilerle ilgili görüşler bir arada değerlendirildiğinde –kimi “ılımlı” yorumlar da dahil olmak üzere– genel olarak Sünnilerin Aleviler için bir “dış grup”²⁸³ olarak kurgulandığı anlaşılmıştır. Bu noktada bir kurucu öteki olarak Sünni algısı ile Cumhuriyet rejiminin Osmanlı döneminin hakim inancı olan Sünniliği kamusal alandan tasfiye etmeye yönelik “laiklik” politikaları bir arada düşünüldüğünde, Alevilerin dış gruplarının inancına yönelik bu tasfiyeyi olumladıkları ve bu tasfiyeyi gerçekleştiren kurucu kadroları destekledikleri düşünülebilir. Bu noktada Alevilerin Osmanlı algıları ile Sünni öteki algıları arasında sıkı bağlar olduğu da söylenebilir. Örneğin Ali (1)’nin sözlerinden bu özdeşliğin nasıl kurulduğu anlaşılabilir.

Ali (1) (55, İstanbul, CEKMV):

- H.İ: Sünniler nasıl insanlar?

- Nasıl olacak, o zaman devlet yönetimini, devlet çarkını elinde tutan insanlar. İbadetlerini de aksatan insanlar.

Ali (1)’nin sözlerinden de anlaşıldığı üzere “Osmanlı” devleti Sünni bir devlet. Dolayısıyla Sünni-Osmanlı özdeşleştirilmesi çerçevesinde sadece “Alevileri katleden Osmanlı” değil aynı zamanda daha önce Bahadır’ın da ifadelerinden de anlaşıldığı gibi “Alevileri katleden Sünniler” algısı da söz konusu. Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının, devrik rejimi olan Osmanlı mirasını reddetmeleri ve Osmanlı’nın hakim inancı olan (Sünni) İslam’ın – yeni rejimin inancı olan Kemalizm’le ikame edilmek üzere kamusal alandan

²⁸³ Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, 52-53.

tasfiye edilmesinin²⁸⁴ de Aleviler açısından, baskı ve katliamların son bulacağına yönelik bir inancı beslediği ve en azından kuruluş döneminde bu nedenle rejimin Alevilerce desteklendiğini ve bu destek üzerinden Alevilerin Kemalizm’le ilişkilendiklerini düşünmek mümkündür.

Bununla birlikte bu açıklama, Cumhuriyet’in Aleviliği yok sayması, yasaklaması ve hatta Alevilere, Dersim örneğinde görüldüğü üzere, kitle katliamı uygulamasına rağmen, bu algının değişmemiş olmasını açıklamakta yetersiz gibi görünüyor. Bu bağlamda modern Alevi kimliği içinde bir cemaat olarak hayal edilen Alevilerin her cemaat gibi hatırlaması ve unutmaması gereken şeyler olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Ernest Renan’ın ulus için yaptığı tespitin “Ancak, bir ulusun özü tüm bireylerin ortak pek çok şeye sahip olmaları ve aynı zamanda hepsinin pek çok şeyi unutmuş olmasıdır”²⁸⁵ hemen tüm cemaatler için geçerli olduğunu iddia edebiliriz. Dolayısıyla Kemalizm’in kurum ve değerleri ile dolu olan modern Alevi kimliği içinde inşa olan Alevi öznelerin, Osmanlı döneminde yaşanan dışlanmışlık, baskı ve katliamları hatırlamaları ancak aynı anda Atatürk döneminde yaşanan dışlanmışlık, baskı ve katliamları “unutmak zorunda olmak değil, zaten unutmuş olmak zorunda olma[ları] gerek[tiği]”²⁸⁶ söylenebilir. Atatürkçü Alevilerin, Atatürk imgeleri ile tarihsel olguları

²⁸⁴ Aslında Kemalizm’in kendisi hariç her türlü din ve inanç kamusal alandan tasfiye edilmiştir. Ancak bu noktada Osmanlı döneminin ve aynı zamanda toplumun da başat inancı Sünni İslam olduğu için kamusal alandan Sünni İslam’ın tasfiyesi ön plana çıkmaktadır.

²⁸⁵ Ernest Renan, “Qu’est-ce qu’une nation?” Oeuvres Complètes de Ernest Renan, (Paris: Calman-Lévy, 1947) c.1, 892. (Aktaran: Anderson, *Hayali Cemaatler*, 20).

²⁸⁶ Age, 221.

örtüstürememelerinin temel bir nedenin de bu “zaten unutmuş olmak zorunda olma” durumu olduğu anlaşılabilmektedir.

3.3.2. *Korku, Takiye ve Gönüllü Asimilasyon*

Alevilerin Atatürk algılarını oluşturan bir diğer önemli faktör, “korku, takiye ve gönüllü asimilasyon”dur. “Korku” kavramı ile kastedilen Alevilerin “ayrımcılığa uğrama, baskı görme ve katledilme” korkularıdır. Alevilerin Atatürk algılarının oluşumunda korku kavramı iki farklı biçimde işlevsel olmaktadır. Bunlardan birincisi Alevilerin, “Alevileri katleden Sünni-Osmanlı” ve “Sünni öteki” algıları ile doğrudan ilişkilidir ve özünde Alevilerin Sünni İslam’dan duyduğu korkudur. Alevi hareketinin siyasalaşmasındaki en temel motivasyonlardan birinin siyasal İslam’ın yükselişi olması da bu korku ile doğrudan ilişkilidir. Alevilerin bu korkuyu aşmak için resmi ideolojiye eklemlenmeye çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda Alevilerin Sünni İslam’dan duydukları korkunun, modern Alevi kimliğinin Kemalizm’i içselleştirmesinde etkili bir faktör olduğu da tespiti yapılabilmektedir.²⁸⁷

Korkunun ikinci işlevsel boyutunu ise devletten duyulan korku oluşturmaktadır. Alevilerin Cumhuriyet rejimi tarafından yok sayılması, yasaklanması ve hatta kitle katliamına uğratılması, doğal olarak devletten korkmalarına neden olmuştur. Alevilerin bu noktada rejimden duydukları

²⁸⁷ Solgun, *Alevilerin Kemalizm’le İmtihani*, 59.

korkuyu aşmak için rejime biat ettikleri ve rejimin Alevileri, Aleviliği terk ederek laik-Türk yurttaşlar olarak kamusal alana davet eden talebini, karşılamaya çalıştıkları söylenebilir.²⁸⁸ Bu noktada ise “korku” kavramının yanında devreye “takiye” ve “gönüllü asimilasyon” kavramları girmektedir. Çalışma kapsamında yapılan mülakatlarda ve özel görüşmede, Hasret’in ve Hasan dedenin anlattıkları “takiye” kavramının kullanımının örneklerine işaret ediyor:

Hasret (16, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Peki, Cem Evlerinin duvarlarında Hz. Ali ve Hacı Bektaş-i Veli'nin resimlerinin yanında Atatürk resimlerinin de olmasını Alevilerin çoğunun evinde Atatürk resimlerinin olması hakkında ne düşünüyorsun?

- Ya şöyle bir örnek verebilirim ki. İlk bizim Alibeyköy Pir Sultan Abdal Cem Evi gecekodu olarak yapıldı. İlk başta Atatürk kürsüsü yoktu. Ama yıkmasınlar diye Atatürk kürsüsü getirilmişti. En azından bizim de Atatürk'ü savunduğumuzu görmeleri için Atatürk büstü getirilmişti. Ben dört yaşındaydım. Kartal'da amcam gecenin üçünde Pir Sultan Abdal Cem Evi'ne, gecekoduya, Atatürk kürsüsü getiriyor.

Hasan (Dede, 65)

“Şimdi böyle bir zulmü yaşamış Aleviler, Mustafa Kemal'i nasıl severler. İşte bir takım işgüzarlar, bir takım propagandalar, bir takım onların dışında da zorunlu korkularla Mustafa Kemal Dersim'de böyle yer etti. Pirlere resimlerini indirmede, resimlerin arkasına saklandı. ... Ama menfaatler, çıkar ilişkileri sizin demin belirttiğiniz gibi işte Mustafa Kemal'in resmi olursa, asker polis gelip yıkmaz. Henüz yasal olarak yasaktır. Bunun arkasına saklanarak onu kalkan etmişler. Gönülden bir sevgi değildir, zoraki bir sevgidir. ... Bir olayı hemen burada söyleyeyim. Bir gün Mustafa Kemal'in büyük bir portresi bir evde asılı... Ben dedim ki, bu ailede 1937'de iki kişi götürülüp süngüyle öldürüldü. Mustafa Kemal'in emriydi. Peki, onun [onların] kemikleri sızlamıyor mu, bu Mustafa Kemal'in portresi bu duvarda. ... Ev sahibi, evin yaşlı kamili, talibi, dedi ki dede doğrudur, aynen söylediğin gibidir, bu evden götürülüp idam

²⁸⁸ Küçük, “Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, 903-904.

edilen o kişiler, onların ruhu sızlıyor. Ama dedi ben bu resmi indirirsem benim de ayaklarımın altı sızlar. Mana şu yani bu resimle ben kendimi savunuyorum, koruyorum. Eğer jandarmalar burayı bassa buraya gelseler burayı görseler Mutafa Kemal resminin arkasına sığınmak bizim için bir bizi savunma kalkanı olmuş. Yoksa eza ve cefa çekeriz diye bu resmi asıyorum. Bu çok manidar bir şeydir.”

Hasret ve Hasan dedenin anlatımları yoruma gerek bırakmayacak ölçüde, bir “taktik”²⁸⁹ olarak “takiye” kavramının Aleviler arasında nasıl kullanıldığına dair ortaya “çok manidar” bir resim koyuyor. Bu noktada “takiye”nin kullanımının bir de dolaylı sonucu olduğunu söylemek gerekiyor. Takiye öncelikle inanmayarak yapılan bir şey olsa da, takiye yapan kişinin zaman içinde yaptığı takiyeyi kendi içinde meşrulaştırmasıyla, inanılan bir şey haline gelebiliyor. Yani takiye yaparak şartlara / gerekliliklere uyum sağlayan kişi zamanla bir dönüşüm yaşıyor ve yaptığı takiyeyi unutarak, yaptığı şeye gerçekten inanmaya başlayabiliyor.²⁹⁰

Bu noktada korku ve takiye kavramlarıyla iç içe geçen “gönüllü asimilasyon” kavramına da değinmek gerekiyor. Alevilerin devletten duydukları korkuyu aşmak ve güvenliklerini sağlamak için, devletin taleplerini karşılamaya yönelmeleri, başka bir ifadeyle Kemalizm’e boyun eğerek şartlara / gerekliliklere uyum sağlaması olarak gönüllü asimilasyon da bir taktiği ifade ediyor. Hasan dede ve gazeteci Caner Canerik’in aşağıdaki ifadeleri de iç içe geçen korku, takiye ve gönüllü asimilasyon

²⁸⁹ De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi 1*, 54-55.

²⁹⁰ Kentel, Ahıska ve Genç, *Milletin Bölünmez Bütünlüğü*, 87-89.

kavramlarının Alevilerin, Atatürk imgelerinin oluşumundaki rolüne işaret eder niteliktedir:

Hasan (Dede, 65):

- Bizde dergahlar kapanmadı, Ocaklar kapanmadı. Ocaklar söndürüldü, böylesine bir zulüm yapıldı Kızılbaşlara... Mesela yaşlı Dersimli Alevilerle ... bundan 30-40 yıl önce üniversite, yüksek okul dönemindeyken yaptığım muhabbetlerde bile Mıstokür diyorlardı. Düşünebiliyor musun?... Atatürk demiyorlardı da Mıstokür, Kır Mustafa, Kır Musto diyorlardı. Şimdi yani Aleviler Atatürk'ü seviyor değildi. Sevmiyordu ama zorla sevdirmeye, zorla kabul ettirilme propagandasıyla, uzun yıllar onu yermek ona bazı sözler söylemek tabulaştırıldı... [Aleviler] Korku çemberini kıramamışlar. Bu inanç ve ibadetleri üzerindeki baskının Mustafa Kemal ve rejiminden geldiğini görmemezlikten gelmişler. Görmüşlerse de inkar etmişler. Menfaat, yalan, yanlış, çıkar bana dokunmayan yılan bin yaşasın hikayeleriyle aslında özünde bu zulmü anlatılması gerekirken, o Alevi inanç ve ibadetinde söz de hep söylenen direnme isyan başkaldırı geleneğini çok geride bırakmışlar. Tamamen teslimiyeti kabul etmiş bir ruh haline bürünmüşler. Ondan dolayı bugün Mustafa Kemal'e söz söylemiyorlar.”

Caner Canerik (Gazeteci):

“1938’de Kürt Aleviler üzerinde ciddi bir korku yaratıldı. On binlerce insanın sorgusuz, sualsiz katledildikleri iddiaları hâlâ Kürt Aleviler üzerinde etkisini sürdürüyor. ... 38’i yaşayan bu insanların suskunlukları bir boşluğa neden oldu. Sonraki nesillere geleneksel değerler sözlü olarak aktarılamadı. Bunun yerini ise Kemalistlerin “Atatürk Aleviydi, Gerçek Türk biziz, Aleviler aydındır, çağdaştır, Atatürkçüdür” gibi ucube propaganda cümleleri aldı ve kendine önemli bir yer bulabildi. Aleviler bir anlamda korkularının esiri oldular ve düşmanına aşık oldular. Ordu, Atatürk, laiklik konusundaki Alevilerin mevcut konumları ancak bu şekilde değerlendirilebilir. ... Statüko içinde yer alarak meşruluk kazanmanın bedeli, kendinden vazgeçmek oldu.”²⁹¹

²⁹¹ Solgun, *Alevilerin Kemalizm’le İmtihanı*, 73-74.

3.3.3. Dedeler, Pirlar, Seyitler, Aşıklar / Ozanlar

Bu noktada Alevilerin Atatürk algılarını oluşturan faktörlerden bir diğeri de, “korku, takiye ve gönüllü asimilasyon” süreci ile iç içe görünmektedir: “Dedelerin, pirlarin, seyitlerin” rolleri. Mülakat kapsamında görüşülen ve kendini Atatürkçü olarak tanımlayan Tuncelili Mukaddes’in kendi Atatürk imgesini açıklarken söyledikleri ile “öteki” Atatürk imgesine sahip Dersimli Hasan dedenin ifadeleri “dedelerin, pirlarin, seyitlerin” Alevilerin Atatürk algılarının oluşmasındaki rollerine birbiriyle örtüşen şekilde işaret ediyor:

Mukaddes (28, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Bir yanda Tekke ve Zaviyeler kanunu var, Alevi ocakların kapatılması, Babalık, Dedelik, Seyitlik gibi Alevi önderlerinin unvanlarının yasaklanması söz konusu. Öte yandan Dersim katliamını gene Atatürk’ün yaptığını söyleyenler var. Buna karşın Alevilerin büyük bir Atatürk sevgisi olduğunu görüyoruz. Sence bu bir tezat mı? Sen bunu nasıl açıklıyorsun?

- Yani biz şimdi şöyle diyelim; biz büyüklerimizden, dedelerimizden, pirlarımızdan onunla ilgili herhangi bir negatif şey bilmiyoruz, yani öğrenmedik. O yüzden biz de Atatürk’ün yeri ayrı. Hani bu şekilde öğrendik. Bu şekilde gördük. Bizde bu Atatürk’ün sevgisi aşılandı yani. Farklı bir şekilde yansıtılsaydı ya da farklı bir şekilde öğretilseydi, o şekilde bilirdik. Ama bizim dedelerimiz, pirlarımız işte bu şekilde bize Atatürk sevgisini aşıladılar. Geçmişten de günümüze gelmiş durumda.

Hasan (Dede, 65):

“Önce evvela Aleviler bu konuda Alevice bir duruş sergiliyorlar mı Mustafa Kemal konusunda onu bir konuşmak lazım. Şimdi bir kere Aleviler bu inancın dervişleri tanrıya kafa tutmuşlardır. Bakın tanrıya kafa tutan Alevi dervişleri ve pirlari Mustafa Kemal’i nasıl bu kadar tanrılaştırırlar, bu kadar sahiplenirler, bu kadar da evlerine, dairelerine, övgülerine, şiirlerine korlar. Bu düşündürüyor. ... Şimdi Alevilerin bir kere Mustafa Kemal tutkusu, Mustafa Kemal’i eleştirmemeleri, Mustafa Kemal’in hatalarını söylememeleri, Mustafa Kemal’in yaptığı o katliamlarda onu görmemezlikten gelmeleri affedilmez bir hata,

en büyük günah, en büyük vebal. Şimdi bunu kendini bilen, meseleyi bilen, çağı bilen, çağı yaşayan, irdeleyen Alevi seyitleri söyler. [Alevilik] Saklanan, gizlenen bir inançtı. İnanç bireyleri onun için o katliamların sebebini ve müsebbibini açıklamadılar, açıklayamadılar. Burada büyük bir hata vardır. Alevi seyitlerinin bir deyişleri vardır. Diyor ki bir deyişinde Dersim Olayları ilgili bir Ocakzade'nin piri: Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başımıza getirdiklerini zamanın kafirleri peygambere ve evlatlarının başına getirmedi. Böylesine bir zulüm uyguladığını türkülerine, deyişlerine koymuşlar. Düşün. Fakat bunu aleni haykırmamışlar, aleni söylememişler. Bu yermeyi bile kendi aralarında saklamışlar... Aslını inkar eden haramzadedir deyimini Alevi Pirleri ve Seyitleri kullanıyor. Ama bu olaylarda kendini inkar edenler de onlardır. O pirlilik makamına, seyitlik makamına büyük bir kahırdır bu. Kendini bilen için.”

Bu noktada Alevi dedelerinin, pirlilerinin, seyitlerinin rollerinin yanında Alevi aşıklarının / ozanlarının, Alevilerin Atatürk algılarının oluşmasındaki rollerini bakmak için, kimi Alevi aşıklarının / ozanlarının şiirlerine, deyişlerine ve türkülerine bakmakta fayda bulunmaktadır:

- Kurbanî Kılıç:

“İzinde yürürüm şaşmam yolumdan
İmamlar torunu Pir Hacı Bektaş.
Her zaman heryerde düşmez dilimden
Atatürk ilkeli Pir Hacı Bektaş”²⁹²

- Aşık Halil Karabulut:

“Ey vatan kurtaran Ulu Atatürk
Tarihte eşini gören olmadı.
Yüceden yücesin, büyükten büyük
Senin mertebene eren olmadı”²⁹³

- Aşık Ali İzzat Özkan:

“Ahir zaman kahramanı Atatürk
Türkiye'nin hali nice oldu, gel!
Hain, hırsız ellerine kaldı mülk
Kardeşler kardeşe düşman oldu, gel!

²⁹² Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, (Ankara: y.y., 1987), 85.

²⁹³ Age, 88.

...

Şeyhi şeytan, kendi şeytan çoğaldı
Her şeye zam geldi bir namaz kaldı
Hortladı istibdad adalet n'oldu?
Yalancının sözü iman oldu gel!

Tac idi ay, güneş başında Ata'm.
Allah'ın ordusu peşinde Ata'm
Dünya eğilirdi karşında Ata'm
Deccal çıktı, ahir zaman oldu, gel!

Söyle, Yüce Tanrı'm Mehdiyi salsın
Sana taş atanın eli kırılınsın
Ali, Battal Gazi berber gelsin,
Anayasa inkar güman oldu, gel!"²⁹⁴

- Aşık Talibi (Hacı Bektaş Çoşkun):
"Farıdı gönlüm farıdı
Eridi ömrüm eridi
Benim dileğim vardı
ATATÜRK'ü göremedim"²⁹⁵

- Aşık Hüdai (Sabri Ocak):
"Balık susuz olmaz, insan vatansız
Gönlüm Hacı Bektaş, elim Atatürk.
İlmim nihayetsiz, yolum hatsız
Okuyabilirsen insan bir ilim
Fikirten mantıktan geçiyor yolum
Birbirine bağlı gönlümle dilim,
Gönlüm Hacı Bektaş, dilim Atatürk!"²⁹⁶

- Hadi (Bektaş Şair):
"Her yaptığın iş harikadır, her sözün ayet,
Gazi bize bir din-i mübin eyle inayet.
Din istemeyiz öyle Arab felsefesinden:
Gazi bize bir din yarattın Türk nefesinden."²⁹⁷

- Aşık Mahsuni Şerif:
"Sana hasret sana vurgun gönlümüz
Neredesin mavi gözlüm
Nerde nerde, nerdesin dost
Bu gemi bu Karadeniz
Sarı saçlım mavi gözlüm

²⁹⁴ Age, 89-90.

²⁹⁵ Age, 89.

²⁹⁶ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, 86.

²⁹⁷ Age, 90.

Nerde nerde, nerdesin dost

Ararım izini Dolmabahçe'de
Bir daha dönmez mi bu yola giden
İçimde sen, gözümde sen
Sarı saçlım mavi gözlüm
Nerde nerde nerdesin dost

Kurban olam yürüdüğü yollara
Kara peçe yakışmıyor kullara
Uyan bak bizim hallara
Sarı saçlım mavi gözlüm
Nerde nerde nerdesin dost

Bulutlar terinden, dağlar kokundan
Sarhoştur sevdiğim Mahsuni bundan
Bir daha gel, gel Samsun'dan
Sarı saçlım mavi gözlüm
Nerde nerde nerdesin dost"²⁹⁸

Kimi Alevi aşıkların / ozanların resmi ideoloji çerçevesinde tüketerek yeniden ürettikleri ve türkülerine, deyişlerine, şiirlerine yansıttıkları bu Atatürk imgesinin, Birinci Bölüm'de "Şeref Kitabı", bünyesinde yer alan ilk ve orta okul çocuklarının şiirleriyle büyük benzerlikler sergilediği görülüyor. Bu benzerlik rejimin üretmeye çalıştığı, "Atatürkçü makbul vatandaş"ın sahip olması gereken "kurtarıcı", "önder", "mükemmel insan", "insanüstü varlık", "süper-kahraman", "peygamber / tanrı" Atatürk imgesinin benzer şekillerde tüketilip yeniden üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Alevi aşıkların / ozanların şiir, türkü ve deyişleri ile ilk okul çocuklarının şiirleri arasında görülebilen tek fark birincilerin eserlerinde Hacı Bektaş Veli ve Hz. Ali gibi Alevilikten gelen renklerin de yer almasıdır. Yukarıda belirtilen resmi Atatürk kurgusunun gerek "dedeler,

²⁹⁸ "Aşık Mahzuni Şerif – Sarı Saçlım Mavi Gözlüm", erişim tarihi: 20/04/2011, <http://www.youtube.com/watch?v=r0raSb2PAwU>.

pirler, seyitler” eliyle gerekse “aşıklar / ozanlar” eliyle Alevi belleği içinde yeniden üretilmesinin, sözlü kültüre dayanan Alevi kültürünün bu imgeyi içselleştirmesinde önemli bir katkı yaptığı düşünülebilir. Bu bağlamda Alevi “dedelerinin, seyitlerinin, pirlerinin, aşıklarının / ozanlarının” geleneksel Alevilikten boşalan değerlerin Kemalizm’le ikame edilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

3.3.4. Sol ve CHP ile Yoldaşlık

Modern Alevi kimliğinin Kemalizm’i içselleştirmesinde etkili olan bir diğer faktör de Alevilerin Sol’la ve CHP’yle kurduğu ilişkidir. “Alevilerin, 1960’lı yıllarda Marksizm ile buluşması önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.”²⁹⁹ Aleviler, 1960’lardan itibaren kendilerini sol üzerinden tanımlamaya başlamışlardır.³⁰⁰ Bu nedenle, Alevi kimliği, 1960’lardan 1980’lerin ortalarına kadar, kamuoyunda dini değil, siyasi terimlerle tanımlanır olmuştur.³⁰¹ Kemalizm’den sonra ortodoks Marksist Sol üzerinden de pozitivizmle buluşan Aleviler, zamanla Aleviliğin pozitivist olmayan doğasından sıyrılmasını hızlandırırlar.³⁰² Sol’dan pozitivizmle birlikte din karşıtlığını da alan genç kuşak Aleviler, Aleviliğin inanç boyutlarını soyutlayarak Aleviliği bir sosyal harekete indirgerler. Türkiye’deki ortodoks Marksist Sol hareketten devralınan din karşıtlığı ve

²⁹⁹ Küçük, “Mezhepten Millele: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, 905.

³⁰⁰ İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 122-123.

³⁰¹ Tord Olsson, “Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme”, *Alevi Kimliği* içinde, der. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere, çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 288.

³⁰² İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 155-156.

pozitivizmin genç Alevi kuşaklarca benimsenmesi, geleneksel Alevilikle yolların ayrılmasını hızlandırır ve keskinleştirir. Böylelikle genç kuşaklar Aleviler, geleneksel Aleviliğin kurum ve değerlerinin terk ederken Aleviliği modern kurum ve değerler doldururlar ve pozitivist sol üzerinden modernleşen Alevi kimliğinin, Kemalizm'i içselleştirmesine zemin hazırlamış olurlar.

Geleneksel Aleviliğin değer ve kurumlarından boşalan alanın, modern değer ve kurumlarla dolduğu, bu modern kurum ve değerler arasında ise Kemalizm'in değer ve kurumlarının başat bir yer tuttuğu ifade edilmişti. Söz edilen bu kurumlardan en önemlilerinden biri de Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Cafer Solgun, "Alevilerin Kemalizm'le İmtihanı" kitabında Alevilerle, CHP arasında "sorunlu ve çarpık bir ilişki" olduğunu, "çünkü Aleviler[in] gerçekte mevcut Cumhuriyet zihniyet ve politikalarının mağduru olan bir toplum" olduğunu ifade eder.³⁰³ Gerçekten de, Alevilerin CHP diktatörlüğü döneminde yaşadıkları tarihsel olgular göz önüne alındığında, modern Alevi öznelerin CHP ile kurdukları ilişkinin, siyaset biliminden ziyade psikoloji biliminin alanına girdiği söylenebilir.

Çalışma kapsamında mülakat yapılan Alevilerden 22 Temmuz 2007 seçimlerde oy kullanan toplam 15 kişiden 13'ü CHP'ye oy verdiklerini ve yine 15'inden 13'ü gelecek seçimde CHP'ye oy vereceklerini ifade ettiler. Kendini Atatürkçü olarak tanımlayan ve 22 Temmuz 2007 seçimlerinde oy

³⁰³ Solgun, *Alevilerin Kemalizm'le İmtihanı*, 29.

kullanan 9 kişinin tamamı CHP'ye oy verdiklerini ve gelecek seçimde de CHP'ye oy vereceklerini ifade ettiler. Kendini Atatürkçü olarak tanımlamamakla birlikte Atatürk'ü sevdiğini ifade eden ve geçen seçimlerde oy kullanan 3 kişiden 2'si CHP'ye oy verdiklerini söylerken, 3'ü de önümüzdeki seçimde CHP'ye oy vereceklerini ifade ettiler. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere Alevilerin Atatürk algıları ile CHP'ye oy verme alışkanlığı arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Bu konuda CHP ile ilgili görüşleri sorulan Alevilerden bazılarının yorumları şöyle oldu:

Mukaddes (28, İstanbul, PSAKD)

- Şimdi şöyle bir şey var. Şu anki Kılıçdaroğlu dönemine kadar yani ben onu şey olarak görüyorum. Kendime önder olarak Atatürk'ün partisi diye ben oy veriyorum. Yani sonuçta Baykal için çok söylendi, çok edildi ama ben hep sol olarak kendimi ona yönlendirmiştım. O şekilde zaten, babamızdan, geçmişten bugünüme bu şekilde aşılandı bize. Sol görüş olarak kendime onu belirledim. Yani Atatürk'ün partisi. Yani o şekilde değerlendiriyorum.

Cihan (65, İstanbul, HBVAKV):

- H.İ: Önümüzdeki seçimlerde hangi partiye oy vermeyi düşünüyorsunuz?
- Aynı. Çizgim benim bu. Çizgimden şaşmam ben. Ya şimdi öyle bir şey ki, bazen seni evlendirirler, sevmezsin ama bir alışkanlık olur. Ailendir, namusundur diye düşünürsün gelir gidersin. Bu, bu bir çizgi.

Gülnaz (55, İstanbul, CEKMV):

- H.İ: Alevilerin yıllardır CHP'ye oy verdiği söylenir. Siz de CHP'ye oy verdiğinizi söylüyorsunuz. Peki CHP ile ilgili görüşleriniz neler?
- Valla Alevilerin herkes [hepsinin] verdiğini ben sanmıyorum. Herkes verse zaten oylar belli, sayılar belli yani. İşte diyorum ya içimizde yine dönüklikler [dönükler] var yani.

Emre Can (20, Ankara, PSAKD)

- Aleviler doğrudur Cumhuriyet Halk Partisine [oy verir]. Çünkü şu bir gerçek Osmanlıdan kurtulup [kurtarıp] Atatürk,

Cumhuriyet Halk Partisini kurmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Atatürk'ün kurduğu bir partidir ve insanlara hak ve özgürlükler, seçilme seçme hakkı gibi kanunların verildiği partidir. Buna inanmışızdır, buna güvenmişizdir ve Aleviler geçmişten günümüze, bugüne hep Cumhuriyet Halk Partisine oy vermişlerdir. Ki hala veriyorlar.

- H.İ: Peki, bir yandan 1925'te çıkan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile Alevi tekkelerinin, dergahlarının, ocaklarının kapatılması ve de babalık, dedelik, seyitlik gibi Alevi önderlerinin kullandıkları unvanların yasaklanması, yine 1938'deki Dersim Katliamı CHP iktidarı döneminde gerçekleştirildi. Bu durum biraz çelişkili gözüküyor mu?

- Tabii çelişkiler olabilir. Ben daha 20 yaşındayım ve öğreneceğim çok şeyler var. Dediğin gibi tekke ve zaviyeler CHP döneminde kapatıldı. Dersim Katliamı CHP döneminde yapıldı. Ama gel gör ki hepimiz Cumhuriyet Halk Partisine oy veriyoruz. Nedenini ben bilmiyorum açıkçası... Yani insanlar kendilerini buna alıştırmışlar.

Veli (62, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Babalık, Dedelik, Seyitlik gibi Alevi önderlerinin kullandığı unvanlar 1925 yılında Atatürk'ün başında olduğu CHP hükümeti tarafından yasaklandı. Gene aynı şekilde Tekke ve Zaviyeler kanunuyla Bektaşî Dergahları, Alevi Ocakları kapatıldı. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

- Valla şimdi şöyle bir olay var, biz anamızdan doğduk bu CHP'ye oy veriyoruz, Atatürk partisi diye veriyoruz. Yani, tabii insanları, hep de zaten bu partilerin CHP'nin başa gelmesinde, Maraş Olayları da onda oldu, Sivas Olayları da onlarda oldu ama verecek bir şey yok ya...

- H.İ: Şey garip değil mi yani. Bir yandan mesela sizin de evinizde Atatürk resmi var, Cem evlerinde hep Atatürk resmi var, ama öte yandan Alevi Ocakları Dergahları o dönemde kapatılmış. Burada bir çelişki yok mu?

- Var, çelişki. Ama gidecek yer yok işte. Verecek yer yok. Hepsini bize düşman aslında ya bakma sen. Biz, ne bileyim artık...

Cemal (32, İstanbul, PSAKD):

- H.İ: Bir yandan Aleviliğin yasaklanması ve Dersim Katliamı Atatürk döneminde yaşanıyor. Öte yandan Alevilerin evlerin duvarlarında hep Atatürk resimleri olduğunu görüyoruz. Keza cem evleri de öyle. Burada bir çelişki yok mu?

- Ya 1977 yıllarında Ecevit döneminde mesela baktığın zaman işte o CHP dönemi. İşte dağlarda bilirsiniz Karaoğlan yazılmaları falan. O dönemin insanı heyecanı. Alevi kültüründe bir de şey vardır sol kesim. Yani işte nefret de etse mesela yeri geliyor kızıyor da, nefret de etse oyunu ister istemez ona atıyor. Ya

diyor ki işte sağ parti gideceğine diyor anladın mı. Çünkü bir sağdan daha da çok çektiği için yani bugün dediğim gibi Osmanlı döneminden tut da ta şeylere kadar gittiğin zaman Aleviler hep ezildiği için hep katliamlar gördüğü için onu da bildiği halde lanet olsun diyor gene de veriyor yani. Yani ne kadar da kızsada da, ben bugün anneme desem ben diyor ‘oğlum CHP’den başkasına vermem’ diyor mesela. Ya diyorum anne bunlar böyle, ya sağa versem ne olacak diyor. Hep bizi katletti diyor.

Yukarıdaki yorumlar mülakatların geneli ile birlikte değerlendirilince modern Alevi öznelerin CHP ve Atatürk’ü bir paket olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Modern Alevi kimliği içinde Atatürk imgesi nasıl oluşuyorsa, CHP algısı da buna benzer şekilde oluşuyor. Veli’nin “biz anamızdan doğduk bu CHP’ye oy veriyoruz” sözünden de anlaşıldığı gibi modern Alevi özneler Atatürkçü olarak kuruldukları gibi aynı zamanda CHP’li olarak da kuruluyorlar. Liderini beğenmeseler de, politikalarından rahatsız olsalar da, diğer partilerden bir farkının olmadığını düşünseler de, aslında onlarında diğer partiler gibi Alevilere düşman olduğunu düşünseler de, Aleviler yönelik katliamların hep CHP’nin iktidarda olduğu dönemlerde gerçekleştiğini ifade etseler de, neden oy verdiklerini bilmediklerini söyleseler de, analarından doğduklarından beri CHP’ye oy vermeleri, adeta Cihan’ın ifade ettiği gibi CHP’yle aralarında bir “evlilik ilişkisi” olduğunu düşündürüyor. Yine Cemal’in sözlerinden de 1960’lar ve 1970’lerde kendini Sol üzerinden tanımlamaya başlayan modern Alevi öznelerin, Sol üzerinden de CHP’ye taşınmış olduğu anlaşılıyor. Bu noktada CHP’ye oy verme davranışı ile Alevilerin Atatürk algıları arasında karşılıklı bir ilişki olduğu sonucu çıkarılabiliyor. Aleviler bir yandan Atatürk algıları üzerinden,

Atatürk'ün partisi olan CHP'yle bütünleşirken, öte yandan “Sol” üzerinden taşındıkları CHP üzerinden de resmi Atatürk kurgusunu içselleştirebiliyorlar.

3.3.5. Alevi Yazarlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Kemalist yazarlarca dönem dönem kaleme alınan ve temel motivasyonları Alevilerin Türklüklerini ispatlamak olan eserler, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında yerlerini, bizzat Alevi yazarların kendi Aleviliklerini kaleme aldıkları eserlere bırakmıştır. Alevi yayıncılığının patlama yaptığı ve “Alevi uyanışı” olarak da adlandırılan bu dönem, Alevilikte köklü bir dönüşümün yaşanmasını da beraberinde getirmiştir.³⁰⁴ Bu dönemde popüler eserler üreten Alevi yazarlar adeta Alevi modernleşmesi süreci içinde dedeliğin yitirdiği “öğretmen rolünü” ele geçirmişlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan eserler, “bilimsel araştırmaların aksine, geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden az çok gazetecilik nitelikli ve popüler çalışmalar olarak değerlendirilmelidir”³⁰⁵.

Bu döneme popüler eserlerle damga vuran yazarların büyük çoğunluğu Kemalist-Alevilerdir. Hemen hepsi modern eğitimden geçmiş bu yazarların kitapları da modern mantıklarını, özellikle de Kemalist bakışlarını

³⁰⁴ Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 1-12; Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 123-124, 261-263; Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 122-124; Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, 49-53.

³⁰⁵ Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, 34-35.

yansıtmaktadır.³⁰⁶ Bu yazarların “Alevi geleneğini yeniden formüle etme ve (bazen gerçek anlamıyla) icat etmede kullandıkları yol, yeni filizlenen milliyetçi hareketlerin yolunu hatırlatmakta[dır]”³⁰⁷. Bu eserlerde “tarih yoluyla türdeş ve güçlü bir Alevi kimliği oluşturmak için gösterilen çeşitli çabalar, efsanevi olsun ya da olmasın tarihsel olayların kullanımı analiz edilirken, Benedict Anderson’un ‘hayali cemaatler’ konusundaki irdemesinin bir örneği olarak ele alınabilir”³⁰⁸. Önyargularla ve politik hesaplarla dolu, kendi içinde çelişkiler barındıran ve sık sık kendisini tekrarlayan bu eserlerin en önemli yönü Karin Vorhoff’un yerinde tespitiyle “toplumsal gerçekliğin kendisinin oluşturulmasını ve algılanmasını etkile[meleridir]”³⁰⁹.

Bu döneme damgasını vuran Kemalist yazarların eserlerinin genel şablonu şöyledir³¹⁰: Öncelikle Osmanlı döneminde Alevilerin yok sayıldıkları, dışlandıkları, ayrımcılığa uğradıkları, baskı gördükleri ve katliamlara uğradıkları uzun uzun ve olabildiğince detaylı bir şekilde anlatılır. Osmanlı ile Sünnilik, Sünnilik ile de Araplık, Alevilik ile Türklük özdeşleştirilir. Ardından Cumhuriyet’le birlikte Alevilerin özgürleştiği ve eşitliğe

³⁰⁶ Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 123.

³⁰⁷ Age, 123

³⁰⁸ Tord Olsson, Elizabeth Özdalga ve Catharina Raudvere, “Önsöz”, *Alevi Kimliği* içinde, der. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere, çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), viii.

³⁰⁹ Vorhoff, “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, 44.

³¹⁰ Bu tarz eserlerin bazı örnekleri için bkz. Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, (İstanbul: Yön Yayıncılık, 3. Baskı); Cemal Şener, *Atatürk ve Aleviler: (Kurtuluş Savaşında Aleviler-Bektaşiler)*, (İstanbul: Etik Yayınları, 2006); Rıza Zelyut, *Aleviler Ne Yapmalı?: (Şehirlerdeki Alevilerin Sorunları-Çözümleri)*, (İstanbul: Yön Yayıncılık, 1993); Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, (Ankara: y.y., 1987); Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, (İstanbul: Yön Yayıncılık, 1990).

kavuştuğu yüzeysel de olsa (zaten derinlemesine anlatılması da mümkün değildir) uzatarak ve tekrarlarla anlatılır. Alevilerin Kurtuluş Savaşı'nda "Atatürk'e verdikleri destek" uzunca anlatılır. Alevilerin, onları Osmanlı'dan kurtaran Atatürk'e duydukları derin sevgi ve bağlılıktan bahsedilir. Alevilerin ne kadar gönülden Atatürkçü oldukları kitapların çeşitli yerlerinde sık sık tekrarlanır. Alevilerin Atatürk'ü sevdiği gibi Atatürk'ün de Alevileri çok sevdiği anlatılır. Çeşitli düzey ve uzunluklarda ara ara Atatürk güzellmeleri yapılır. Kitapların çeşitli yerlerinde Aleviler, demokrat, özgürlükçü, eşitlikçi, aydın, ilerici laik, hümanist, çağdaş / modern, Cumhuriyetçi olarak, Sünniler ise gerici, yobaz, irticacı, Osmanlıcı olarak tanımlanır. Sünniler Osmanlı ile Aleviler Cumhuriyet ve Atatürk'le özdeşleştirilir. Atatürk'ün gerici, yobaz, dinci Sünnileri ezdiğinden keyifle bahsedilir. Atatürk'ün laikliğinin Alevilerce nasıl benimsendiği ve laikliğin Aleviler için varoluşsal önemi ifade edilir. Aleviliği yasaklayan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile Alevi ocaklarının kapatılması, dedelik, babalık, seyitlik gibi Alevi inanç önderlerinin unvanlarının yasaklanmasından ya hiç bahsedilmez ya da bir cümle ile, "gerici Sünniler ile ilerici Alevileri bir tutmanın bir 'hata' olduğu" şeklinde ifade edilir. Yine Dersim Katliamı'ndan ya hiç bahsedilmez ya da Dersim Katliamı bir "Dersim İsyanı" olarak tanımlanır ve Alevi ocaklarının kapatılması gibi bir başka "hata" olarak bir iki cümle ile ifade edilir. Günümüz Türkiye'sinde Alevilerin pek çok sorunu olduğu ifade edilir ancak bu sorunların devri saadet olan Atatürk dönemiyle hiçbir bağlantısı kurulmaz ve özellikle bu sorunların Atatürk döneminden sonra iktidara gelen ve Atatürk'ün mirasını

sürdürmeyen “sağ (Sünni)” politikacılardan kaynaklandığı ifade edilir. Günümüzde İslamcıların, şeriatçıların hatta bazen doğrudan Sünnilerin çok palazlandığı ve bu gerici güçlere karşı ilerici ve Atatürkçü Alevilerin desteklenmesi, devletten ya da “ilerici güçlerden” talep edilir.

Yukarıda resmedilen şablon Kemalist-Alevi yazarlarca yazılan çeşitli kitaplarda kısmen ya da tamamen, vurguları az ya da çok değişmekle birlikte tekrar eder. Daha çok Alevilikten Kemalizm’e ihtida etmiş görünen bu Kemalist-Alevi yazarların eserlerinde devletin kitlesel eğitim yolu ile toplumun endoktrinasyonunda kullandığı “dikkati başka tarafa çekme”, “bilgi saklama” ve “bilgi manipülasyonu” gibi yöntemler aynen kullanılır. Böylece muhtemelen kendileri de devletin endoktrinasyon ve propaganda aygıtı içinde inşa olan bu Kemalist yazarlar kendileri de modern Alevi öznelerin Kemalizm’i içselleştirmesinin gönüllü birer aracı olurlar.

3.3.6. Değerlendirme

Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları yok sayılma, yasaklanma ve katliama varan politikalara rağmen geleneksel Aleviliğin kurum ve değerlerinin terkiyle doğan boşluğun, modern kurum ve değerlerle dolarken özellikle Kemalizm’in değer ve kurumları tarafından işgal edilmesi oldukça ilginç bir örnek olarak görünmektedir. Bu noktada toplumsal alanın her boyutuyla tek hakimi olmak isteyen ve başka bir iktidarı temsil eden din(ler)i kendine rakip olarak algılayan CHP diktatörlüğünün, din(ler)i

kamusal alandan tasfiye ederek ortaya çıkan boşluğu bir çeşit modern din olarak kendi ideolojisi olan Kemalizm’le doldurma çabasının, Aleviler özelinde önemli bir başarı elde ettiğini söylemek mümkündür.

Alevilerin Kemalizm’i içselleştirerek, Kemalizm’le özdeşleşmeleri, sadece devlet eliyle yürütülen resmi ideolojinin endoktrinasyonu ve propagandası süreçleri ile gerçekleşmemiş, Alevi modernleşmesinin özgün bağlamları içinde, iç içe geçen pek çok faktörün etkisi altında gerçekleşmiştir. Bu faktörlerden, “Alevilerin Osmanlı travması ve bir dış grup olarak Sünni algıları”, “korku, takiye ve gönüllü asimilasyon”, “dedeler, pirlar, seyitler, aşıklar / ozanlar”, “Sol’la ve CHP’yle yoldaşlık”, ve “Alevi yazarlar” gibi bazı önemli görülenler tek tek ele alınmaya çalışıldıysa da, bu faktörlerin aslında çoğu zaman iç içe geçtiği, kimi zaman da birbirinin nedeni ve sonucu oldukları dikkatte alınmalıdır.

Özellikle 1980’lerin sonunda ve 1990’ların başında patlayan Alevi yayıncılık faaliyetiyle Alevilerin modern bir cemaat olarak hayal edilmesiyle, geleneksel Aleviliğin tasfiyesi sürecinin tamamlandığı söylenebilir. Bu noktada modern değer ve kurumlar üzerinden tanımlanmaya başlayan Alevilik artık yeni bir Aleviliktir. Bu yeni Alevilik içinde kurulan Alevi öznelerde, büyük ölçüde Kemalizm’i içselleştirmiş Atatürkçü vatandaşlar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

SONUÇ

Felsefi köklerini pozitivistten alan Türk modernleşme stratejisi Kemalizm, adeta “peygamberi” / “tanrısı” Atatürk olan, Türkiye’nin “seküler” dini olarak kurgulanmıştır. “Dini” ilerlemeye mani olarak gören Kemalistler, “laik”liği toplumsal alanın “din”den arındırılması ve dini denetim altında tutmak için bir araç olarak kullanıp, “din”den boşaltılan toplumsal alanı bizzat kendisiyle doldurmayı hedeflemiştir. Cumhuriyet’i kuran CHP kadrolarının kendilerine biçtikleri temel misyon, geri kalmış Osmanlı ahalisinden modern bir toplum yaratmak olmuştur. Bu çerçevede modern ulus-devletin üretimini hedeflediği “makbul vatandaş”lar, Cumhuriyet’in değer ve kurumlarını benimsemiş “laik-Türk”lerdir. “Laik-Türk”lerin üretimi için Kemalist kadrolar Cumhuriyet’in değer ve kurumlarını, tanrılaştırılan bir Atatürk imgesi üzerinden topluma benimsetmeye çalışmıştır. Bu çerçevede kurucu kadrolar, başta kitlesel eğitim olmak üzere ellerindeki her türlü imkanı aslında Atatürkçü / CHP’li yurttaşla aynı anlama gelen laik-Türklerin inşası için endoktrinasyon ve propaganda aygıtı olarak kullanmıştır. CHP kadrolarının büyük ölçüde kendilerinin de inandığı ve topluma da belletmeye azmettiği “peygamber” / “tanrı” Atatürk imgesi, dinden arındırılan siyasal ve toplumsal alanın en merkezi konumu tek başına

işgal etmektedir. Atatürk sağlığında da ölümünden sonra da, Türkiye toplumsal ve siyasal yaşamında, neredeyse hiçbir dini figürün işgal edemediği, tanrısal bir konumu temsil etmektedir.

16. yüzyılın başlarında, kapalı cemaat yapısı ve dedelik kurumu etrafında oluşan kurum ve kurallar bütüne sahip bir inanç olarak ortaya çıkan Kızılbaşlık, 20. yüzyılın ortalarında dek sahip olduğu kurum, kural ve ritüellerinde önemli bir dönüşüm yaşamadan, sözlü olarak nesilden nesle aktararak Cumhuriyet'e kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak Aleviliğin “hurafe”lerle örülü dünyası, seyit ocaklarının yöresel ağırlığı, geleneksel dede talip bağlarının belirleyiciliği, dedenin talip üzerindeki mutlak otoritesi yani Alevi inancı bir bütün olarak, Kemalist rejim için kesinlikle onaylanmayan bir ilişkiler yumağıdır. Kemalistlerin, Alevileri ve Aleviliği en çok etkileyen modernleştirme / medenileştirme pratikleri, 1925 yılında Tekke ve Zaviyeler Kanunu kapsamında adı zikredilmeden Aleviliğin yasaklanması ve 1937-1938 yıllarında Türkiye'deki en büyük Alevi inanç merkezi olan Dersim'de Alevilere yönelik 2 yıl süren kitlesel bir katliam gerçekleştirilmesidir. Kemalistlerin Alevilerden tek talebi “hurafelere dayalı, geri bir form” olan inançlarını yani Aleviliklerini bırakarak, öz ve laik Türkler olarak kamusal yaşama dahil olmalarıdır. Alevi modernleşmesi temelde Kemalizm'in bu talebinin olumlu yanıtlanması, yani geleneksel Aleviliğin kurum, kural ve değerlerinin terk edilerek, bunların yerine içinde Kemalizm'in başat bir konumda bulunduğu modern değerlerin benimsenmesi sürecidir. Bir anlamda Alevilerin Aleviliği terk etmesi olarak

da tanımlanabilecek bu süreç, geleneksel Aleviliğin tarih sahnesine çekilmesi ve yerini modern bir Aleviliğe bırakmasıyla son bulmuş görünmektedir.

Alevi modernleşmesi süreci ile parçalanmış Alevi toplumsal belleğinin bir yandan endoktrinasyon ve propaganda mekanizmalarının hedeflediği doğrultuda Kemalizm'in resmi Atatürk kurgusunu tüketerek bazen de içine "Alevi-Atatürk", "Ali-Atatürk" imgelerini katarak yeniden ürettikleri görülmektedir. Öte yandan parçalanmış Alevi toplumsal belleğinin, aynı zamanda, Alevilerin Atatürk döneminde; yok sayılmadan, yasaklanmaya ve hatta kitlesel katliama uğratılmaya kadar maruz kaldıkları tarihsel olaylar neticesinde "Aleviliği yok etmeye çalışan", "atalarımızın katili", "düşkün" bir Atatürk imgesine sahip oldukları da görülmüştür. "Gayri resmi", "öteki" Atatürk imgesine sahip Alevilerin, bu imgeleri, doğrudan Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları tarihsel olgulardan kaynaklandığı için, Atatürk döneminde Alevilerin yaşadığı toplumsal olgularla, sahip oldukları Atatürk imgesi arasında bir çelişki gözlemlenmemiştir. Buna karşın, kendini Atatürkçü olarak tanımlayan Alevilerin, resmi kurgu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerini, Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları tarihsel olgularla örtüştüremedikleri görülmektedir. Sahip oldukları Atatürk imgeleri ile Alevilerin Atatürk döneminde yaşadıkları tarihsel olguları örtüştüremeyen Atatürkçü Alevilerin, bazen tarihsel olguları tamamen reddettikleri, genellikle ise tarihsel olguları, sahip oldukları Atatürk imgesine uygun düşecek şekilde çarpıtarak kabul ettikleri ya da bilgisizlik

nedeni ile tarihsel olgular ile Atatürk arasında bir bağ kuramadıkları tespit edilmiştir. Böylece Atatürkçü Alevilerin, resmi kurgu çerçevesinde şekillenen Atatürk imgelerinin, Alevilerin Atatürk döneminde yaşadığı tarihsel olguların köklü bir dezenformasyonu yolu ile oluşabildiği anlaşılmıştır.

Türkiye’de Kemalizm’in dinin ve dini figür ve sembollerin egemenliği altındaki toplumsal alanı ele geçirme hedefi önemli ölçüde başarılı olmuş görünmektedir. Aleviler özelinde ise Kemalistlerin, Alevileri, Aleviliklerini bırakarak laik-Türkler olarak kamusal alana davet eden çağrıları, olumlu yanıtlanmış görünmektedir. Alevilerin çıkarlarla iç içe geçen zulüm korkusunun onları Kemalist iktidara biat etmeye ve onun uygun gördüğü formata girmeye zorladığı düşünülebilir. Özellikle Atatürk döneminde Alevilere yönelik politikalardan kaynaklanan, devletten duyulan korkuyu aşmak için Atatürkçülüğün bir kalkan olarak da kullanıldığı görülebilmektedir. Ancak günümüzde bazı Alevilerin geleneksel Aleviliği terk ederek adeta Kemalizm’e ihtida etmiş görünmesine, modern Alevi kimliğinin Kemalizm’le özdeş algılanmasına yol açan dönüşüm, rejimden duyulan korkuyu aşmak için rejimin taleplerini yerine getiren ya da yerine getirir görünen, CHP diktatörlüğü döneminde Atatürk politikalarına doğrudan maruz kalan Alevilerden çok, sonraki kuşakların elinde gerçekleştiği söylenebilir. Atatürk döneminde yaşananları sonraki nesillere aktarmayarak Alevi toplumsal belleğinin resmi tarih kurgusu tarafından işgal edilmesine zemin hazırlayan önceki kuşakların, bu susma tercihlerinin,

kendileri gibi çocuklarının da ezilmemesi ve aşağılanmaması için “gönüllü” bir asimilasyon tercihi olduğunu düşünmek mümkündür. Bu nedenle temel olarak korku ve otoriteye itaat eğilimlerinin de etkisiyle inanarak ya da inanmayarak Kemalizm’e biat eden ya da eder görünen eski kuşak Alevilerden farklı olarak, yaygınlaşan kitlesel eğitim üzerinden resmi tarih kurgusunu içselleştiren sonraki nesil Aleviler, Alevi modernleşmesi sürecinin aktif aktörleri olmuşlardır. Alevi modernleşmesi süreci içinde köyden şehre göç olgusundan, Alevilerin pozitivist ortodoks Marksist Sol’la kurduğu ilişkilere kadar çok sayıda ve birbiriyle iç içe geçen faktörün etkisiyle her türlü geleneksel bağdan kopan Alevilerin, geleneksel kurum ve değerlerini terk etmeleri ya da terk etmek zorunda kalmaları ile bu dönemde geleneksel Aleviliğin bıraktığı boşluk modern kurum ve değerlerle dolmuştur. Özellikle Alevi uyanışı olarak adlandırılan dönem geleneksel Aleviliğin tasfiyesinin tescillendiği ve modern Aleviliğin taçlandığı son nokta olarak kabul edilebilir. Özellikle bu dönemde baskın olarak Kemalist-Aleviler eliyle yürütülen bu yayıncılık faaliyetinin modern Aleviliğin oluşumunda ve Aleviliğin Aleviler tarafından anlamlandırılmasında önemli rol oynadığı da söylenebilir. Bugün artık geleneksel Aleviliğin ortadan kalktığı ve yerini modern bir Aleviliğe bıraktığı anlaşılmaktadır. İçi modern kurum ve değerlerle doldurulan bu yeni Aleviliğin içinde Kemalizm’in de başat bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, Kemalizm’in Aleviliğin ortadan kaldırılması ve yerine kendisinin geçirilme hedefinin, bizzat Alevilerin de büyük katkılarıyla önemli ölçüde başarıya ulaştığını söylenebilir. Ancak elbette Kemalizm’in işgal edemediği bir Alevi

toplumsal belleği daha olduğu ve bu belleğin ürettiği farklı modern Alevi kimliklerinin de olduğunu akılda tutmak gerekmektedir.

EKLER

Ek-1: Soru Listesi*

1. Alevilik sizce nedir?
2. Doğru bir Alevi kimdir, nasıl birisidir, nasıl yaşar?
3. Kimi Aleviler Aleviliğin İslam'ın içinde olduğunu, kimi Aleviler de İslam'ın dışında olduğunu söylüyor. Sizin bu konudaki görüşünüz ne?
4. Cem evine düzenli gidiyor musunuz? Cemlere düzenli katılıyor musunuz? Muarem Orucu tutuyor musunuz?
5. Derneğinizde ne kadar aktifsiniz? Ne gibi etkinliklere katılıyorsunuz? Derneğinizden memnun musunuz?
6. Sizce çok sayıda Alevi derneği / vakfı olmasının nedeni ne? Bu dernekler / vakıflar Aleviler için faydalı mı?
7. Hz. Muhammed, Hz. Ali, İmam Hüseyin, 12 İmamlar, Şah İsmail, Pir Sultan Abdal, Hacı Bektaş-ı Veli sizin için ne anlam ifade ediyor?
8. Alevi olduğunuz için hiç ayrımcılığa uğradınız mı ya da baskı gördünüz mü? Aleviliğinizi hiç gizlemek zorunda kaldınız mı?
9. Sünnilik ile Alevilik arasında nasıl farklar var? Sünnilik sizce nedir?
10. Sizce Sünniler nasıl insanlar?
- 11.. Üniversitelerdeki başörtüsü/ türban tartışması hakkında ne düşünüyorsunuz?
12. Sünnilerin Alevilere nasıl baktığını düşünüyorsunuz?

13. Sünniler Alevi'ye, Aleviler Sünni'ye kız vermez derler. Bu doğru mu?
14. Kızınız ya da oğlunuz bir Sünni'yle evlenmek isterse, ne hissedersiniz? Nasıl tepki verirsiniz?
15. Kızınız ya da oğlunuz bir Gayrimüslimle evlenmek isterse, ne hissedersiniz? Nasıl tepki verirsiniz?
16. Osmanlı Devleti döneminde Alevilerin üzerinde baskı olduğunu düşünüyor musunuz?
17. Osmanlı dönemi ile karşılaştırırsanız, Cumhuriyet'in Alevilere getirisini oldu mu? Olduysa bu getiriler nelerdir?
18. Evinizde Hz Ali'nin, Hacı Bektaş Veli'nin, Atatürk'ün resmi var mı?
19. Kendinizi Atatürkçü olarak tanımlar mısınız?
20. Alevilerin Atatürkçü olduğu söylenir. Sizce bu doğru mu? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Sizce bir Alevinin Atatürkçü olması gerekir mi?
21. Atatürk için Hz. Ali'nin ya da Hacı Bektaş Veli'nin tekrar yer yüzüne gelmiş hali diyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
22. Atatürk'ün Alevi ya da Bektaşî olduğunu söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
23. Atatürk'ün başında olduğu CHP yönetimi tarafından 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile Alevi Ocakları kapatıldı. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?
24. Yine Atatürk'ün başında olduğu CHP yönetimi tarafından aynı yasa çerçevesinde Dedelik, Babalık, Seyitlik gibi Alevi önderlerinin kullandıkları unvanlar yasaklandı. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?
25. 1938'de Dersim'de büyük bir katliam yaşandığını söyleyenler var. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?
26. 1938'de Atatürk'ün hasta olduğunu ve Dersim Katliamı'ndan habersiz olduğunu söyleyenler var. Ancak Trabzon'da bir müzede Atatürk'ün Dersim İsyanı sırasında askeri taktik işaretler koyduğu bir harita sergileniyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?
27. Bir yanda Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile Aleviliğin yasaklanması öte yandan Dersim Katliamı'nda Atatürk'ün rolü olduğu iddiaları var. Öte yandan Alevilerin evlerinde ve cemevlerinde Atatürk fotoğrafları

görüyoruz. Sizce burada bir çelişki var mı? Siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

28. Laiklik sizce nedir? Türkiye laik bir ülke mi?

29. Son seçimlerde hangi partiye oy verdiniz? Önümüzdeki seçimlerde hangi partiye oy vermeyi düşünüyorsunuz?

30. Alevilerin yıllardır CHP'ye oy verdiği söylenir. Sizin CHP ile ilgili görüşleriniz nedir?

31. MHP, BDP, AKP hakkında ne düşünüyorsunuz?

32. 1960'lar ve 1970'lerdeki sol, devrimci siyasi hareketler hakkında ne düşünüyorsunuz?

33. 12 Eylül'den önce Maraş ve Çorum'da Alevilere yönelik çeşitli katliamlar gerçekleştirildi. Sizce Maraş ve Çorum katliamlarını kimler yaptı?

34. Sivas Katliamı'nı sizce kimler yaptı?

* Sorular içerikleri baki kalmak üzere, görüşülen kişilerin anlatımlarına göre esnetilerek sorulmuştur. Ayrıca konu verilen cevaplara bağlı olarak, ilave sorularla derinleştirilmiştir.

Ek-2: Görüşme Listesi

İSİM	K / E	MEDENİ HAL	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	MESLEK	ŞEHİR / SEMT	DOĞUM YERİ	DERNEK / VAKIF
ALİ (1)	E	EVLİ	55	SORUL-MADI	EMEKLİ / İŞÇİ**	İSTANBUL / KARTAL	TOKAT	CEKMOV
ALİ (2)*	E	EVLİ	59	İLK OKUL	EMEKLİ / ŞİRKET ÇALIŞANI**	İSTANBUL / OKMEYDANI	SİVAS	HBVAK V
BAHADIR	E	BEKAR	19	LİSE	İŞSİZ***	İSTANBUL / KADIKÖY	SAKARYA	PSAKD
BARAN	E	BEKAR	26	LİSE	MÜZİSYEN	İZMİR / ÇİĞLİ	TUNCELİ	PSAKD
BARIŞ SEZGİ	E	BEKAR	18	ORTA OKUL	ÖĞRENCİ / LİSE	DİYARBAKIR / MERKEZ	DİYARBAKIR	PSAKD
CEMAL*	E	EVLİ	32	ORTA OKUL	KARGOCU	İSTANBUL / KÜÇÜKAR-MUTLU	TOKAT	PSAKD
CİHAN	K	DUL	65	OKUMAZ-YAZMAZ	EMEKLİ	İSTANBUL / ŞİŞLİ	SİVAS	HBVAK V
DUR SUN	E	EVLİ	45	SORUL-MADI	EMEKLİ / İŞPORTACI**	İSTANBUL / MALTEPE	SİVAS	CEKMOV
EBRU	K	BEKAR	22	LİSE	ÖĞRENCİ / AÇIK ÖĞRETİM	İSTANBUL / PENDİK	TUNCELİ	PSAKD
EMRE CAN	E	BEKAR	20	LİSE	İŞSİZ***	ANKARA / MAMAK	ANKARA	PSAKD
GÜLİSTAN	K	BEKAR	26	ÖN LİSANS	ÖĞRENCİ / AÇIK ÖĞRETİM	İZMİR / NARLIDERE	SİVAS	HBVAK V
GÜLNAZ	K	EVLİ	55	OKUMAZ-YAZMAZ	EV HANIMI	İSTANBUL / MALTEPE	SİVAS	CEKMOV
HASRET	E	BEKAR	16	ORTAOKUL	ÖĞRENCİ / LİSE	İSTANBUL / ALİBEYKÖY	İSTANBUL	PSAKD
İNCİ	K	BEKAR	17	ORTA OKUL	ÖĞRENCİ / LİSE	İSTANBUL / ALİBEYKÖY	İSTANBUL	PSAKD
İPEK	K	EVLİ	60	OKUMAZ-YAZMAZ	TEMİZLİKÇİ / GÜNDELİKÇİ	İSTANBUL / MALTEPE	ERZİNCAN	CEKMOV
KUBİLAY	E	BEKAR	15	ORTA OKUL	ÖĞRENCİ / LİSE	İSTANBUL / ALİBEYKÖY	İSTANBUL	PSAKD
MUKADDES	K	BEKAR	28	LİSE	İŞÇİ	İSTANBUL / GAZİOSMAN-PAŞA	İSTANBUL	PSAKD

SAFİYE	K	EVLİ	50	SORUL- MADI	EV HANIMI	İSTANBUL / OKMEYDANI	SİVAS	HBVAK V
SEYİT ALİ	E	EVLİ	61	İLK OKUL	EMEKLİ	İSTANBUL / OKMEYDANI	ERZURUM	HBVAK V
SİNEM	K	BEKAR	18	LİSE	İŞSİZ***	İZMİR / MENEMEN	İZMİR	PSAKD
VELİ	E	EVLİ	62	OKUMAZ- YAZMAZ	SEYYAR SATICI	İSTANBUL / KÜÇÜKAR- MUTLU	TOKAT	PSAKD

Notlar:

* Ali (2) ve Cemal kendi derneklerinin yerel şubelerinde yöneticilerdir.

** Ali (1), Ali (2) ve Dursun emekli olduklarını söylemekle birlikte, yanlarında belirtilen işlerde çalıştıklarını da ifade ettiler.

*** Bahadır ve Emre Can, işsiz görünmekle birlikte, üniversiteye tekrar hazırlanacaklarını ifade etmişlerdir. Sinem ise yine işsiz görünmekle birlikte üniversite tercih sonuçlarının açıklanmasını beklediğini ifade etmiştir.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- Afetinan, Ayşe. *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev., Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çev., İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Asad, Talal. *Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*. Çev., Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Baumann, Zygmunt. *Sosyolojik Düşünmek*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Bayrak, Mehmet. *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları [1973-2009]*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2009.
- Bayrak, Mehmet. *Dersim-Koçgiri: Te'dip – Tenkil – Taqtil – Tehcir – Temsil – Temdin – Tasfiye*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2010.
- Bayrak, Mehmet. *Kürdoloji Belgeleri II*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2004.
- Bayrak, Mehmet. *Kürtlere Vurulan Kelepçe: Şark Islahat Planı*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2009.
- Bayrak, Mehmet. *Ortaçağ'dan Modern Çağ'a Alevilik*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 2004.
- Bek, Kemal, Haz. *Mustafa Kemal Atatürk: Nutuk 1919-1927*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2006.
- Belge, Murat. "Mustafa Kemal ve Kemalizm". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der., Ahmet İnsel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

- Bilici, Faruk. "Alevi-Bektaşî İlahiyatının Günümüz Türkiye'sindeki İşlevi". *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Birdoğan, Nejat, Haz. *İttihat-Terakki'nin Alevilik-Bektaşîlik Araştırması: (Baha Said Bey)*. İstanbul: Berfin Yayınları, 1995.
- Bozkurt, Fuat. *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Yön Yayıncılık, 1990.
- Bozkurt, Fuat. "Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi". *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Canpolat, Cemal. *Osmanlı Belgelerinde Aleviler Hakkında İdam ve Sürgün Fermanları*. İstanbul: Markiz Yayınları, 2010.
- Connerton, Paul. *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. Çev., Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Çakır, Ruşen. "Politik Alevilik ile Politik Sünnilik: Benzerlikler ve Zıtlıklar". *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çalışlar, İzzeddin, Haz. *Dersim Raporu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Çamuroğlu, Reha. *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Çamuroğlu, Reha. *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriyye*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Çiğdem, Ahmet. "Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Der., Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- De Certeau, Michel. *Gündelik Hayatın Keşfi 1: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev., Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitapevi, 2009.
- Dilthey, Wilhem. *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. Çev., Doğan Özlem. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011.

- Direk, Zeynep. "Felsefede Modernleşmeci Düşünce". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Der., Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Elmas, Esra. *İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı: "Sevgili Atatürkçüğüm"*. İstanbul: Hayykitap, 2007.
- Freire, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*. Çev., Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Gevgilili, Ali. "Kemalizm ve Bonapartizm". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der., Ahmet İnel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. Çev., Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Horkheimer, Max ve Theodor W. Adorno. *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar*. Çev., Nihat Ünler ve Elif Öztarhan Karadoğan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010.
- İrat, Ali Murat. *Modernizmin Erittikleri; Sünniler, Şiiler ve Aleviler*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2009.
- Kahraman, Hasan Bülent. "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Der., Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Kalaycıoğlu, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay. *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007.
- Kaplan, İsmail. *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Kaya, Serdar. *Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği*. Ankara: Nirengi Kitap, 2010.
- Kazancıgil, Ali. "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm". *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Der., Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007.
- Kentel, Ferhat, Meltem Ahıska, Fırat Genç. "Milletin Bölünmez Bütünlüğü": *Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*. İstanbul: Tesev Yayınları, 2007.

- Kılıçbay, Mehmet Ali. "Atatürkçülük ya da Türk Aydınlanması". *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Der., Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007.
- Koçak, Cemil. "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef / Milli Şef". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der., Ahmet İnel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Korlaelçi, Murtaza. "Pozitivist Düşüncenin İthali". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. Der., Mehmet Ö. Alkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Köker, Levent. "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der., Ahmet İnel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Küçük, Murat. "Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Der., Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Mardin, Şerif. *Bütün Eserleri 2: Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Massicard, Elise. *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. Çev., Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Melikoff, Irene. "Bektaşilik/Kızılbaşlık: Traihsel Bölünme ve Sonuçları". *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Noyan, Bedri. *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Ankara: (Yayınevi Belirtilmemiş), 1987.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.
- Olsson, Tord. "Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme". *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

- Olsson, Tord, Elizabeth Özdalga, Catharina Raudvere. “Önsöz”, (der) T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere, *Alevi Kimliği* içinde, çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010
- Oran, Baskın. *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Öğün, Süleyman Seyfi. “Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşümü”. *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. Der., Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007.
- Öktem, Niyazi. *Laiklik, Din ve Alevilik Yazıları*. İstanbul: Der Yayınları, 1995.
- Özlem, Doğan. “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Der., Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Parla, Taha. “Kemalizm Türk Aydınlanması mı?”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der Ahmet İnel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Parla, Taha. *Türkiye’de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları 3: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*. İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.
- Schüler, Herald. *Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşerilik, Alevilik*. Çev., Yılmaz Tonbul. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Shankland, David. “Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri”. *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Shayegan, Daryush. *Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*. Çev., Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Skovgaard-Petersen, Jakop. “Takıyye mi, Yoksa Sivil Din mi? Lübnan’daki Mezhep Esasına Dayanan Devlet Çerçevesinde Dürzi Din Uzmanları”. *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

- Solgun, Cafer. *Alevilerin Kemalizm 'le İmtihanı*. İstanbul: Hayykitap, İstanbul, 2008.
- Subaşı, Necdet. *Sırrı Faş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*. İstanbul: Ufuk Çizgisi, 2008.
- Şener, Cemal. *Alevilik Olayı*. İstanbul: Yön Yayıncılık, (Tarih Belirtilmemiş, 3. Baskı).
- Şener, Cemal. *Atatürk ve Aleviler: (Kurtuluş Savaşında Aleviler-Bektaşiler)*, İstanbul: Etik Yayınları, 2006.
- Toprak, Binnaz. "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi". *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Der., Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007.
- Tunçay, Mete. "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der., Ahmet İnel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Türköne, Mümtaz'er. "Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Der., Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay. İstanbul: Alfa Akademi Yayınları, 2007.
- Ünder, Hasan. "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der., Ahmet İnel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Ünüvar, Kerem. "Türkiye'de Sol Düşünce ve Din". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Der., Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Üstel, Füsun. "*Makbul Vatandaş*"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Van Bruinessen, Martin. *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. Çev., Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Vorhoff, Karin. "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar". *Alevi Kimliği*. Der., T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere. Çev., Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Yıldız, Ahmet. “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Zelyut, Rıza. *Aleviler Ne Yapmalı?: (Şehirlerdeki Alevilerin Sorunları-Çözümleri)*. İstanbul: Yön Yayıncılık, 1993.

Sürelî Yayınlar

Altan, Ahmet. “Yasaklamak”. *Taraf Gazetesi*. 09/01/2011.

Armağan, Mustafa. “‘Dersim’i vurun’ emrini Atatürk mü verdi?”. *Zaman Gazetesi*. 29/08/2010.

Bağcı, Seldan. “Atatürk ve Aleviler 7”. *Yeniçağ Gazetesi*. 21/08/2010.

Çelik, Özlem “Dersim’e ‘yan hasar’ benzetmesi”. *Akşam Gazetesi*. 16/11/2011.

Kaya, Serdar. “Siyaset Bilimi 101: Diktatörlük”. *Taraf Gazetesi*. 26/06/2011.

Kaya, Yaşam. “Dersim İsyanı’nın İzleri Trabzon Atatürk Köşkü’nde...”. *Birgün Gazetesi*. 11/01/2011.

Oğur, Yıldray. “Atatürk’ün Dersim’i”. *Taraf Gazetesi*. 17/11/2009.

Özmen, Engin. “Pamukoğlu: Dersim’in emrini Atatürk verdi”. *Hürriyet Gazetesi*. 19/08/2010.

Türköne, Mümtaz’er. “19 Mayıs’ta neden hala faşist kutlamalar yapıyoruz?”. *Zaman Gazetesi*. 19/05/2011.

“CHP’li Öymen katliamı model olarak sundu”. *Radikal Gazetesi*. 12/11/2009.

İnternet Kaynakları

Ekinci, Yusuf. “Aleviler-5 / Dersim’iz Atatürk!”. Erişim Tarihi: 30/03/2011.

<http://www.dusunceyolu.com/aleviler-5-dersimiz-ataturk.html>

Kayhan, Aziz. “Atatürk ve Alevilik”. Erişim Tarihi: 03/04/2011.

<file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/Alevi,%20Alevilik,%20Alevizm,%20Ahmet%20Yesevi,%20Haci%20Bektas,%20Yunus%20Emre,Ataturk,%20Khazar%20Turks,%20Judaism,%20Jewish,%20Hz%20Ali.htm>

file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/Alevi,%20Alevilik,%20Alevizm,%20Ahmet%20Yesevi,%20Haci%20Bektas,%20Yunus%20Emre,Ataturk,%20Khazar%20Turks,%20Judaism,%20Jewish,%20Hz%20Ali.htm

“Aşık Mahzuni Şerif – Sarı Saçlım Mavi Gözlüm”. Erişim Tarihi:

20/04/2011. <http://www.youtube.com/watch?v=r0raSb2PAwU>

“Atatürk Alevi midir?” Erişim Tarihi: 10/03/2011.

[file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/Atat%C3%BCrk%20Alevi%20midir%20%20%20\[Ar%C5%9Fiv\]%20-%20Zekirdek%20Forum.htm](file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/Atat%C3%BCrk%20Alevi%20midir%20%20%20[Ar%C5%9Fiv]%20-%20Zekirdek%20Forum.htm)

file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/Atat%C3%BCrk%20Alevi%20midir%20%20%20[Ar%C5%9Fiv]%20-%20Zekirdek%20Forum.htm

file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/ek%C5%9Fi%20s%C3%B6zl%C3%BCk%20-%20kutsal%20bilgi%20kayna%C4%9F%C4%B1%20-%20dersim%20katliam%C4%B1.htm

“Dersim Katliamı”. Erişim Tarihi: 30/04/2011.

<file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/ek%C5%9Fi%20s%C3%B6zl%C3%BCk%20-%20kutsal%20bilgi%20kayna%C4%9F%C4%B1%20-%20dersim%20katliam%C4%B1.htm>

file:///C:/Users/user/Desktop/Tez%20Klas%C3%B6rleri%20Federasyonu/0%20%C4%B0internet%20Sayfalar%C4%B1%20Atat%C3%BCrk-Aleviler/ek%C5%9Fi%20s%C3%B6zl%C3%BCk%20-%20kutsal%20bilgi%20kayna%C4%9F%C4%B1%20-%20dersim%20katliam%C4%B1.htm

“İhsan Sabri Çağlayangil’in Dersim Anıları”. Erişim Tarihi: 18/04/2011,

<http://www.youtube.com/watch?v=H9jUmmNtQiE>

“Teberra”. Erişim Tarihi: 11/08/2011. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Teberra>

“Tevella”. Erişim Tarihi: 11/08/2011. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tevella>